

LUCIDA

INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

33–34
(1–2/2006)

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2006

Goran Vidović

Poslednja antička komedija

Apstrakt. Pitanja autora, vremena i mesta nastanka, pa i samog karaktera poznoantičke komedije *Querolus sive Aulularia* još uvek su otvorena. Ovaj rad je pokušaj da se na njih odgovori, kao i da se kroz komentarisani prevod ukaže na mnoga zagonetna mesta u samom tekstu.

Ključne reči: *Gundalo*, poznoantička komedija, originalni elementi, klasični uzori, aluzije, kritika.

Plodni period rimskog dramskog stvaralaštva završava se početkom drugog veka i u doba Sule najpopularniji vidovi scenskih predstava su mim i sada već književno uobličena atelana. Nova vrsta zabave, sirovija i atraktivnija, svakako je više odgovarala potrebama tadašnje publike. Interesovanje za palijatu, međutim, u poznoj republici još uvek postoji, a Plautove i Terencijeve komedije izvode se i u Ciceronovo doba, po svoj prilici sa blagim doradama. Praksa poznata pod pojmom *retractatio* primenjivala se već i neposredno posle Plautove smrti, a podrazumevala je izvesne promene u tekstu prilikom repriznog izvođenja starog repertoara. Intervencije su bile, tačnije pretpostavlja se da su bile, mahom kozmetičke, ali je ipak značajno da je prvobitni tekst zamenjivan novim, čak i pod drugim naslovom. Na primer, komedija koju je Plaut naslovio *Sor-tientes* ostala je poznata pod naslovom *Casina* koji joj je nadenuo naknadni *retractator*. Činjenica da su i pored nekih savremenih komedija izvođena dela stara više decenija, govori koliko su trajna ostvarenja prvih rimskih komediografa, ali posredno odaje i šta se sve moglo dogoditi sa tekstovima brojnih komada tokom mnogih godina. Tako se moglo desiti da je kroz celi srednji vek Plaut bio najpoznatiji po komediji koju ne samo da nije napisao, već je i nastala pola milenijuma nakon njegove smrti.¹ Komedija o kojoj je reč jedini je predstavnik dramske književnosti posle Seneke, a komičke još od Terencija i jedno je od najčudnijih dela rimske komediografije, koje za sobom ostavlja dosta složenih pitanja.

Komedija anonimnog autora, kojoj se ne može sa sigurnošću odrediti

¹ DUCKWORTH 1952: 397.

ni vreme ni mesto nastanka, iako se zvanično oslanja na Plautovu komediju, u stvari predstavlja zagonetnu mešavinu žanrova i uticaja. Koliko u njoj ima odjeka starijih umetnika, što odaje široko klasično obrazovanje autora, toliko ima i nekih osobenosti netipičnih za tu vrstu komedije kojoj formalno pripada: satire i invektive, filozofskih dijaloga, etičkih rasprava, mistike i magije, čak i didaktike. Ti novi elementi potvrđuju da je delo stvoreno na granici epoha ili, kako se to obično kaže, na pragu srednjeg veka.

Alia temptandum est via. – *Gundalo* je jedina poznata komedija iz doba carstva, ukoliko se uopšte i može nazvati komedijom. U pitanju je pre svega jedinstveno, neobično i interesantno ostvarenje, koje na antičku komediju samo podseća. Upravo u toj namernoj površinskoj sličnosti, a zapravo suštinskoj originalnosti, krije se njegova književna vrednost, estetsko usmerenje, konačno i istinska draž. Ne može se nazvati eksplicitno smešnim, naročito ne u poređenju sa najuspešijim Plautovim komedijama, a više elementarnog humora pruža čak i uzdržani Terencije. Posmatrana u tom svetlu, ova čudnovata drama delovala bi čak i dosadno. Naime, više od polovine teksta zauzimaju razvučene i prilično nepovezane epizode.² Sami likovi su gotovo virtuelni, a njihove uloge mahom toliko nejasne da tok priče neretko zbunjuje, a čitaoca željnog pravog humora pomalo i zamara. Nisu, međutim, nimalo retki neočekivani i lucidni tehnički zahvati, kojima autor samo ispoljava afinitet ka drugačijem vidu smešnog. *Gundalo* je zbog takvih detalja vrlo zabavan, doduše više kao umetnički eksperiment nego kao krajnji proizvod. Premda u tom smislu može razočarati, ne sme se okarakterisati prosto kao literarni promašaj ili kao neuspela kopija. Nedovoljno poznavanje razvoja komičke književnosti u dugom periodu od Terencija do *Gundala* poziva na oprez. Naučno najopravdaniji i jedini mogući pristup je da se *Gundalo* posmatra isključivo kao slučaj za sebe, možda čak i u poređenju sa nekim eventualno srodnijim i vremenski bližim dramama, ako je takvih i bilo.³

² Upor. LOCKWOOD (1913: 224-225): „It is these digressions which are most apt to lack general appeal and to be tedious to the modern reader.“

³ Vital od Bloa će u 12. veku sastaviti komediju *Čup* (*Aulularia*), koja je bliža *Gundalu* nego Plautovom *Čupu*; za ovo pitanje interesantnija je, međutim, druga Vitalova komedija *Amphitryo* (ili *Geta*), svojevrсна parodija na Plautov original. Imajući u vidu parodijsku obojenost *Gundala*, nije nelogično pretpostaviti da je i u drugom slučaju

Ne može se postavljati pitanje koje je njegovo mesto na utabanom putu starih komediografa, već samo da li je anonimni autor tim putem išao i dokle, na kojoj deonici i u kom pravcu se isključio. U odnosu na svoje navodne uzore, *Gundalo* predstavlja pravu devijaciju, u izvornom značenju reči.

Tragom ravnih tabana

Prvu zagonetku postavlja već i sam naslov: iako može asociirati na slučaj »*Casina* ili *Sortientes*«, i time navesti na pomisao o kasnijem alternativnom naslovu, *Gundalo* ili *Ćup* (*Querolus siue Aulularia*), zapravo je pun naslov pod kojim ga je autor zamislio. Čini se da je namera upravo i bila oscilacija između dva naslova — naravno, ako se ne posumnja u autentičnost Prologa:⁴ »*Querolus an Aulularia haec dicatur fabula, uestrum hinc iudicium, uestra erit sententia*«. Šta je, međutim, autor imao za cilj pružajući ovakav izbor, teško je reći. Sigurno je da svoje delo nije mogao smatrati adaptacijom Plauta: u Prologu najavljuje da će odigrati komad *Ćup* ali ne stari već novi⁵ — »*inuestigatam et inuentam Plauti per uestigia*«. Autor je, dakle, pošao tragom Plauta i pronašao svoje sasvim originalno ostvarenje; ako bi neko otvorio *Gundala* očekujući plautovsku komediju bio bi najblaže rečeno iznenađen. S druge strane, ne deluje verovatno da se pisac podvukao pod slavu velikog komediografa kako bi sebi obezbedio veći publicitet, što se inače često radilo: ova komedija, kako će se videti, verovatno nije ni bila namenjena široj publici. Pritom, još uvek nije pouzdano utvrđeno da li je *Gundalo* bio zamišljen za izvođenje na pozornici u bilo kom obliku ili pak samo za čitanje. U uvodnoj besedi sa-

posrednik između Plauta i Vitala od Bloa mogao biti neki *Amphitryo sive Geta* iz vremena *Gundala*, možda čak i od istog autora.

⁴ LOCKWOOD (1913: 217) pokreće pitanje autentičnosti (v. niže nap. 5).

⁵ Sa konjekturom na delikatnom mestu: »*Aululariam hodie sumus acturi, non ueterem ac (conj. at) rudem, inuestigatam et inuentam Plauti per vestigia*«. S tim se ne slaže LOCKWOOD (1913: 217): za njega je ovo mesto »the real crux of the matter«; on najpre tvrdi da dvostruki naslov nije ništa drugo do zasluga prvog izdavača, i to usled sporne konjektуре, jer, po njegovom mišljenju, Plautov *Ćup* sa *Gundalom* nema nikakve suštinske veze — što Lockwoodov članak i hoće da dokaže. Povodom pomenute izjave Lockwood tvrdi: »we must conclude either that the statement is false, or that there is some other way of interpreting it.«

znajemo da je komedija napisana „za uz trpezu“: „*nos fabellis atque mensis hunc libellum scripsimus*“ — i to po svemu sudeći za jednu konkretnu gozbu. Možda upravo na toj gozbi, odnosno kod njenog organizatora, treba tražiti odgovore na tesno povezana pitanja ko je, kada, gde i sa kojim ciljem sastavio ovu komediju.

Petar Petrović, Neznanog junaka bb, tekuće godine

Odgovore izgleda u svojim rukama drži čovek kome je komedija posvećena. Prve reči predgovora u formi zahvalnice upućene su izvesnom Rutiliju, koji je na kraju iste besede oslovljen i sa *uir inlustris*. Ukoliko bi se prihvatila tvrdnja po kojoj bi dotični bio srećno identifikovan kao Rutilije Klaudije Namacijan, ugledni predstavnik galske aristokratije koji je u dva navrata bio na visokim položajima u Rimu — *magister officiorum* 412. i *praefectus Vrbi* 414. — kockice bi počele da se slažu. Tada bi bilo izvesno da je komedija nastala u Galiji, za šta, pored jezičkih detalja⁶, postoji još jedna indicija. Replika „*Vade, ad Ligerem uiuito*“ — „idi pa živi kraj Loare“ (*Quer.* 30) — tumači se kao aluzija na neredu u severnoj Galiji, prouzrokovane upadima i pljačkama ratobornih Bagauda početkom petog veka. Vreme i mesto se onda zgodno poklapaju sa informacijama o Namacijanovom životu. Svoj put iz Rima u Galiju, za čiju se godinu obično uzima 417, opisao je u elegijskim distisima u svom delu koje u nedostatku originalnog nosi pomoćni naslov *De reditu suo*: Namacijan se vraća u rodnu Galiju da izvidi u kakvom mu je stanju imanje posle pljačkaških pohoda varvara. Pored putopisnih detalja, delo obiluje intimnim razmišljanjima i raznovrsnim kritikama na osnovu kojih se zaključuje da je autor aktivni predstavnik stare paganske aristokratije (mada ne nužno i izričiti protivnik hrišćanstva)⁷ i Rimljanin staroga kova. Rutilije Namacijan bi i po tome odgovarao opisu: autor *Gundala* je, kako bar sam otkriva, pripadao njegovom krugu, što bi bilo u skladu i sa nekim anti-hrišćanskim motivima u komediji. Najzad, iz predgovora se može uzeti da je Rutilije bio pokrovitelj ovog projekta i zaštitnik samog autora. Što

⁶ O galskom poreklu svedoče i neke osobenosti tamošnjeg latiniteta, kao što je mešanje predloga *apud* i *cum* što se sreće kod Sulpicija Severa i Grigorija Turonskog (JACQUEMARD-LE SAOS 1994: XIV).

⁷ OCD³, s.v. *Namatianus*.

se tiče vremena kada je delo nastalo, značajan detalj nalazi se na kraju predgovora (pod uslovom da je komedija posvećena onome kome mislimo da jeste): počasna titula *uir inlustris* sledovala bi Rutiliju na osnovu pomenutih funkcija koje je obavljao.⁸ Tako bi *terminus post quem* bio 412. ili 414. godina.⁹ Ne ulazeći dublje u problem datacije, dovoljno je zaključiti da je *Gundalo* napisan najverovatnije početkom petog veka.

Sumnjivo lice

Pitanje autora, međutim, nešto je složenije. Tokom celog srednjeg veka delo je na osnovu rukopisa pripisivano Plautu i tek je Pierre Daniel, priređujući *editio princeps* u Parizu 1564, posumnjao u njegovo autorstvo.¹⁰ Od tada je konačno bilo jasno da je komediju napisao neko drugi, ali nijedno konkretno ime nije predloženo sve do 1875, kad je Wernsdorf kao mogućeg autora pomenuo Rutilijevog prijatelja i rođaka Paladija. Zanimljivo rešenje ponuđeno je zatim u liku izvesnog Aksija Paula,¹¹ Ausonijevog prijatelja i autora komedije *Delirus*; zbog sličnog jezika i motiva iz basni koji se javljaju u komediji, pomišljalo se i na Avijana, basnopisca sa početka petog veka. Poslednji ozbiljan predlog mogao bi biti izvesni Lucil, prijatelj Namacijana, koji ga u svom putopisu spominje kao časnog čoveka bez dlake na jeziku.¹² Autora u svakom slučaju treba tražiti u Galiji početkom petog veka i to najpre u Namacijanovom okruženju. Šta-

⁸ CORSARO 1965: 11; JACQUEMARD-LE SAOS 1994: IX.

⁹ Međutim, Corsaro (1965: 12) tvrdi da je *Gundalo* napisan pre 410, zato što u komediji nema pomena o Alarihovoj pljački Rima; da bi potkrepio svoju hipotezu, nudi dva rešenja: ili *uir inlustris* nije konkretna titula već prosto uopšteno obraćanje moćnom zaštitniku, ili je pak uvodna beseda naknadno dodata; ipak, ne deluje pouzdano datirati komediju na osnovu događaja koji se u njoj ne spominje.

¹⁰ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: XVII.

¹¹ Hipoteza se zasniva na problematičnoj rukopisnoj predaji kojom bi se objasnilo i pogrešno pripisivanje Plautu: navodno je naslov iz rukopisa *AXII PAVLI AVLVLARIA* greškom prepisan kao *ACII PLAVTI AVLVLARIA*; u tom slučaju bi, međutim, usled vremenske neusklađenosti, komedija morala biti posvećena ne Rutiliju Namacijanu već njegovom ocu.

¹² Ovu soluciju preferira JACQUEMARD-LE SAOS (1994: XXII): ona čak pomišlja da je Lucil možda predstavljen likom iz komedije pod imenom *Arbiter* budući da je sam, kako se saznaje iz Rutilijevog putopisa, obavljao dužnost *arbiter sacri auri*.

više, može se pretpostaviti da je nepoznati autor bio nižeg socijalnog statusa i da je od uglednog pokrovitelja dobijao izvesnu materijalnu i moralnu podršku, na čemu mu srdačno zahvaljuje u uvodnoj besedi u kojoj treba tražiti ključ njihovog odnosa: „*Rutili, uenerande semper magnis laudibus, qui das honoratam quietem quam dicamus ludicris, inter proximos et propinquos honore dignum putans... ingenti me donas bono... Quaenam ergo his pro meritis digna referam praemia? Pecunia... neque mecum abundans neque apud te pretiosa est. Paruas mihi litterulas non paruus indulsit labor: hinc honos atque merces, hoc manebit praemium... Tuo igitur, uir inlustris, libellus iste dedicatur nomini..*“. Komediya je, dakle, posvećena Rutiliju koji je autoru omogućio da na miru i dostojanstveno piše komedije prihvativši ga u krug odabranih i sebi bliskih ljudi (mada je tačan smisao rečenice „*qui das honoratam quietem... inter proximos et propinquos*“ dosta sporan), a autor će njemu zahvaliti ne novcem, već upravo ovim malim komadom. Imajući pritom u vidu da se pisanje komedija oduvek smatralo nedostojnim uglednih ljudi, teorija o skromnom poreklu našeg pisca sasvim je verovatna — što nam nažalost ne pomaže dovoljno da saznamo njegov identitet. Kako uprkos brojnim pretpostavkama još uvek nije definitivno utvrđeno ko je napisao *Gundala*, preostaje jedino da se pitamo ko ga je mogao napisati i zašto.

Svaka sličnost je slučajna

Prvo što upada u oči su neobično široka interesovanja anonimnog komediografa i, shodno tome, upućenost u najraznovrsnije stvari: aktuelne prilike i ništa manje klasičnu starinu. U samom tekstu ima mnogo mesta koje ukazuju da je autor, osim naravno Plauta i Terencija, temeljno poznavao i Cicerona, Vergilija, Horacija, Petronija i Juvenala. Mnogobrojni su obrti prosto preuzeti iz Plauta i Terencija, a mnogi su skovani po njihovom kalupu; Ciceron i Vergilije su takođe citirani, ponegde doslovno i često ironično. Komediya obiluje i satiričnim materijalom, filozofskim toposima i elementima dijatribe. Zatim, sasvim je sigurno da je autor bio uopšte dobro upoznat sa mnogim pravnim pojmovima, a konkretno i sa nekim zakonima koje parodira.

Ono, međutim, bez čega se ova komediya ne može zamisliti je intimno poznavanje rimske državne uprave u svim njenim oblicima i uopšte javnog života: vojnih struktura, lokalne vlasti, carske administracije, spoljne

politike, rimske istorije i paganske i hrišćanske religije. U komediji se sistematski i bez respekta šibaju korumpirani funkcioneri, proračunati oportunisti, razni malverzanti, lažni čarobnjaci i mistični kvazinaučnici i, vrlo verovatno, hrišćanski sveštenici. Po svojoj satiričnoj noti i obilju očiglednih i prikrivenih aluzija, *Gundalo* bi se mogao pre uporediti sa svojim dalekim pretkom oštra jezika, ubojitim Aristofanom, nego s načelno sličnijim rimskim komediografima ili bezopasnim Menandrom. Uostalom, kriza poznog Rimskog carstva više podseća na burni period Peloponeskog rata nego na vreme rimske ekspanzije u doba Plauta i Terencija ili teško stanje u maloj i bespomoćnoj helenističkoj Grčkoj. Najuočljivija i suštinska razlika između *Gundala* i njegovog zvaničnog uzora – univerzalne i apstraktne palijate – upravo je ta uslovljenost aktuelnim prilikama. Stoga se *Gundalo* ne sme posmatrati van društveno-istorijskog konteksta. Kako su brojne konkretne aluzije zvučale u ušima informisanih slušalaca (pre nego gledalaca) ove komedije, može se samo nagađati.

Indikativan je i *disclaimer* na kraju Prologa, koji se mora shvatiti ironično: „Neka se niko ne oseti prozvanim ovime što će biti upućeno čitavoj publici, i neka niko ne doživi lično ovu opštu zabavu. Najzad, neka niko ništa ne prepozna u našoj priči, koja je sva izmišljena.“ Pritom, osnovna orijentacija nepoznatog komediografa kao da na neki način ukazuje i na milje u kome je *Gundalo* mogao nastati: okruženje klasično obrazovanih i konzervativnih predstavnika stare vere i starih tekovina.

Bez štake na jeziku

Jezik kojim se služi naš autor je „in genere corretta e quasi classica“.¹³ Oseća se snažan uticaj jezika Plautove palijate, mnogi deminutivi upućuju na *sermo uulgaris*, a u leksici su posebno upadljive crte poznog latiniteta, kao što su retki izrazi ili reči upotrebljene u neuobičajenom značenju.¹⁴ Izraz je uopšte vrlo raznovrstan, kao i stil: pored raznih kolkvijalnih detalja naći će se i vešti retorski manevri. Muku pak zadaje

¹³ CORSARO 1965: 52.

¹⁴ Karakteristike su poznog latinskog predloške konstrukcije umesto prostog padeža i *si* upotrebljeno u upitnom smislu; jedna od najuočljivijih sintaktičkih osobenosti u komediji je indikativ u zavisno-upitnoj rečenici; što se tiče leksike, prisutni su i retki grčki kalkovi kao *agelastus*, *mathesis*, *pseudothyrum*, *synastrius* (CORSARO 1965: 51-54).

pitanje metrike. Na prvi pogled, *Gundalo* je pisan ni u čistoj prozi ni u stihu: najkraće rečeno, „prose is peculiar, full of suggestions of meter“.¹⁵ Tvrdilo se i da je komedija originalno pisana u stihu, i da je sadašnje stanje teksta zasluga neveštih prepisivača, što je podstaklo i na restituciju komedije u »prvobitne« stihove. Premda je taj posao bio osuđen na propast, zanimljivo je da pri njemu gotovo polovina teksta nije morala da pretrpi nikakvu promenu — neočekivano za prozu.¹⁶ Ključ se izgleda nalazi u enigmatičnoj najavi na kraju Prologa: „*Prodire autem in agendum non auderemus cum clodo pede, nisi magnos praeclarosque in hac parte sequeremur duces*“. Šta je autor hteo da kaže? Ne bi se usudio da nastupi hramljući, da se po tom pitanju ne ugleda na velike i slavne uzore? Ako su slavni uzori stari komediografi, šta onda označava *pes clodus*? Može se shvatiti prosto kao termin za »šepavu« jampsko-trohejsku versifikaciju tradicionalne komedije, ili pak kao svojevršno poskakivanje ili saplitanje na graničnoj liniji između proze i stiha.¹⁷ Tačan smisao piščeve najave moraće ipak ostati među mnogim neodgovorenim pitanjima, a pitanje metričke strukture dobiće zadovoljavajući odgovor u konstataciji da je posredi proza sa čestim jampskim i trohejskim klauzulama.¹⁸

Prvo zlato, drugo blato, treća sreća

Što se tiče same dramaturške veštine, često se prigovaralo da je radnja komedije nejedinstvena a karakterizacija nedosledna, pa se pomišljalo i na kompozitno poreklo. Istini za volju, u likovima zaista ima interesantnih novina koje odudaraju od komičke tradicije i zato isprva zbunjuju. Stvar je u tome da je od starih komičkih tipova u *Gundalu* ostalo zapravo jako malo, praktično ništa značajno. Radnja takođe predstavlja problem za sebe, jer se stiče utisak da postoje dve paralelne teme koje se, iako nekako uklopljene u celinu, mogu posmatrati potpuno nezavisno: tema karaktera naslovnog junaka i tema skrivenog blaga.

¹⁵ CONTE 1994: 670.

¹⁶ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: LI.

¹⁷ Problem postaje još složeniji ako se doda i treća teorija po kojoj se ova replika ne odnosi na metriku, već samo govori da je autor išao teškim i neprohodnim putem koji su mu ostavili stari komički pesnici (CORSARO 1965: 55-56).

¹⁸ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: LI.

Tekst komedije počinje predgovorom u kome se autor zahvaljuje Rutiliju i najavljuje siže komada. U Prologu zatim sledi uobičajena *captatio benevolentiae* nakon koje su gledaocima predstavljeni glavni likovi. Prvu scenu otvara kao i u Plautovom *Čupu*, kućni lar (Lari), koji iznosi radnju komedije: stara tvrdica, Gundalov otac Dobrivoje, otišao je na put, prethodno sakrivši u urnu sa posmrtnim ostacima veliku količinu zlata za koje niko od ukućana nije znao. Starac je na samrti u tuđini odao tajnu jednom tamošnjem parazitu. Njemu je obećao polovinu zlata ako Gundalu javi da u kući ima skriveno zlato. Parazit Stari Manda, želeći zlato samo za sebe, pokušaće na prevaru da izvuče ceo plen... Lari zatim najavljuje dolazak Gundala, koji se pojavljuje naravno gundajući i žaleći se na svoju sudbinu. Počinje dug i neobičan dijalog između čoveka i njegove sudbine oličene u Lariju. Lari namerava da dokaže Gundalu da on nije tako nesrećan kako misli, već da je, štaviše, srećan. Posle iscrpljujućeg niza kviz-pitanja, koji zauzima čak trećinu cele komedije, Lari predviđa Gundalu veliku sreću u bliskoj budućnosti. U sledećoj sceni vidimo prevaranta Mandu sa svoja dva pulena, Žikom i Saladinom, kako kuje pakleni plan. Nailazi Gundalo, približavaju se meti i igra počinje. Gundalo je zaintrigiran pričom o čarobnjaku Mandi i insistira da ga upozna. Počinje šou velikog »čarobnjaka« u kome, odgovarajući na pitanja o svetim obredima i tajnim silama, dokazuje svoje vidovnjačke sposobnosti i suvereno poznavanje tajni ljudske sudbine. Naivni Gundalo, fasciniran ovom demonstracijom mudrosti, postaje lak plen — traži pomoć po pitanju sopstvene nesreće. Manda uspostavlja dijagnozu: Gundalova kuća je ukleta i potrebno je obaviti obred očišćenja. Gundalo lakomisleno pristaje; dok tri prevaranta traže zlato u kući, na sceni je Gundalov rob, Panta Maler. On u dugom i maestralnom monologu, prepunom tradicionalnih komičkih motiva, iznosi uobičajene žalbe na račun svog gospodara i iz prve ruke otkriva prednosti robovskog tajnog života. Po završetku obreda prevaranti odnose urnu, a Gundalo po nalogu vođe projekta ostaje zaključan u kući kako se isterano »prokletstvo« ne bi vratilo. Panta dolazi sa komšijom Sudićem i uspeva da uđe. Za to vreme tri lopova beže sa plenom, ali u ćupu ne nalaze zlato, već samo pepeo. Pomislivši da ga je Dobrivoje nasamario, razgnevljeni Manda predlaže da iskale bes na Gundalu: krišom mu ubacuju urnu kroz prozor i beže. Tek pošto se urna razbila pri padu, otkriva se njen sadržaj: u njoj je zaista zlato, zatrpano gomilom pepela — prevaranti su prevareni. Saznavši to, Manda dolazi kod Gundala pokušavajući da se pozove na Dobrivojevu oporuku kojom mu je obećano pola nasleđstva. Gundala sad vidimo u potpuno drugom svetlu, kao veštog govornika i dijalektičara, a Manda ubrzo postaje manji od makovog zrna. Konačno Gundalo odnosi pobeđu i na nagovor komšije Sudića prima Mandu kao svog ličnog parazita.¹⁹

¹⁹ Kako je jasno da je jedinstvo radnje u drugom planu, vredi spomenuti i druga dva

Svakako se može zaključiti da je *Gundalo* sve samo ne prerada Plautovog *Ćupa*, ali se zanimljivom čini ideja da bi mogao biti u izvesnom smislu njegov nastavak.²⁰ Pokojni starac Dobrivoje (Euklion), iako iz pozadine — tj. sa onoga sveta — na neki način dominira razvojem događaja, jednostavno nije prisutan na sceni, za razliku od svog imenjaka iz *Ćupa*, niti je na dnevnom redu njegov karakter. Euklion i njegovo blago predstavljaju na taj način samo osnovu na kojoj anonimni komediograf gradi potpuno autentičnu priču, kao što na mnogo mesta iz postojećih klica stvara originalne motive. Na primer, motiv lažnog posrednika Sikofante koga šalje otac iz tuđine, u *Trogrošnom danu* omogućuje samo izuzetno komičnu scenu. U *Gundalu*, međutim, osnovni čvor zapleta drži upravo izaslanik sa zadatkom, dok je u druge svrhe upotrebljeno ime Sikofanta (Žika fantom). Motiv skrivenog blaga, uklete kuće i oca na putu je već postojao, kao i lik tvrđice Eukliona, ali šta je to što je u *Gundalu* originalno?

Dobar,...

Lik, kućnog lara *Larija* (*Lar familiaris*), viđen je i u *Ćupu* ali samo u funkciji tradicionalnog »prološkog božanstva«, dok u *Gundalu* on postaje punopravni učesnik, štaviše noseći. On, kako sam kaže, upravlja tokovima ljudske sudbine, jer on jeste sudbina. Nije slučajno da je funkcija koju je nekada vršila svemoćna Menandrova Tihe sada poverena starom paganskom božanstvu par excellence. Lari, sa druge strane, pravi presedan i svojom ulogom pred kojom je velika budućnost: on je prvi natprirodni junak u dosadašnjoj komičkoj tradiciji, ali ne na način na koji će to kasnije biti srednjovekovne vile i vilenjaci, ale i bauci narodnih pripovedaka. U izvesnom smislu on simboliše Gundalovo drugo »ja«, a njihov dijalog poprima čak i oblik razgovora čoveka sa samim sobom.²¹ Indikativno je da se Lari, osim kada obavlja dužnost naratora, pojavljuje samo pred Gundalom. Kako je već primećeno, razgovor čoveka sa svojom sud-

dramska načela. Radnja komedije se najverovatnije zaista odigrava u toku samo jednog dana i u daljoj ili bližoj okolini Gundalove kuće, dakle u eksterijeru, ali do izvesnog odstupanja od komičkih konvencija dolazi u sceni otkrivanja prevare, koja se po svojoj prilici odigrava u kući, iako događaje u zatvorenom autor inače vešto izbegava.

²⁰ CONTE 1994: 670.

²¹ Upor. CONTE 1994: 671.

binom stoji nezavisno od zapleta, kao uostalom i mnoge druge scene, a pritom zauzima čak trećinu komedije. Opravdanje leži u tome da se *Gundalo* prosto ne sme porediti sa palijatom i da pojmovi kao što su dramska celovitost i uverljivost likova u njemu jednostavno više nisu obavezni: Lari je možda čak i samo Gundalova fikcija.

...loš,...

Naslovni junak *Gundalo* (*Querolus*) takođe se mora posmatrati kao poseban slučaj. Van svake sumnje je da njegova precizna karakterizacija, makar ne očekivana, nije bila glavni cilj. Naime, i bez većeg udubljivanja primećuje se da se Gundalo javlja u nekoliko različitih vidova.²² Na neki čudan način, on u sebi objedinjuje karaktere ljutitog namćora, tvrđice i jogunastog mladića, da bi na kraju ispoljio i oštroumnost i malicioznost do sada rezervisanu samo za Plautove lukave robove. Na početku, u sceni sa Larijem, pojavljuje se glavni junak koji teži da opravda svoje ime: kuka na sve živo a posebno na svoju sudbinu, zavidi drugima i misli da je njemu najgore, žali se na nepravde koje trpi a svoje grehe smatra beznačajnim. Vidimo, dakle, mizantropa i cinika, arogantnog, nezadovoljnog i bespomoćnog. Gundalo, međutim, u toj sceni deluje na momente i kao pravi jogunasti *adulescens*, štaviše pubertetski depresivan i nezreo, kome je Lari prinuđen da crta kakve sve muke muče naizgled srećne i uspešne vojskovođe, državne službenike i pomorske trgovce, čijoj sudbini njegov sagovornik zavidi. Istom prilikom Gundalo će ispoljiti i specifični pasivni tvrdičluk kada se požali kako nema nikoga siromašnijeg od njega i kako mu otac nije ništa ostavio. U sledećem prizoru, u ulozi fasciniranog slušaoca Mandine besede, on postaje tipična naivčina. Kao pasionirani konzument svakovrsnih magijsko-astroloških usluga, Gundalo predstavlja lagan zalogaj za profesionalnog prevaranta. Neposredno pre početka »obreda« poziva komšiju Sudića da mu čuva leđa, doživljavajući kao neko otrežnjenje, ekspresno ali kratkotrajno, jer po završetku obreda ponovo kao hipnotisan prihvata instrukcije čarobnjaka-prevaranta da se zaključa u kuću i nikoga ne pušta tri dana. Iako je njegov lik do sada bio relativno neujednačen, potpuni preokret zapravo tek sledi: Stari Manda, neuspešan u svojoj prvobitnoj nameri, pokušaće

²² CORSARO 1965: 25.

da ostvari svoje pravo na polovinu nasljedstva, priložiće i *testamentum per epistulam* ali — Gundalo više ne naseda. Kao da se njegova ličnost potpuno transformisala u trenutku kada se razbila urna iz koje se razletelo zlato i kao da se u znamenitom ćupu sve vreme krila njegova pametna strana. U sceni kada shvata šta se zaista dogodilo, Gundalo po prvi put racionalno zaljučuje i iznosi potpuno zdrave i ispravne stavove. Zatim brzometno smišlja akciju kojom će prevarantu vratiti milo za drago i ubrzo superiorno vrti oko malog prsta onoga pred kim je do maločas podrhtavao od strahopoštovanja. Parazit je zatečen u lavirintu Gundalovih argumenata i ne preostaje mu ništa drugo nego da prizna poraz. Ako se i može donekle opravdati samopouzdanje sa kojim sada nastupa Gundalo, koji je u očiglednoj prednosti, onda dotad nezamisliva advokatska veština i hladnokrvnost kojom prevaranta prevodi žednog preko vode teško da može. Pritom, u poslednje dve scene Gundalo postaje vidno uravnotežen, druželjubiv, čak i prijatan (naravno, ne prema Mandi), što je u potpunoj suprotnosti sa rezigniranim mizantropom sa početka komada, naročito ako se Gundalove gorke žalbe na račun neimenovanog komšije u prvoj sceni odnose na Sudića. Stiče se zaista utisak neobjašnjivog nesklada između poslednje scene i ostatka komedije, gotovo kao da ta scena ne pripada kraju ove komedije već početku neke druge.²³ U svakom slučaju, Gundalov lik se ne može nikako svrstati među komičke tipove, kao uostalom ni mnogi drugi junaci ove drame.

...zao

Zanimljiva pojava je i antagonist *Stari Manda* (*Mandrogerus*), parazit i prevarant. On je po sopstvenoj definiciji prvoklasni parazit. Parazit kao tip se ponegde izjednačava sa laskavcem, pa se dobija slika grebatora i ulizice koji ne preza ni od čega, pa ni od krajnjeg ponižavanja, da bi postigao svoj cilj, a to je pre svega pun želudac. Tradicionalni parazit se, dakle, služi svim i svačim ali on nije prevarant: podvala sa predumišljajem kakvu izvodi Manda bila je po pravilu privilegija roba intriganta.²⁴ Manda, međutim, u istoj rečenici svečano izjavljuje da je pa-

²³ CORSARO 1965: 25.

²⁴ Jedini poznat primer parazita koji donekle učestvuje u prevari primećen je u Plautovom *Persijancu*, inače jedinoj komediji u kojoj je uloga zaljubljenog mladića

razit bez premca i da mu je primarna delatnost lov na ljude: u tom smislu on je sintetički karakter. Dok je bio sa Dobrivojem on je bio pravi parazit, po zlato dolazi u svojstvu lopova i probisveta, da bi zatim najavio proširenje svojih nadležnosti kroz ulogu lažnog čarobnjaka i astrologa, omiljenih likova u srednjem veku.²⁵ Ni to nije sve: na kraju komedije — ako ga prihvatimo kao njen deo — Manda ponovo postaje parazit, štaviše zvanično stupa u službu ličnog Gundalovog parazita, koju je ranije obavljao kod njegovog oca. Anonimni autor nas je ponovo odveo u ćorsokak i pomislili bismo da je pod pojmom parazita podrazumevao nešto nama nepoznato, ali u nekim detaljima se uočava da je ipak znao šta radi: kada Manda u svom predstavljanju objašnjava ko je i zašto je došao, on namerno naglašava da ga je privukao miris zlata, usput pominjući stare kuvare i praveći paralelu između skrivenog zlata i skuvanog jela. Tako je prvobitni *parasitus edax* mutirao u specifičnu kombinovanu tvorevinu ali komička tradicija nije sasvim zaboravljena, a na jednom mestu je možda i parodirana: tri parazita su došla po zlato, a kada Manda ispriča san koji mu je kao posledicu glavnog zgoditka predvideo samo pun želudac, čujemo repliku: „pa zar smo i tražili išta osim punog želuca?“²⁶

Ostali likovi su manje važni. Gundalov rob, *Panta Maler* (*Pantomalus*), ima tu čast da održi najefektniji monolog, izveden u mnogo čemu po starom obrascu, a njegov lik, iako je sa stanovišta radnje suvišan, sam po sebi je vrlo uspeo.²⁷ Panta iznosi već viđene žalbe robova na svoje

poverena robu: parazit Saturion pozajmljuje svoju ćerku, dakle slobodnu devojkicu, za prevaru koja po običaju ima za cilj da oslobodi ljubljenu devojkicu iz ruku beskrupuloznog podvodača. Samu prevaru sprovode pomenuti zaljubljeni rob i njegov pomoćnik, takođe rob; podvodač je navučen da otkupi Saturionovu ćerku, navodno odbeglu robinju (za novac kojim će rob otkupiti svoju draganu); nakon transakcije pojavljuje se Saturion i s pravom oduzima od podvodača rođenu ćerku koju ovaj nije smeo kupiti, budući da je slobodna; njegova cela uloga u prevari se svodi na to da je za nju znao i da je na kraju intervenisao prema dogovoru, tako da se, iako ne participira aktivno u prevari, može govoriti o njegovom doprinosu. Međutim, tu Saturionovu ulogu nije ni mogao odraditi dežurni prevarant u liku nekog roba, jer je neophodno da to bude slobodan čovek kako bi punopravno restituisao svoju bespravno kupljenu ćerku.

²⁵ Upor. DUCKWORTH 1952: 401.

²⁶ *Quer. 44: Quid autem aliud quaerimus nisi tantum quod sufficiat uentri et gulae?*

²⁷ CORSARO 1965: 25.

gospodare i, slično Plautovom *Stihu* (728-733), veliča suštinsku slobodu robovskog *underground* života. Dva parazita-pripravnika, *Saladin* (*Sardanapallus*) i *Žika fantom* (*Sycophanta*), predstavljaju samo pomoćne likove, ali je upadljiva pojava čak tri parazita i uopšte motiv tročlane grupe junaka, naročito negativnih, kakva u antičkoj komediji nije postojala. Ako *Sikofanta*, kao i u *Trogrošnom danu*, svojim imenom sugerise svoju ulogu prevaranta, vrlo je verovatno da je i imenom komšije *Sudića* (*Arbiter*) pisac hteo nešto da kaže, samo nije jasno šta. Ako ostavimo po strani teoriju po kojoj je u njemu oličen sam autor,²⁸ preostaje da se zadovoljimo njegovom funkcijom svedoka-posrednika na fingiranoj parnici u završnoj sceni, gde shodno svojoj pasivnoj ulozi figurira kao svojevrсни dr *Votson*. Konačno, da ekipa *Gundala* predstavlja nekonvencionalni i autentični eksperiment, govori još jedan u nizu kurioziteta: potpuno odsustvo ženskih likova.

Komad po komad, komedija

Sasvim je očigledno da su i likovi i struktura *Gundala* nestandardni i neobično heterogeni. Osnovna nit radnje doduše postoji, ali je isprekidana dugim epizodama i upravo one predstavljaju najveću enigmę. Na prvi pogled, dijalog *Gundala* i *Larija* ima očigledan zadatak da ilustruje naslovni karakter, ali glavno obeležje komedije karaktera (kakva je Plautova komedija, čiji je *Gundalo* navodno potomak) podrazumeva prikazivanje naravi na delu, od čega u ovoj komediji nema ništa. Uz to, *Gundalov* karakter ne samo da ne utiče na razvoj događaja, već se u nastavku i potpuno menja. Ako *Gundalovo* najavljeno gundanje ne ostavlja traga, onda je scena sa *Larijem* sama sebi cilj. Ona se može shvatiti, kako je već pomenuto, kao razgovor čoveka sa samim sobom, kao svojevršno preispitivanje. Dijaloška forma kratkih pitanja i odgovora, u cilju opovrgavanja stavova sagovornika i upućivanja moralnih pouka, ima u antičkoj književnosti dugu istoriju, ali njeno mesto u komediji je teško objašnjivo. Još teži slučaj predstavlja *Mandina* tirada u petoj sceni. Epizoda je ne samo daleko izvan osnovnog toka, nego je i po sebi nejasna. Pretpostavke se svode na to da se u njoj iznosi kritika i parodija rimske lokalne i vrhovne vlasti, raznih trgovaca i mešetara i njihovu spregu sa tom

²⁸ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: XXII.

vlašću, i najzad hrišćanskog sveštenstva. Tečaj magije lažnog vidovnjaka obiluje citatima i aluzijama, mnogim uočljivim i sigurno mnogim koje nismo u stanju da primetimo, a razrađen sistem mitološke alegorije dokazuje da autorovoj mašti nema kraja. Van svake sumnje, takva scena je zahtevala probrani auditorijum upućenih istomišljenika.²⁹ Jedini primer tradicionalne komičke epizode je pomenuti Pantin govor, remek-delo u duhu starih majstora, čija dramaturška funkcija bi mogla biti popunjavanje vremena za koje se u Gundalovoj kući, dakle van scene, sprovodi obred »purifikacije«.³⁰ Poslednja, uslovno rečeno, epizoda je završna scena pregovora između preporođenog protagoniste i razoružanog antagoniste, koja ne stoji van radnje, ali je donekle na nju nakalemljena, budući da je rasplet već završen; izlišno je podsećati da to u ovoj komediji ne sme da nas čudi niti da se uzima za zlo.

Kad bi se pustilo mašti na volju, gotovo svaka etapa komedije (ili, ako se prihvati takva podela, svaki čin) činila bi celinu za sebe, čak nezavisan komad: po tome bi prvi deo opravdao naslov *Querolus*, za kojim bi usledio *Credulus* ili *Magus gloriosus*; Pantin monolog bi tada bio *Pantomalus sive Stichus*, dok bi naslov konačnog raspleta mogao biti nešto poput *Causidicaria*.

Poslednjom scenom, međutim, kroz sofističke verbalne zavrzlake, parodiju sudskog postupka i igru fikcije i stvarnosti, postiže se ne samo najefektniji »gundalovski« humor već i kulminacija komedije kroz svojevrsnu rekapitulaciju njenih osnovnih, na početku najavljenih odlika: ironije i paradoksa. „Komedija ima dva naslova, vi izaberite koji vam se sviđa. Naš glavni junak je nesrećan — njega će upravo sreća pratiti.“ Lari savetuje Gundalu da radi sve što je njemu na štetu, jer time čini sebi u korist. Zlato je sakriveno — javno, usred kuće. U urni je zlato. U urni je zlato. U urni je zlato. U urni je opet zlato. Manda drži Gundala u šaci, Gundalo drži Mandu u šaci. Gundalo ne bi došao do zlata da mu nije ukradeno: pošto je ukradeno — sačuvano je; ponizni parazit postaje drski prevarrant, pa opet ponizni parazit. Konačno, vrhunac ambivalencije predstavlja autorova ograda: da je sve u komediji izmišljeno i da niko ne treba u njoj da se prepozna — a cilj mu je po svoj prilici bio upravo suprotan.

²⁹ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: 88.

³⁰ CORSARO 1965: 132. — LOCKWOOD (1913: 222) ovu epizodu naziva „interlude“.

Lepido casu accidit

Prvi utisak se potvrdio: dvostruki naslov nije slučajan. Autor u svakom segmentu svesno i namerno balansira između krajnosti i poigrava se suprotnostima: prozom i stihom, smešnim i ozbiljnim, drevnim i savremenim, mitološkim i dnevno-političkim i najzad — stvarnim i nestvarnim. Kao da je uspeo u svojoj nameri da poseje dileme gde god stigne i kao da se, poput njegovog Dobrivoja, smeje s onoga sveta. Njegov neuhvatljivi ironični osmeh bio je toliko dominantan da ga je nadživeo, kao i Menandra njegova ironična Tihe. Na neki čudesan način, sama ova komedija potvrdiće ironiju sudbine na delu: kao famozno zlato koje je sačuvano time što je ukradeno — *contra rationem et fidem* — tako je i *Gundalo* preživeo zato što je pogrešno smatran Plautovim.

Gundala je teško odgonetnuti, a možda još teže klasifikovati. Koliko je to komedija po antičkom obrascu, isto toliko i nije. Komediograf je pošao stopama slavni prethodnika i od apstraktne i vanvremenske palijate stvorio konkretnu i aktuelnu komediju. Stvorio je hibridni unikat i u tome pokazao viši stepen originalnosti nego njegovi uzori u odnosu na svoje uzore. Vekovna izolovanost učinila je svoje: dok Plautova i Terencijeva komedija neposredno nasleđuje novu antičku, gotovo kao u štafetnoj predaji, *Gundala* od poslednjih rimskih ostvarenja deli preko pet vekova, a njegov prvi direktni potomak, *Ćup Vitala* od Bloa, pojaviće se tek u XII veku. Stoga ova komedija, slikovito rečeno, pluta na pučini između dve naspramne obale i sasvim je u duhu njene dvojnosti posmatrati je, zavisno od obale, kao poslednju antičku — ili možda prvu srednjovekovnu.

Bibliografija

- BEARE (1964): W. Beare, *The Roman Stage*. London³.
CONTE (1994): G. B. Conte, *Latin Literature: A History*, prev. J. B. Solodow, red. D. P. Fowler i G. W. Most. Baltimore—London.
CORSARO (1965): F. Corsaro, *Querolus: Studio introduttivo e commentario*. Bologna.
DU CANGE (1883): Du Cange, C., *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. Niort.
DUCKWORTH (1952): G. E. Duckworth, *The Nature of Roman Comedy*. Princeton, New Jersey.
JACQUEMARD-LE SAOS (1994): C. Jacquemard-Le Saos (izd., prev.), *Querolus* ("Le Grincheux"). CUF, Paris.

Goran Vidović

LOCKWOOD (1913): D. P. Lockwood, "The plot of the *Querolus* and the folktales of disguised treasure", *TAPhA* 44, 215-232.

LSJ: H. G. LIDDELL, R. SCOTT, H. S. JONES, *A Greek-English Lexicon*. Oxford 1996.

OCD²: N. G. L. HAMMOND, H. H. SCULLARD (izd.), *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford 1978.

OCD³: S. HORNBLOWER, A. SPAWFORTH (izd.), *The Oxford Classical Dictionary*. elektronsko izdanje 2000.

RANSTRAND (1951): G. Ranstrand (izd.), *Querolus sive Aulularia, incerti auctoris comoedia*. Göteborg.

The Last Comedy of the Ancients

Querolus sive Aulularia can be described as a curious combination of various literary influences. According to some, the comedy represents an act of bitter pagan reaction against the advancing Christianity. Though the anonymous author claimed to be following in the footprints of Plautus, this comedy is anything but a *palliata* as Plautus knew it. The *Querolus* was most probably composed for a private banquet rather than public performance, and it may have been read rather than acted. If the host of that banquet and the dedicatee of the comedy was Rutilius Namatianus, it can be assumed that the *Querolus* was written in early fifth century Gaul. As it was later attributed to Plautus (a misattribution due perhaps to its ambiguous title), the *Querolus* survived in the manuscripts, but as soon as the authorship of Plautus was rejected, the now anonymous comedy came to be viewed as an unfortunate imitation. If indeed the *Querolus* is an imitation of Plautus, it must be deemed a very modest achievement; but in fact it may be more original than Roman comedy had ever been. The intrusion of such elements as magic and mystery, mythological allegory and political invective, rhetorical altercation and even didactic, proves the unquestionable originality of the play but poses many difficult questions. Other features also call for special attention: combination of prose and verse, mixture of archaic and contemporary idiom, intriguing contrast of reality and fantasy, the intentionally optional title, and finally the strange mutation of inherited character-types. Puzzles tend to multiply with research; in spite of the enormous efforts of certain scholars, most of the questions remain unsolved.

Querolus sive Aulularia

PERSONAE

LAR FAMILIARIS
QVEROLVS, EVCLIONIS FILIVS
MANDROGERVS PARASITVS
SARDANAPALLVS PARASITVS
SYCOPHANTA PARASITVS
PANTOMALVS SERVVS
ARBITER VICINVS

PROEMIUM

1. Rutili, uenerande semper magnis laudibus, qui das honoratam quietem quam dicamus ludicris, inter proximos et propinquos honore dignum putans, duplici, fateor, et ingenti me donas bono: hoc testimonio, hoc collegio, haec uera est dignitas.

2. Quenam ergo his pro meritis digna referam praemia? Pecunia, illa rerum ac sollicitudinem causa et caput, neque mecum abundans neque apud te pretiosa est. Paruas mihi litterulas non paruus indulsit labor: hinc honos atque merces, hoc manebit praemium. Atque ut operi nostro aliquid adderetur gratiae, sermone illo philosophico ex tuo materiam sumpsimus. Meministine ridere tete solitum illos qui fata deplorant sua atque Academico more quod libitum foret destruere et adserere te solitum? †Sed quantum hoc est? Hinc ergo quid in uero sit, qui solus nouit, nouerit †: nos fabellis atque mensis hunc libellum scripsimus.

3. Materia haec est. Pater Queroli nostri fuit auarus Euclio. Hic Euclio aurum in ornam conguessit olim, quasi busta patris, odoribus insuper infusis tituloque extra addito. Nauem ascendens ornam domi fodit, rem nulli aperuit. Hic peregre moriens parasitum ibidem cognitum filio coheredem instituit tacita scripturae fide, si eidem thesaurum occultum sine fraude ostenderet. Locum tantummodo thesauri senex ostendit oblitus doli. Parasitus nauem ascendit, ad Querolum venit et rupit fidem, magum mathematicumque sese fingens et quicquid mentiri fur potest.

Ea quae a patrono didicerat Queroli secreta at familiaria, quasi diuinus, loquitur.

4. Querolus fidem accomodat auxiliumque poscit. Parasitus magus domum purificat et puram facit, sed, ubi primum libere ornam inspexit, uetere decipitur dolo. Bustum quod simulabatur credidit atque inrisum se putat. Inde, ut aliquatenus sese ulcisceretur, ornam Queroli in domum callide et occulte obrepens per fenestram propulit. Qua explosa et comminuta, bustum in pretium vertitur. Itaque thesaurum contra rationem et fidem, † cum lateret perdidit, cum perisset reddidit.† 5. Postea re comperta, parasitus reuolat et partem petit. Sed quia quicquid abstulerit confitetur, quicquid rettulerit non docet, primum furti post etiam sepulcri violati est reus. Exitus ergo hic est: ille dominus, ille parasitus denuo fato atque merito conlocantur sic ambo ad sua. 6. Tuo igitur, <vir> inlustris, libellus iste dedicatur nomini. Viuas incolumis atque felix uotis nostris et tuis.

PROLOGUS

7. Pacem quietemque a uobis, spectatores, noster sermo poeticus rogat, qui Graecorum disciplinas ore narrat barbaro et Latinorum uetusta uestro recolit tempore. Praeterea precatur et sperat, non inhumana voce, ut qui uobis laborem indulsit, uestram referat gratiam. 8. Aululariam hodie sumus acturi, non ueterem at rudem, inuestigatam et inuentam Plauti per uestigia. Fabella haec est: felicem hic inducimus fato seruatum suo atque <e> contrario fraudulentum fraude deceptum sua. Querolus, qui iam nunc ueniet, totam tenebit fabulam. Ipse est ingratus ille noster: hic felix erit. E contrario, Mandrogerus aderit fraudulentus et miser. Lar Familiaris qui primus ueniet, ipse exponet omnia. Materia uosmet reficiet, si fatigat lectio.

9. In ludis autem atque dictis, antiquam nobis ueniam exposcimus. Nemo sibimet arbitretur dici quod nos populo dicimus, neque propriam sibimet causam constituat communi ex ioco. Nemo aliquid recognoscat: nos mentimur omnia. 10. Querolus an Aulularia haec dicatur fabula, uestrum hinc iudicium, uestra erit sententia. Prodire autem in agendum non auderemus cum clodo pede, nisi magnos praeclarosque in hac parte sequeremur duces.

SCAENA I

Lar familiaris

LAR FAMILIARIS

11. Ego sum custos et cultor domus cui fuero adscriptus. Aedes nunc istas rego, e quibus modo sum egressus. Decreta factorum ego tempero, si quid boni est, ultro accerso, si quid grauius, mitigo. Queroli nunc sortem administro, huius ingrati non mali. Hic exinde sibimet sufficiens fuit, quod primum est bonum, nunc autem etiam locupletissimus erit. Sic meritum est ipsius, nam quod pro meritis reddendum nobis non putatis, ipsi uosmet fallitis. Ordinem autem seriemque causae breuiter iam nunc eloquar.

12. Pater huius Queroli Euclio fuit auarus et cautus senex. Hic enorme pondus auri olim in ornam condidit. Sic quasi <busta> paterna uenerans, aurum celabat palam. Peregre uadens ornam domi sepeliit ac reliquit ante aras meas: tumulum suis, mihi thesaurum commendauit. Abiit neque rediit senex. 13. Peregre moriens, uni tantummodo rem indicauit fraudulentum et perfido, cui tamen siue oblitus siue superuacuum putans de busto et titulo nihil exponit. Querolo iuxta fatum hoc sufficit. Nunc ergo thesaurus domi habetur, omnibus ignotus et notus tamen. Erat sane facile nobis aurum domino ostendere aut responso aut somnio. Sed ut agnoscant homines nemini auferri posse quod dederit deus, aurum quod fidei malae creditum est, furto conseruabitur. Fur ergo iam nunc aderit, per quem nobis salua res erit. Iste ornam cum reppererit, bustum putabit: sicine prospexit senex? Praedam qui abstulerit, reportabit, totumque reddet qui parte contentus non fuit. Itaque bene perfidus alteri fraudem infert, damnum sibi. Tamen ne frustra memet uideritis, exponere quaedam uolo.

14. Querolus iste noster, sicut nostis, omnibus est molestus, ipsi, si fas est, deo, homo ridicule iracundus, itaque ridendus magis. Disserere cum istoc uolue est et confutare uanam hominum scientiam. Fatum itaque iam nunc et hominum e diuerso audietis: uos iudicium sumite. Genium autem ipsius esse me quantum fieri potuerit cautissime confitebor, ne quod mihi faciat malum, nam maledicere mihimet numquam cessat ille noctes et dies.

15. Sed eccum ipsum audio, fatum et fortunam clamat. Iste ad me venit. Patrem peregre mortuum audiuit. Hui quam grauiter dolet! Vt

sunt humana, credo quia nihil relictum comperit. Et quid ego nunc facio? Auolare subito hinc non possum, nimium memet credidi. Oportune hamigerum hic tridentem video, praesidium hercle non malum! Querolus si molestus esse hodie non destiterit, faciam ut queratur iustius. Vnde esse hoc dicam? Piscatores mane hac praeterisse uidi: ipsis forte hoc excidit.

SCAENA II

Querolus, Lar familiaris

QVEROLVS

16. O fortuna, o fors fortuna, o fatum sceleratum atque impium! Si quis nunc mihi tete ostenderet, ego nunc tibi facerem et constituerem fatum inexsuperabile.

LAR FAMILIARIS

Sperandum est hodie de tridente. Sed quid cesso interpellare atque adloqui? Salue, Querole.

QVEROLVS

Ecce iterum rem molestam: "salue Querole." Istud cui bono, tot hominibus hac atque illac "have" dicere? Etiam si prodesset, ingratum foret.

LAR FAMILIARIS

Misanthropus hercle hic uerus est: unum conspicit, turbas putat.

QVEROLVS

Quaeso amice, quid tibi rei mecum est? Debitum reposcis an furem tenes?

LAR FAMILIARIS

Iracundus nimium es, Querole.

QVEROLVS

Heia, ego officium sum aspernatus, adicit et conuicium.

LAR FAMILIARIS

Mane paulisper.

QVEROLVS

Non uacat.

LAR FAMILIARIS

Sic necesse est, mane.

QVEROLVS

17. Iam istud ad uim pertinet. Age, dic quid uis.

LAR FAMILIARIS

Scin tu quam ob causam tridentem istum gestito?

QVEROLVS

Nescio edepol, nisi quod primum propter inportunos inuentum esse hoc reor.

LAR FAMILIARIS

Idcirco hunc gestito, ut si me adtigeris, talos transfodiam tibi.

QVEROLVS

Dixin hoc fore? Nec salutatio inpune hic datur. Non mala hercle est condicio: neque te contingo neque me tu contigeris. Vale! Ite et conserite amicitias! Ecce adfabilitas prima quid dedit?

LAR FAMILIARIS

Mane, ego sum quem requiris quemque accusas, homuncio.

QVEROLVS

Ohe, talos ego incolumes ferre hinc uolo!

LAR FAMILIARIS

Non tu paulo ante fatum accusabas tuum?

QVEROLVS

Accuso et persequor.

LAR FAMILIARIS

Ades ergo huc, ego sum.

QVEROLVS

Tu fatum es meum?

LAR FAMILIARIS

Ego sum Lar Familiaris, fatum quod uos dicitis.

QVEROLVS

Te ego iamdudum quaero: nusquam hodie pedem!

LAR FAMILIARIS

Praemonueram de tridente, caue abstine!

QVEROLVS

Immo tu caue!

LAR FAMILIARIS

Ego iam prospexi.

QVEROLVS

Quidnam hoc est prodigium?

LAR FAMILIARIS

Apage sis, homo ineptissime, hic nullum est praestigium. Desiste, nisi excipere mauis trina pariter uulnera.

QVEROLVS

18. Attat vero simile <est> esse hunc nescio quem de aliquibus uel geniis uel mysteriis. Ita seminudus dealbatusque incedit, toto splendet corpore. Euge, Lar Familiaris, processisti hodie pulchre. Sed non totum intellego. Quod seminudus es, recognosco, unde dealbatus, nescio. Egomet iamdudum apud carbonarias agere te putabam, tu de pistrinis uenis.

LAR FAMILIARIS

Hei, etiam istud de meo, quod, in malis tuis, commode iocaris. Audi nunc iam. Per mouet nosmet, Querole, tua, quamuis inanis, querimonia. Idcirco itaque ueni ut ratio tibi ex integro redderetur, quod nemini antehac contigit.

QVEROLVS

Tibine rationem rerum humanarum licitum est nosse atque exponere?

LAR FAMILIARIS

Et noui et doceo. Proinde quicquid exinde quereris, hodie totum expromito.

QVEROLVS

Dies deficiet ante.

LAR FAMILIARIS

Breuiter percurre pauca, de quibus nunc tibi exponantur omnia.

QVEROLVS

Unum solum est unde responderi mihi uolo: quare iniustus bene est et iustus male?

LAR FAMILIARIS

Primum, ut apud uosmet fieri uideo, de persona est quaestio. Cuinam tu uerba promis, tibine an populo?

QVEROLVS

Et populo, et mihi.

LAR FAMILIARIS

Cum tu satis ipse sis reus, quemadmodum tibi aliisque multis defensorum te paras?

QVEROLVS

Ego noui me reum non esse.

LAR FAMILIARIS

Ergo posthac adsertio conticescet, si persona exploditur. Inter bonos an inter malos tete numeras?

QVEROLVS

Etiam quaeritas quid mihimet ipse uidear, cum de scelestis conquerar?

LAR FAMILIARIS

Si probo de illis tete esse quos accusas, hoc est de malis, pro quibus posthac loquere?

QVEROLVS

Si criminosum me esse conuiceris, necesse est meritis ut meis sensum accommodem.

LAR FAMILIARIS

19. Celeriter nunc mihi responde, Querole. Quanta iam putas fecisse te capitalia?

QVEROLVS

Equidem nullum quod sciam!

LAR FAMILIARIS

Nullumne? Ergo exciderunt omnia?

QVEROLVS

Immo omnia prope retineo, sed scelus nullum scio.

LAR FAMILIARIS

Eho, Querole, furtum nunquam admisisti?

QVEROLVS

Numquam ex quo destiti.

LAR FAMILIARIS

Ha, ha, he, hoc est numquam admisisse?

QVEROLVS

Quod uerum est, non nego. Adulescens quaedam feci, fateor, laudari quae solent.

LAR FAMILIARIS

20. Cur igitur desitisti de scelere tam laudabili? Transeamus istud. Quid de falso dicimus?

QVEROLVS

Hem quis autem uerum dicit? Istud commune est. Abi.

LAR FAMILIARIS

Idcirco crimen non est? Quid de adulterio?

QVEROLVS

Attat etiam hoc crimen non est.

LAR FAMILIARIS

Quando autem licitum esse coepit?

QVEROLVS

Men rogas, quasi tu nescias? Hoc est quod nec permitti nec prohiberi potest.

LAR FAMILIARIS

Quid ad haec, Querole? Videsne te contra licitum uiuere?

QVEROLVS

Si tu me ad haec reuocas, nemo est innocens.

LAR FAMILIARIS

Et tamen non de omnibus tete interrogauit, si reminisceris.

QVEROLVS

Nihil est amplius.

LAR FAMILIARIS

21. Nulli igitur mortem optasti?

QVEROLVS

Nemini.

LAR FAMILIARIS

Quid si conuinco?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

Nihil est quod respondeam.

LAR FAMILIARIS

Dic mihi si soceros nunquam habuisti.

QVEROLVS

Ecce iterum generalia.

LAR FAMILIARIS

Ergo omnia de omnibus confiteris.

QVEROLVS

Quando sic interrogas.

LAR FAMILIARIS

Quando haec tibi leuia uidentur, nescio quid sit quod crimen putes. Dic mihi praeterea quotiens peieraueris. Expone celeriter.

QVEROLVS

Bona Hora hoc exaudiat! Istud a me semper alienum fuit.

LAR FAMILIARIS

Quanto amplius quam milies peieraueris, hoc requiro, saltem hoc dicito!

QVEROLVS

Ohe, illa tu nunc requiris cotidiana et iocularia.

LAR FAMILIARIS

Non facile intellego, periurium iocularare quid putas. Tamen transeamus quod, ut uideo, consuetudo iam fecit leue. Quid igitur? Sciens prudensque sacramentorum numquam rupisti fidem? Vt alia reticeam, numquam iurasti amare te quem iuratus oderas?

QVEROLVS

Heu me miserum! Quid ego hodie mali cum istoc repperi! Iuraui saepe, fateor, quod eum staret uerbis, non staret fide.

LAR FAMILIARIS

Vrbane igitur peierasti: fieri hoc solet. Quanto mallet ut sermo laberetur et staret fides! Tune, Querole, uerbis te absolutum esse credis? Peierat saepe qui tacet: tantum est enim tacere uerum quantum et falsum dicere.

QVEROLVS

Omnia igitur peregristi, totum commerui. Vale.

LAR FAMILIARIS

22. Immo nihil est actum, Querole, nisi sequantur haec duo: primum contra meritum tuum miserum te non esse ut comprobem, secundo etiam felicem tete esse iam nunc ipse intellegas.

QVEROLVS

Ergone egomet aerumnosus non sum?

LAR FAMILIARIS

Es, fateor, sed uitio tuo. Atque ut in omnibus reuincare, expone breuiter de quibus quereris maxime.

QVEROLVS

Primum tibi, geniorum optime, conqueror de amicis.

LAR FAMILIARIS

Spes bona, quid de inimicis iste faciet? In quo tamen amicitiarum te laesit fides?

QVEROLVS

Nemo mihi magis molestus quam familiaris neque magis morigerus quam leuiter cognitus.

LAR FAMILIARIS

Quidnam hoc mirum est, si te qui nouit despicit, qui non nouit diligit?

QVEROLVS

Agimus tibi gratias, Lar Familiaris, tu nos ornas in omnibus.

LAR FAMILIARIS

Iam intellego quid querere. Visne breuibz remedium hinc dari?

QVEROLVS

Valde cupio.

LAR FAMILIARIS

23. In amicitiam et fidem stultum ne receperis. Nam inspientum atque improborum facilius sustinetur odium quam collegium.

QVEROLVS

Quid si sapiens non erit?

LAR FAMILIARIS

Stultos ingenio rege.

QVEROLVS

Quo modo?

LAR FAMILIARIS

Vis te non decipi?

QVEROLVS

Cupio.

LAR FAMILIARIS

Ne credideris nemini. In tua est potestate ne decipiaris. Cur accusas perfidos? Visne tibi honorem deferri?

QVEROLVS

Maxime.

LAR FAMILIARIS

Inter miseros uiuito.

QVEROLVS

Prope vera loqueris.

LAR FAMILIARIS

Visne te non decipi, maxime a tuis?

QVEROLVS

Vellem, si fieri potest.

LAR FAMILIARIS

Dicam quod dictum est prius: nemini te, Querole, nimis sodalem feceris. Res nimium singularis est homo, ferre non patiens parem. Minores despicitis, maioribus inuidetis, ab aequalibus dissentitis.

<QVEROLVS>

Dic quaeso, quid placeat.

<LAR FAMILIARIS>

Ergo secundum uitia et mores quid sit tenendum, discito. Compares comessiones uinum turbas respue. Quem tu maxime tibimet obligare uolueris, quanto leuius nectito! Conuentus uero et debacchationes et ioca friuola non quaero, ut amorem pariant, utinam nihil odiorum darent!

QVEROLVS

Quid quod plures huiusmodi societate optime utuntur?

LAR FAMILIARIS

Noui omnia. Illos mihi tu narras qui totum occultant? Nimium uel prudentes uel felices sunt quos requiris. Hoc ad Querolum non facit.

QVEROLVS

24. Est aliud quod accusem. Pauper ego sum quidem, sicut tu uel nosti uel facis, sed hoc mecum tolerabile est. Illud prorsus non fero quod tenuitati nemo ignoscit neque cuiquam <sufficit> ut aliquem dicat pauperem.

<LAR FAMILIARIS>

Quid praeterea?

<QVEROLVS>

Hui quantum adiiciunt! Stultitiam negligentiam somnum et gulam: patientia desidia, acrimonia crudelitati adsignantur. Sic vertuntur omnia. Nemo ad facultates, nemo ad sensum respicit. Semper diues diligens, contra pauper neglegens.

LAR FAMILIARIS

Censoribus haec reserua, Querole. Nunc autem illud dicito quod specialiter te inquietat et grauatur, nam ista quae protulisti, communia sunt et antiqua paupertatis crimina. Tamen tu neque diues neque pauper es. Hoc si agnosceres, felix eras.

QVEROLVS

Scisne me nuper patrem amisisse?

LAR FAMILIARIS

Seruasti praeceptum! Speciale hoc plane est: hoc est quod nemini antehac contigit! Quid igitur? Nonne iustum hoc fuit patrem ut efferret filius?

QVEROLVS

Fateor, sed pater ipse nihil reliquit.

LAR FAMILIARIS

Dura deploratio! Exequias inanes tibi contigisse luges? Iresceris ergo, non doles. Patri certe nihil defuit tibi hodie nihil deficit: non enim hoc parua hereditas. Suscensesne? Senio saltem extremo sibimet uixit, qui semper tibi. Vtinam tu heredibus tantum relinquas quantum reliquit Euclio! Dic ergo aliud: iam istinc nihil audio.

QVEROLVS

25. Seruus mihi est quem tolerare nequeo, Pantomalus et mente et nomine.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Felicem te, Querole, si unus tibi est Pantomalus, multi Pantomalos habent.

QVEROLVS

Sed plures audio qui suos etiam laudant.

LAR FAMILIARIS

Isti peiores habent.

QVEROLVS

Cur igitur laudant?

LAR FAMILIARIS

Quia quid perdant, nesciunt.

QVEROLVS

26. Tempestas maxime fructus meos abstulit, numquid commune hoc fuit?

LAR FAMILIARIS

Non uno genere homines puniuntur: tibi tempestas obfuit, alter aliud pertulit.

QVEROLVS

Ohe, consortes mei iamdudum nihil incommodi pertulerunt.

LAR FAMILIARIS

Fallis turpiter.

QVEROLVS

Da, quaeso, ueniam: ignorabam peculiarem tibi curam esse hanc de consortibus meis. 27. Adhuc habeo quod obiciam. Vicinus mihi malus est.

LAR FAMILIARIS

Ecce rem uere malam! Tamen, Querole, de uno isto quantum etiam hic praestiterim, uide. Vicinum malum pateris unum tantum, quid faciunt illi qui plures habent?

QVEROLVS

Conserua istum quaeso, Lar Familiaris, ex uoto meo tuere quem praestitisti ne forte nascentur duo.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Quid si etiam hinc uincimus? Dic quaeso nunc mihi quem tu putas feliciorum, tete an istum de quo queris?

QVEROLVS

Quidnam hic simile est? Aut numquid dubitari potest feliciorum eum esse qui alterum queri compellit quam ille qui ad querelam confugit?

LAR FAMILIARIS

Hem Querole, uis iam nunc facimus ut infeliciorum esse hunc scias?

QVEROLVS

Valde cupio.

LAR FAMILIARIS

Sed hoc egomet tibi tantum indicabo. Paululum aurem accommoda.

QVEROLVS

Cur non aperte loqueris? Numquidnam etiam tu times?

LAR FAMILIARIS

Quidni timeam qui tecum uiuo? Aurem accommoda.

QVEROLVS

Age, dicito... Ha ha he, habeat teneat possideat tsequet cum suis! Laute edepol nos accipis, doctor!

<LAR FAMILIARIS>

Nonne?

<QVEROLVS>

Certe iam nihil conqueror.

LAR FAMILIARIS

Quid istuc, Querole? Paululum tibi ita uidetur, rursum ad ingenium redis. 28. Sed quoniam miserum te non doces, superest ut felicem comprobem. Dic quaeso, Querole, sanus es?

QVEROLVS

Ita arbitror.

LAR FAMILIARIS

Quanti hoc aestimas?

QVEROLVS

Hoc etiam inputas?

LAR FAMILIARIS

O Querole, sanus es et felicem te negas? Vide ne postmodum felicem te fuisse scias.

QVEROLVS

Iam superius dixeram, bene mecum agitur, sed iuxta alios male.

LAR FAMILIARIS

Certe apud te bene.

QVEROLVS

Fateor.

LAR FAMILIARIS

Quid quaeris amplius?

QVEROLVS

Quare alii melius?

LAR FAMILIARIS

Iam istud ad inuidiam pertinet.

QVEROLVS

Sed recte inuideo, nam sum deterior inferioribus.

LAR FAMILIARIS

Quid si feliciorem tete edoceo quam sunt isti, de quibus dicturus es?

QVEROLVS

Tum igitur facies posthac Querolus nullum permittat queri.

LAR FAMILIARIS

29. Vt negotium sit breuius et lucidius, argumenta remoueo. Tu fortunam dicito cuius tibi condicio placeat: sortem autem quam ipse uolueris iam nunc dabo. Tantum illud memento: ne putes posse te aliquid deplorare atque excipere, unde aliquid legeris.

QVEROLVS

Placet optio: da mihi diuitias atque honores militares uel mediocriter.

LAR FAMILIARIS

Istud tibi praestare ualeo. Verum illud uide si tu ualeas implere quod petis.

QVEROLVS

Quid?

LAR FAMILIARIS

Potes bellum gerere, ferrum excipere, aciem rumpere?

QVEROLVS

Istud numquam potui.

LAR FAMILIARIS

Cede igitur praemio atque honoribus his qui possunt omnia.

QVEROLVS

Saltem aliquid nobis tribue in parte hac ciuili et miserabili.

LAR FAMILIARIS

Vis ergo omnia et exigere et exsoluere?

QVEROLVS

Attat hoc excidit. Iam neutrum uolo. **30.** Si quid igitur potes, Lar Familiaris, facito ut sim priuatus et potens.

LAR FAMILIARIS

Potentiam cuiusmodi requiris?

QVEROLVS

Vt liceat mihi spoliare non debentes, caedere alienos, uicinos autem et spoliare et caedere.

LAR FAMILIARIS

Ha, ha, he, latrocinum non potentiam requiris. Hoc modo nescio edepol quemadmodum praestari hoc possit tibi. Tamen inueni: habes quod exoptas. Vade, ad Ligerem uiuito.

QVEROLVS

Quid tum?

LAR FAMILIARIS

Illic iure gentium uiuunt homines; ibi nullum est praestigium, ibi sententiae capitales de robore proferuntur et scribuntur in ossibus; illic etiam rustici perorant et priuati iudicant; ibi totum licet. Si diues fueris, patus appellaberis: sic nostra loquitur Graecia. O silvae, o solitudines, quis uos dixit liberas? Multo maiora sunt quae tacemus. Tamen interea hoc sufficit.

QVEROLVS

Neque diues ego sum neque robore uti cupio. Nolo iura haec siluestria.

LAR FAMILIARIS

Pete igitur aliquid mitius honestiusque, si iurgare non potes.

QVEROLVS

31. Da mihi honorem qualem optinet togatus ille nec bonus.

LAR FAMILIARIS

Et tu togatos inter felices numeras?

QVEROLVS

Maxime.

LAR FAMILIARIS

Rem prorsus facilem nunc petisti. Istud etiamsi non possumus, possumus. Visne praestari hoc tibi?

QVEROLVS

Nihil est quod plus uelim.

LAR FAMILIARIS

Vt maxima quaeque taceam, sume igitur tegmina hieme trunca et aestate duplicia, sume laneos cothurnos, semper refluos carceres quos pluuias soluat, puluis compleat, caenum et sudor glutinet, sume calceos humili fluxos tegmine quos terra reuocet, fraudet limus concolor. Aestum uestitis genibus, brumam nudis cruribus, in soccis hiemes, canculos in tubulis age, patere inordinatos labores, occursus antelucanos, iudicis conuiuium primum postmeridianum aut aestuosum aut algidum aut insanum aut serium. Vende uocem, uende linguam, iras atque odium loca. In summa, pauper esto et reporta penatibus pecuniarum aliquid, sed plus criminum. Plura etiam nunc dicerem, nisi quod efferre istos melius est quam laedere.

QVEROLVS

Neque istud volo. **32.** Da mihi diuitias quales consequuntur illi qui chartas agunt.

LAR FAMILIARIS

Sume igitur uigilias et labores illorum quibus inuides. Aurum in iuuenta, patriam in senecta quaere, tiro agelli, ueteranus fori, ratiocinator erudite, possessor rudis, incognitis familiaris, uicinis nouus, omnem aetatem exosus agito, funus ut lautum pares, heredes autem deus ordinabit. Istis nolo inuideas, Querole. Saepe condita luporum fiunt rapinae uulpium.

QVEROLVS

33. Heia nec chartas uolo. Tribue saltem nunc mihi peregrini illius et transmarini mercatoris sacculum.

LAR FAMILIARIS

Age igitur coscende maria, te tuosque pariter undis et uentis credito.

QVEROLVS

Istud egomet numquam uolui. Da mihi saltem uel capsas Titi.

LAR FAMILIARIS

Sume igitur et podagram Titi.

QVEROLVS

Minime.

LAR FAMILIARIS

Neque tu capsas continges Titi.

QVEROLVS

Neque istud uolo. Da mihi psaltrias et concubinulas quales habet auarus ille fenerator aduena.

LAR FAMILIARIS

Habes nunc plane tota mente quod rogas. Suscipe quod exoptas toto cum choro. Sume Paphien, Cytheren, Briseiden, sed cum pondere Nestoris.

QVEROLVS

Ha ha he, quam ob rem?

LAR FAMILIARIS

Habet hoc ille cuius tu sortem petisti. Eho, Querole, numquam audisti "nemo gratis bellus est"? Aut haec cum his habenda sunt aut haec cum his amittenda sunt.

QVEROLVS

34. Adhuc inuenio quod requiram. Da mihi saltem inpudentiam.

LAR FAMILIARIS

Vrbane edepol tu nunc omnia quae negauerim, concupiscis. Si toto uis uti foro, esto impudens, sed sapientiae iactura facienda est nunc tibi.

QVEROLVS

Quam ob rem?

LAR FAMILIARIS

Quia sapiens nemo est impudens.

QVEROLVS

Vae tibi, Lar Familiaris, cum tua disputatione!

LAR FAMILIARIS

Vae tibi, Querole, cum tua querimonia.

QVEROLVS

35. Numquamne mutabis, calamitas?

LAR FAMILIARIS

<Non> quamdiu tu uixeris.

QVEROLVS

Felices ergo non sunt?

LAR FAMILIARIS

Sunt aliqui, sed non illi quos tu putas.

QVEROLVS

Quo modo? Si ostendero iam nunc tibi aliquem et sanum et divitem, felicem hunc negabis?

LAR FAMILIARIS

Diuitem potes nosse. Sanum esse quid putas?

QVEROLVS

Corpore bene ualere.

LAR FAMILIARIS

Quid si aegrotat animo?

QVEROLVS

Istud egomet nescio.

LAR FAMILIARIS

O Querole, imbecilla tantum uobis corpora uidentur: quantum animus est infirmior! Spes, timor, cupiditas, auaritia, desperatio non esse felicem sinunt. Quid si nescio quis ille alius in corde, alius est in uultu? Quid si laetus publice, maeret domi? Vt maiora reticeam, quid si uxorem non amat, quid si uxorem nimis amat?

QVEROLVS

Si nemo felix, nemo igitur iustus.

LAR FAMILIARIS

Etiam hinc respondeo. Sunt aliqui, fateor, iusti prope, sed prima est horum calamitas. Estne aliquid quod requiras?

QVEROLVS

Immo edepol nihil. Meam mihi concede sortem, quando nihil melius repperi.

LAR FAMILIARIS

36. Igitur quamquem felicem esse te constiterit, tamen etiam nunc beatiorum te futurum ut agnoscas, uolo. Aurum hodie multum consequere.

QVEROLVS

Ludis nos: fieri hoc non potest.

LAR FAMILIARIS

Quam ob causam?

QVEROLVS

Quia non est via.

LAR FAMILIARIS

Sane difficile est nobis facere atque inuenire quod tu non intelligis.

QVEROLVS

Dic quaeso numquid rex aliquid largietur?

LAR FAMILIARIS

Nihil.

QVEROLVS

Numquid amicus donabit aliquid?

LAR FAMILIARIS

Nihil.

QVEROLVS

Numquidnam ex transuerso quispiam me heredem instituet?

LAR FAMILIARIS

Nihil minus.

QVEROLVS

Numquid thesaurus alicubi defossus apparebit ante oculos meos?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Atqui si thesaurus domi tuae lateret, prius alteri esset ostendendus quam tibi.

QVEROLVS

Et quemadmodum sum habiturus egomet quod mihi nullus dabit?

LAR FAMILIARIS

37. Vade iam nunc et quicquid contra te est, facito.

QVEROLVS

Cur ita?

LAR FAMILIARIS

Sic expedit. Fallenti credito et circumuenienti operam atque adsensum accommoda. Fures si ad te uenerint, excipe libenter, praedones etiam similiter!

QVEROLVS

Tum, si aliquis meis aedibus facem subiciet, iuberesne me oleum infundere?

LAR FAMILIARIS

Noueram te crediturum non esse.

QVEROLVS

Fures mihi ac praedones cui bono?

LAR FAMILIARIS

Vt si quid tibi spei aut praesidii est, totum auferant.

QVEROLVS

Cur ita?

LAR FAMILIARIS

Vt sis diues.

QVEROLVS

Quo modo?

LAR FAMILIARIS

Bona si perdideris tua.

QVEROLVS

Quam ob rem?

LAR FAMILIARIS

Vt sis felix.

QVEROLVS

Quomodo?

LAR FAMILIARIS

Si fueris miser.

QVEROLVS

Istud plane est quod saepe audiui "obscuris uera inuoluere". Sed quid facere me iubes?

LAR FAMILIARIS

Quod contra te putas.

QVEROLVS

Dic ergo quid sit, ne fortassis aliquid pro me faciam nescius.

LAR FAMILIARIS

Quicquid egeris gesserisue hodie, pro te fiet.

QVEROLVS

Quid si egomet nolo?

LAR FAMILIARIS

Velis nolis hodie bona fortuna aedes intrabit tuas.

QVEROLVS

Quid si aedes obsero?

LAR FAMILIARIS

Per fenestram defluet.

QVEROLVS

Quid si et fenestras clausero?

LAR FAMILIARIS

O stulte homo, prius est ut tecta pateant ipsaque sese tellus aperiat quam ut tu excludas uel submoueas quod mutari non potest.

QVEROLVS

38. Igitur quantum intellego, non mihi praestatur quod uelim nolim faciundum est.

LAR FAMILIARIS

Neque ego id expectabam ut gratias ageres, sed ut Querolum te constaret in omnibus.

QVEROLVS

Tu nunc quo tendis?

LAR FAMILIARIS

In aedes tuas, immo nostras, me recipio. Inde ibo quolibet, ita tamen usquequaque peruagabor ut te numquam deseram.

QVEROLVS

39. Incertus ego sum factus magis hodie quam semper fui. Quid ergo nunc faciam cum responso huiusmodi? Cuiquamne oraculum tale unquam datum est ut ipse sibimet mala quaereret aut non excluderet, si fieri posset, ingruentem miseriam? "Perde, inquit, si quid est tibi domi ut adquiras plurima." Mea si mihi auferantur, aliena quando et quis dabit? "Vade, inquit, fures require, praedones recipe in domum." Primum hoc si cognosci atque etiam si probari potuerit, nonne iudex, iure optimo, pessum dabit tamquam latronum conscium?

40. Sed ubinam fures ipsos modo requiram, ubi inuestigem nescio. Vbinam illa est cohors fuliginosa uulcanosa atra quae de die sub terras habitant, nocte in tectis ambulant? Vbi illi sunt qui urbane fibulas subducunt quique curtant balteos? Nisi fallor, unum ex ipsis uideo atque ecce rem gerit. Hem tibi clamo inpostor! Ohe cessa, euge seruata est fibula. Attat spes mihi nulla est: mandato excidi. Interdictum fuerat ne obuiarem furibus, uerum ne excluderem; hercle hoc stultum est, nihil prorsus hinc placet.

41. Atque edepol, nisi fallor, iste qui apud me est locutus, urbanus est homo. Numquodnam meritum nunc meum, ut mihi potissimum res diuina ostenderetur? Hic nescio quid est praestigii. Vereor hercle ne furtum quod denuntiabat, iam perfecerit. Ego me hac intus refero, atque hominem si repperero, continuo producam foras.

SCAENA III

Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus

MANDROGERVS

42. Multum esse sese aliqui laudant qui uel pugnaces feras uel fugaces bestias, aut uestigiis insequuntur aut cubilibus deprehendunt aut casu opprimunt. Quanto mihi maius est ingenium et lucrum, qui homines uenor publice. Sed quos homines! Diuites et potentes et litteratos maxime! Mandrogerus ego sum parasitorum omnium longe praestantissimus. Aula quaedam hic iacet cuius odorem mihi trans maria uentus detulit. Cedant iuris conditores, cedant omnia cocorum ingenia,

cedant Apici fercula! Huius ollae condimentum solus sciuit Euclio. Quid miramini? Aurum est quod sequor: hoc est quod ultra maria et terras olet. Quid ad haec uos dicitis, nouelli atque incipientes nunc mei? Quando haec discere potestis, quando sic intellegitis, quando sic docebitis?

SYCOPHANTA

43. Atqui si scias, Mandrogerus noster, quale egomet somnium nocte hac uidi!

MANDROGERVS

Dic obsecro, si quid est boni.

SYCOPHANTA

Nocte hac uidebam thesaurum quem sperabamus nobis uenisse in manus.

MANDROGERVS

Quid tum?

SYCOPHANTA

Videbam ex parte solidos.

MANDROGERVS

Ha, istud non placet.

SYCOPHANTA

Erant praeterea uncinuli, hamati, torques et catenulae.

MANDROGERVS

Dic quaeso: aliqua insuper non somniasti uincula et uerbera?

SARDANAPALLVS

Infaustum hercle hominem. Solum hic non uidit carcerem. Ohe homo prodigiose, ego te iam nunc explodo cum uerbis tuis. Nocte ista, ego in somnis funus uidebam.

MANDROGERVS

Dii te seruent hic bene!

SARDANAPALLVS

Et nos ipsi funus illud nescio quo ferebamus.

MANDROGERVS

Optime.

SARDANAPALLVS

Insuper etiam deflebamus defunctum illum, quasi alienum tamen.

MANDROGERVS

Audin tu istaec, stulte homo? Talia egomet iam manifesta malo quam tua somnia. Funus ad laetitiam spectat, lacrimae ad risum pertinet et mortuum nos ferebamus: manifestum est gaudium. **44.** Ego autem meum uobis narrabo somnium prorsus manifestissimum. Dicebat nescio quis somnianti nocte hac mihi thesaurum istum quem requirimus mihi seruari manifesta fide nec cuiquam alteri concessum esse aurum illud inuenire nisi mihi. Sed insuper adiecit ex istis opibus hoc tantummodo mihi profuturum quod consumpsisset gula.

SYCOPHANTA

Optime edepol somniasti. Quid autem aliud quaerimus nisi tantum quod sufficiat uentri et gulae?

SARDANAPALLVS

Pulchre edepol somniasti. Felicem te, Mandrogerus, nosque qui tecum sumus.

MANDROGERVS

45. Sed heus tu, Sycophanta noster, nisi me fallit traditio, iam peruenimus.

SARDANAPALLVS

Ipsa est platea quam requiris.

SYCOPHANTA

Recurrere ad indiculum cito.

MANDROGERVS

Sacellum in parte, argentaria ex diuerso.

SYCOPHANTA

Vtrumque sic est.

MANDROGERVS

Ventum est.

SARDANAPALLVS

Quid praeterea?

MANDROGERVS

Domus excelsa.

SYCOPHANTA

Apparet.

MANDROGERVS

Ilignis foribus.

SARDANAPALLVS

Ipsa est.

MANDROGERVS

Attat quam humiles hic fenestras uideo. Euge hic frustra clauduntur fores. Tum praeterea inermes quantum inter sese distant regulae. Secura hercle regio hic mihi et fures nil nocent. Sed interius mihi aurum olet. Alia temptandum est uia. Heia nunc, Sycophanta noster tuque Sardanapalle, si quid uobis ingenii, comitatis et uirtutis, nunc totum ostendite. Ego tamquam cynicus magister inuenta et inclusa trado gaudia. Retia uosmet obsidete, dum percurro cubilia. Iam omnia tenetis animo, quae iamdudum diximus quaeque exinde meditamur nocte ac die.

SYCOPHANTA

46. De atrio porticus in <dextra, sacrarium ad sinistram.

MANDROGERVS>

Recte rationem tenes.

SARDANAPALLVS

In sacrario tria sigilla.

MANDROGERVS

Conuenit.

SYCOPHANTA

Arula in medio.

MANDROGERVS

Sic sunt omnia.

SARDANAPALLVS

Aurum ante aram.

MANDROGERVS

Hoc iam nostrum est. Quid, ipsius Queroli indicia iam tenetis?

SYCOPHANTA

Melius hercle quam tua. Tu uide an diuinare possis, nos mediri nouimus.

MANDROGERVS

Ego istuc in parte hac deambulatum ibo, illinc obseruabo omnia atque ubi res uel ratio postularit, continuo hic adero.

SYCOPHANTA

Nos quoque paululum istac secedamus, ne suspicionem inprobitas paret.

SCAENA IV

Querolus Sycophanta Sardanapallus

QVEROLVS

47. Noster ille qui mecum est locutus, nusquam apparuit neque aliquid subripuit intus. Iste plane homo non fuit.

SARDANAPALLVS

Hem ipse est. Vellem hercle audire hunc hominem quem uidi modo. Ego magos mathematicosque noui, talem prorsus nescio. †Hoc est diuinare hominem†, non qualiter facere quidam risores solent.

QVEROLVS

Hem quemnam diuinam isti esse dicunt?

SARDANAPALLVS

Sed hoc nouum est quod uidi modo. Vbi te aspexerit, primum tuo te uocat nomine, dein parentes, seruos atque omnem familiam exponet, quasi nouerit, quid tota gesseris aetate quidue postea sis acturus, totum edisserit.

QVEROLVS

Bellus hercle hic nescio qui est. Non praetereunda est fabula.

SARDANAPALLVS

Quaeso sodes, adgrediamur hominem illum ratione qualibet.

[SARDANAPALLVS]

O me stultum atque ineptum qui non consului statim!

SYCOPHANTA

Et ego hercle uellem, uerum ut nosti, non uacat.

QVEROLVS

48. Cur non omnia agnosco? Saluete amici.

SYCOPHANTA

Saluus esto qui saluos esse non iubet.

QVEROLVS

Quid uos? Secretumne aliquod?

SARDANAPALLVS

Secretum a populo, non secretum a sapientibus.

QVEROLVS

De mago nescio quid uos audiui.

SARDANAPALLVS

Ita est, de nescio quo nunc sermo erat qui omnia diuinat. Verum quisnam ille homo sit nescio.

QVEROLVS

Estne talis aliquis?

SARDANAPALLVS

Maxime. Ergo, Sycophanta, ut dixeram, per te tuosque, mi sodes, te rogo ut illac uenias mecum una simul.

SYCOPHANTA

Iamdudum dixi, ultro et libenter irem, si uacuum nunc esset mihi.

SARDANAPALLVS

Mane paulisper.

QVEROLVS

Quaeso amice ne te subripias tam cito: egomet quoque scire cupio quisnam iste est de quo sermo nunc erat.

SYCOPHANTA

Edepol, nescio quid aliud mihi est negotii. Cognati atque amici iamdudum me expectant domi.

SARDANAPALLVS

Magna, hercle, hominis difficultas et persuasio. Neque nunc te amici expectant neque cognati. Paulisper mane.

QVEROLVS

49. Quaeso, amice, si mea non est odiosa societas, consulere uobiscum uolo.

SARDANAPALLVS

Vereor hercle ne difficilem se nobis faciat, si plures uidet.

SYCOPHANTA

Optime, edepol. Ecce sodes, comitem quaerebas: habes. Mihi molestus ne sies.

QVEROLVS

Quaesio, amice, si huic ita uidetur abeat. Nos illac una simul.

SARDANAPALLVS

Atqui isto nobis est opus, quoniam hominem illum uidit et nouit bene.

QVEROLVS

Iustum est ut nobis hodie operam impendas, quoniam sic ratio expostulat.

SYCOPHANTA

Immo, hercle, iste illum nouit melius atque ille hunc familiariter.

QVEROLVS

Sed quaeso nunc uestram fidem: quisnam hic homo est uel cuius loci?

SYCOPHANTA

50. Quantum comperi, Mandrogerus uocatur: hoc scio.

QVEROLVS

Attat pulchrum hercle nomen. Iam hoc de magis existimo.

SYCOPHANTA

Primum praeterita edicit, si omnia cognoscis, tum de futuris disserit.

QVEROLVS

Magnum, hercle, hominem tu narras. Et consulere hunc non placet?

SYCOPHANTA

Volo equidem, sed paulisper non uacat.

QVEROLVS

Age, da operam amicis: nobis quoque similiter impera si quid uoles.

SYCOPHANTA

Habeo gratiam: quoniam istud uultis, fiat. Sed audite quid loquor, huiusmodi homines impostores esse.

QVEROLVS

Hem sodes, ipsud uolebam dicere. Certe ferulas non habet neque cum turbis ambulat?

SYCOPHANTA

Ha, ha, he, tales, hercle, consulere hic deberet homo curiosissimus!

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

SARDANAPALLVS

Verbis quantum uult, ille fallat, plus de nobis non licet.

SYCOPHANTA

Si uobis it uidetur, placeat ut ego hominem scisciter atque ut omnia perquiram non uno modo. Si mihi ille de omnibus respondere potuerit, sciatis uere esse hunc diuinum uel magum.

SARDANAPALLVS

Dixisti optime. Sed eccum ipse hac praeterit. Ita ut uolui, contigit. Quanta in ingressu grauitas, quanta in uultu dignitas!

QVEROLVS

Adgrediamur hominem, atque a publico seuocemus ut secreto disserat.

SCAENA V

Querolus Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus

SYCOPHANTA

51. Salue Mandrogerus.

MANDROGERVS

Saluos esse uos uolo.

QVEROLVS

Tu quoque incolumis esto, sacerdotum maxime, quoniam laudaris ac diligeris plurimum merito tuo.

SYCOPHANTA

Scin tu, Mandrogerus, quid ex te uolumus noscere?

MANDROGERVS

Quaenam? Fortasse noui.

SYCOPHANTA

Consulere de quibusdam uolumus et cognoscere tuam insignem sapientiam.

MANDROGERVS

Non equidem constitueram, sed quoniam ita uultis, consulite ut respondeam.

SYCOPHANTA

Quaesumus ut libenter nobis operam tuam impendas. Prolixa nunc disceptatione opus est.

MANDROGERVS

52. Dicite quid uelitis.

SYCOPHANTA

Primum ut exponas quaesumus quae sunt optima sacrorum genera uel cultu facilia.

MANDROGERVS

Duo sunt genera potestatum: unum est quod iubet, aliud quod obsecundat: sic reguntur omnia. Praeclarius maiorum potestas, sed minorum saepe utilior gratia. Verum de maioribus neque mihi dicere neque uobis audire est utile. Itaque si et inuidiam et sumptum euitatis, sperate ab inferioribus.

SYCOPHANTA

53. Quaenam ista sunt obsequia quibus obsequi nunc oportet?

MANDROGERVS

Dicam celeriter. Tria sunt in primis: planetae potentes, anseres inportuni et cynocephali truces. Has tu effigies omnibus in fanis et sacellis si intueare, facile intelleges. Haec tria tu si euadere uel placare potueris, nihil est obstare quod possit tibi.

SYCOPHANTA

Illosne, quaeso, tu mihi planetas loqueris numeris qui totum rotant?

MANDROGERVS

Ipsos, nec uisu faciles nec dictu affabiles, atomos in ore uoluunt, stellas numerant, maria aestimant; sola mutare non possunt sua.

SYCOPHANTA

Egomet audieram quod ipsi omnia gubernarent.

MANDROGERVS

54. Ha, ha, he, hic si aliquid gubernari censes, nescio ubi naufragium dixeris. Vbi rerum omnium penuriam esse norunt, illic homines congregant. Summa est medella uicissim alia ut euertant loca. Messes hac atque illac transferunt diris tempestatibus omnesque fructus paucorum improbitas capit.

SARDANAPALLVS

Nouum tibi est transferri messes?

MANDROGERVS

Istis licet rerum omnium species atque formas, ut libuerit, vertere. Sed quot gradibus et transfusionibus! Aliud ex alio iubent. Triticum ex uino subito fieri uideas, uinum ex tritico. Iam flaua seges hordei facile efficitur ex quouis titulo et nomine. Mortales uero animas siue inferis siue superis addere nullus labor.

SARDANAPALLVS

Vides ergo tam potentes placari opertere.

MANDROGERVS

Ha, ha, he, paucis hoc licet. Sacraria istaec nimis superba sunt et sumptuosa maxime; si obaudire uultis, exiguo uotum soli sacello soluite.

SYCOPHANTA

55. Et oracula istaec, ubinam specialiter sunt expetenda?

MANDROGERVS

Vbi libet: hac atque illac, sursum deorsum, in terra in mari.

SYCOPHANTA

Et quisnam infelix deprehendere aut adire possit haec tam uaga sidera?

MANDROGERVS

Adire <non> facile est, abire impossibile.

SYCOPHANTA

Quam ob rem?

MANDROGERVS

Mysteria sunt in aditu diuersa et occulta, quae nos soli nouimus: † arpigiae cynocephali †, furiae, ululae, nocturnae striges. Absentes hydris congregant, praesentes uirgis submouent. Ita neque abesse licitum est nec adire tutum. Turbas abigunt et turbas amant. Quid plura [Querole]? Si te numina diligunt, ne tu quicquam hinc noueris.

SYCOPHANTA

56. Atqui, sacerdos noster, mysterium hoc iam displicet. De secundo illo genere anserino edissere atque expone si quid est boni.

MANDROGERVS

Isti sunt qui pro hominibus perorant ante aras atque altaria quibus cygnea sunt capita et colla. Reliquias edere mensarum solent. Isti sunt ariolorum longe fallacissimi. Tantum est quod uota hominum

interpretantur et male, precemque dicunt, sed responsa numquam eliciunt congrua.

SARDANAPALLVS

Hosne tu olores esse narras? Ego in sacellis proxime anseres inspexi multos: neminem uidi cygnum. Magnis gutturibus capita adtollunt, alas pro manibus gerunt. Primum inter sese linguam trisulco uibrant sibilo. Inde ubi sonuerit unus, cuncti alas quatiant diris cum clangoribus.

MANDROGERVS

Non paruo explentur isti. Panem neque nouerunt neque uolunt, hordea insectantur fracta et madida, spicas nonnulli uorant. Quidam etiam polenta utuntur et carne iam subrancida.

SYCOPHANTA

En sumptum inanem!

MANDROGERVS

De istis quondam magnus dixit Tullius "anseribus cibaria publice locantur et canes aluntur in Capitolio."

SYCOPHANTA

O genus hominum multiforme et multiplex! His egomet fuisse arbitror matrem Circen, Proteum patrem.

SARDANAPALLVS

Edepol neque isti placent. Cynocephalos nunc expone, si meliores putas.

MANDROGERVS

57. Isti sunt qui in fanis ac sacellis obseruant uela et limina, quibus a pectore capita sunt canina, alui <gran>des, pandae manus: aeditui custodesque. Istos Hecuba quondam, postquam uere facta est canis, Anubi nupta, nostro latranti deo, omnibus templis ac delubris semper denos edidit, sic a pectore biformes, infra homines, sursum feras. Itaque ubi ignotus precator templa petierit, hinc atque hinc multisono cuncti latratu fremunt. Vt adeas tantum dabis, ut perorare liceat multo plus dabis. Mysterium de religione faciunt et commercium. Quae communia sunt et gratuita, uendunt foris. Istis omnibus litandum, si paruo nequeas, at quanti queas. Respicite ad homines potestatesque uestras et nobis ueniam date. Mihi credite, deus facilius aditur quam pro re cognitor.

SYCOPHANTA

Actum est: neque istos uolo nihilque inter omnia quae narrasti improbius puto.

SARDANAPALLVS

Felices uos qui non cynocephalos pertulistis! Ego autem ipsum uidi Cerberum, ubi, nisi ramus aureus adfuisset, Aeneas non euaserat.

SYCOPHANTA

58. Quid de simiis?

MANDROGERVS

Istae sunt quae futura scribunt, gesta quae uos dicitis, hominumque fata leuibis uoluunt paginis. Non quidem periculosa haec animalia, sed molesta atque inproba. Quas illic sannas, quos corymbos uideas, si nummos [non] asperseris! Nam si insuper nuces et sorba dederis, omnem popellum ceperis!

SYCOPHANTA

59. Harpyias quaeso praeteristi quae semper rapiunt et uolant.

MANDROGERVS

Istae sunt quae uota hominum obseruant atque honores numinum. Non solum solemnia, uerum etiam extraordinaria requirunt et parentum debita. Si aliquid ad diem praesentatum non est, cum tormentis exigunt. Hac atque illac totum per orbem iuxta terras peruolant. Digitos ad praedam exacuunt curuis timendos unguibus semperque mensis aduolant. Quod contingunt auferunt, quod relinquunt polluant. Istaec prodigia alere quam nosse malo, sed neutrum placet.

SARDANAPALLVS

60. Noctiuagos etiam praeteristi, celeres capripedes, hirquicomantes.

MANDROGERVS

Innumerabilia sunt haec prodigia, sed ignaua et uilia. Solum hoc est quod sequuntur atque obseruant unice Panem deum.

SYCOPHANTA

61. Omnia sacra tute ipse inprobasti: quaenam igitur praedicas?

MANDROGERVS

Quoniam simpliciter interrogastis, scitote inter istaec omnia nihil esse melius quam ut aliqui fato nascatur bono.

QVEROLVS

Et <nos> ita suspicamur. Sed fatum ipsum qualiter tandem coli uel propitari potest?

MANDROGERVS

Dicam: genii sunt colendi, quoniam ipsi decreta fatorum regunt. Isti sunt placandi atque exorandi simulque, si qua intra aedes latet mala fortuna, uincienda atque exportanda est.

QVEROLVS

62. Pulchre edepol doces, sed ut facilius nunc sequamur omnia, da nobis experimentum tuae potestatis et sapientiae. Quoniam ea quae noueras, narrasti, nunc si potes, ea quae nescis, dicito.

MANDROGERVS

Non equidem ex integro fieri istud potest. Tamen accipite pauca de quibus intellegatis cetera. Certe egomet neque mores neque facultates uestras didici.

SARDANAPALLVS

Certum est.

MANDROGERVS

Tu, Sardanapalle, pauper es.

SARDANAPALLVS

Agnosco, uerum tamen uereor ne plures hoc sciant.

MANDROGERVS

Humili loco natus.

SARDANAPALLVS

Ita est.

MANDROGERVS

Ideo tibi contra regium nomen datum est.

SARDANAPALLVS

Ita aiunt.

MANDROGERVS

Homo es uorax, petulans et calamitosissimus.

SARDANAPALLVS

Eho Mandrogerus, numquidnam hoc sum precatus ut uitia enarres mea?

MANDROGERVS

Mentiri mihi non licet. Estne adhuc aliquid quod narrare me uelis?

SARDANAPALLVS

Vtinam ne istaec quidem de me locutus esses! Si quidem ulterius, haec amicis dicito.

SYCOPHANTA

63. Ego te, Mandrogerus, hoc exoro, futura nunc mihi ut enarres et ea tantummodo quae sunt bona.

MANDROGERVS

Ego non possum nisi a capite exponere. Tu, Sycophanta, nobili et claro natus es loco.

SYCOPHANTA

Ita est.

MANDROGERVS

Ab initio nequam.

SYCOPHANTA

Etiam hoc, confiteor, manet.

MANDROGERVS

Damna te premunt.

SYCOPHANTA

Verum est.

MANDROGERVS

Periculum saepe tibi incumbit igni, ferro, flumine.

SYCOPHANTA

Pulchre edepol omnia narrauit quasi qui mecum uixerit.

MANDROGERVS

Datum tibi est de proprio nihil habere.

SYCOPHANTA

Intellego.

MANDROGERVS

Sed de alieno plurimum.

SYCOPHANTA

Iam istud nobis sufficit. 64. Nunc illud te quaesumus ut etiam huic responsa tribuas homini minime malo.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Ita fiat. Heus tu amice, tu non Querolus diceris?

QVEROLVS

Dii te seruent, ita est.

MANDROGERVS

Quid horae nuncupamus?

[SYCOPHANTA]

Inter sextam et septimam.

QVEROLVS

Nihil fefellit: de clepsydra respondisse hominem putes. Hem, quid igitur?

<MANDROGERVS>

Mars trigonus, Saturnus Venerem respicit, Iuppiter quadratus Mercurius huic iratus. Sol rotundus, Luna in saltu est. Collegi omnem iam genesim tuam Querole. Mala fortuna te premit.

QVEROLVS

Agnosco.

MANDROGERVS

Pater nihil reliquit, amici nihil largiuntur.

QVEROLVS

Verum est.

MANDROGERVS

Vis totum audire? Vicinum malum pateris, seruuum pessimum.

QVEROLVS

Agnosco omnia.

MANDROGERVS

Vis et nomina seruulorum tibimet [et]iam nunc eloquar?

QVEROLVS

Audire cupio.

MANDROGERVS

Seruus tibi est Pantomalus.

QVEROLVS

Verum est.

MANDROGERVS

Est alter Zeta.

QVEROLVS

Manifestum est.

SYCOPHANTA

O sacerdotum diuinum!

MANDROGERVS

Visne adhuc amplius? Scisne a me domum tuam ignorari?

QVEROLVS

Maxime.

MANDROGERVS

Porticus tibi est in dextra ut ingrediaris, sacrarium e diuerso.

QVEROLVS

Ita sunt omnia.

MANDROGERVS

In sacrario, tria sigilla.

QVEROLVS

Verum est.

MANDROGERVS

Tutelae unum, geniorum duo.

QVEROLVS

65. Iam iam conprobasti potestatem ac disciplinam, nunc remedium promito.

MANDROGERVS

Vbi celeriter consuli potest et sine sumptu ac mora? Sacrarium certe solum ac secretum est.

QVEROLVS

Ita.

MANDROGERVS

Certe nihil est illic conditum?

QVEROLVS

Nihil praeter sigilla.

MANDROGERVS

Sollemnitas quaedam ibidem celebranda est. Sed religio tecum omnes excludit foras.

QVEROLVS

Vt libet.

MANDROGERVS

Religio per extraneos celebranda est.

QVEROLVS

Ita fiat.

MANDROGERVS

Sed quosnam possumus nunc inuenire tam cito? Optimum erat atque opportunum, isti si uellent operam nunc tibi dare.

QVEROLVS

Quaeso, amici, officium nunc et religionem impendite. Ego quoque, si opus fuerit, uobis operam praestabo meam.

SYCOPHANTA

Nihil quidem istinc nouimus, sed si ita facto opus est, fiat.

SARDANAPALLVS

Inhumanum est uotis operam denegare.

MANDROGERVS

Bene dicitis: ambo estis boni.

QVEROLVS

66. Pro nefas! Mene quasi ex consilio nunc solum fore! Hem, Pantomale, celeriter iam nunc peruola et Arbitrum, uicinum nostrum, ubicumque iam nunc reppereris, usque ad nos pertrahe. Sed noui egomet te. Vade iam nunc et cauponibus tete hodie colloca.

MANDROGERVS

Nescis, Querole, fatum ac decretum momentis re<g>i?

QVEROLVS

Quid igitur?

MANDROGERVS

Hora est synastria, istaec mihi placet. Nisi iam nunc aliquid geritur, frustra huc uenimus.

QVEROLVS

Eamus igitur intus.

MANDROGERVS

Tu praecede, nos tecum sumus. Hem quod exciderat: estne aliqua tibi arcula inanis?

QVEROLVS

Non una quidem.

MANDROGERVS

Vna tantum est opus, in qua lustrum illud exportetur foras.

QVEROLVS

Ergo et claues largior, ut inclusa excludatur calamitas.

MANDROGERVS

Omnia sunt peracta. Quod bonum, faustum felixque sit huic domui: nos praesto sumus.

SCAENA VI

Pantomalus [servus]

PANTOMALVS

67. Omnes quidem dominos malos esse constat et manifestissimum est. Verum satis sum expertus nihil esse deterius meo. Non quidem periculosus ille est homo, uerum ingratus nimium et rancidus. Furtum si admissum domi fuerit, exsecratur tamquam aliquod scelus. Si destitui aliquid uideat, continuo clamat et maledicit, quam male! Sedile, mensam, lectum si aliquis in ignem inicit, festinatio nostra ut solet, etiam hinc queritur. Tecta si percolent, si confringantur fores, omnia ad se reuocat, omnia requirit, hercle hic non potest ferri. Expensas autem rationesque totas propria perscribit manu. Quicquid expensum non docetur, postulat reddi sibi.

68. In itinere autem quam ingratus atque intractabilis! Quotiens est autem antelucandum, primum uino, dein somno indulgemus: hinc primum est iurgium. Post autem inter somnum et merum necesse est ut sequantur plurima turbata et trepida: perquisitio iumentorum, custodum fuga, mulae dispaes, iuncturae inuersae, mulio nec se regens. Huic res prorsus noua in itinere culpa. Quando autem aliud fuit? Sit paulisper patientia, totum istud emendat mora. At contra Querolus causam ex

causa quaerit, aliud ex alio ligat. Mouere inutile carpentum non uult neque animal debile continuoque clamat: "Quare istud non suggessisti prius?" quasi ille prius uidere hoc non potuerit. O iniqua dominatio! Ipse autem, si culpam fortassis aduertit, dissimulat et tacet et tum litem intendit, quando excusatio nulla iam subest ne postea succurrat illud "Iam uolebam facere, iam uolebam dicere."

69. Iam quotiens ultro citroque extrudimur, necesse est remeare ad diem. Atque ut agnoscatis penitus artem hominis pessimi, unam semper ultra iustum nobis largitur diem ut ad praescriptum reuertamur. Nonne iste irarum causas quaeritat? Nos autem semper, quicquidlibet aliud alio fuerit tempore, illam nobis specialiter diem tribuimus qua redituri sumus. Itaque dominus, qui falli sese non uult neque decipi, quem Kalendis uelit adesse, redire iubet pridie.

70. Illud autem quale est, quod temulentum exsecratur atque agnoscit quam cito? Modum qualitatemque uini in uultu et labiis primo conspectu uidet [falli se prorsus non uolt neque circumueniri ut solent]. Quisquamne huic possit bene aut seruire aut obsequi? Calidam fumosam non uult neque calices unguentatos: quoniam hae sunt deliciae? Vrceolum contusum et infractum, oenophorum exauriculatum et sordidum, ampullam truncam limosamque, densis fultam cerulis non simpliciter intuetur: bilem tenere uix potest. Iam excogitare nequeo quid sit quod tam prauis placere possit moribus.

71. Vinum autem corruptum tenuatumque lymphis continuo intellegit. Solemus etiam uinum uino admiscere. Nunquid adulterium dici hoc potest, cum lagoena uetere castrata suco rursus completur nouo? Etiam hoc Querolus crimen indignum putat et, ut est nequitia, suspicatur hoc statim.

72. Ipsum etiam paucillum argenti leuibus tensum tympanis limari commutarique semper credit, quia factum est semel. Quantula est autem discretio? In argento certe unus est color. Nam de solidis mutandis mille sunt praestigia. Mutare multa facimus et hoc mutari non potest. Has saltem distinguere non oportet tam gemellas formulas. Quid tam simile quam solidus solido est? Etiam hic distantia quaeritur in auro: uoltus, aetas et color, nobilitas, litteratura, patria, grauitas usque ad scriptulos quaeritur in auro plus quam in homine. Itaque ubi aurum est, totum est.

73. Hoc ante Querolus ignorabat, sed mali perdunt bonos. Ille autem Arbiter ad quem nunc eo, quam sceleratus est homo! Seruis alimenta

minuit, opus autem plus iusto imperat. Inuerso hercle modio, si liceret, turpe captaret lucrum. Itaque, si quando isti casu uel consulto se uident, tunc inuicem sese docent. Et tamen hercle, ut omnia dicantur – si necesse est –, malo meum. Adhuc ille noster, qualiscumque est, tamen auarus non est in suos. Solum illud est quod nimium crebro uerberat semperque clamat. Itaque, illis ambobus deus iratus sit.

74. Et non sumus tamen tam miseri atque tam stulti quam quidam putant. Aliqui somnulentos nos esse credunt, quoniam somniculamur de die; nos autem id facimus uigiliarum causa, quia uigilamus noctibus. Famulus qui diurnis quiescit horis, <s>omni uigilat tempore. Nihil unquam melius in rebus humanis fecisse naturam quam noctem puto. Illa est dies nostra, tunc aguntur omnia. Nocte balneas adimus, quamuis sollicitet dies. Lauamur autem cum pedisequis et puellis: nonne haec est uita libera? Luminis autem uel splendoris illud subornatur quod sufficiat, non quod publicet. Ego nudam teneo quam domino uestitam uix uidere licet. Ego latera lustrō, ego effusa capillorum metior uolumina, adsideo, amplector, foueo, foueor. Cuinam dominorum hoc licet? Illud autem nostrae felicitatis caput quod inter nos zelotypi non sumus. Furta omnes facimus, fraudem tamen nemo patitur, quoniam totum hoc mutuū est. Dominos autem obseruamus atque excludimus, nam inter seruos et ancillas una coniugatio est. Vae illis apud quos domini uigilias multam in noctem protrahunt. Tantum enim seruis de uita abstuleris, quantum de nocte abscideris. Quanti sunt ingenui qui transfigurare sese uellent hoc modo, mane ut domini fierent, serui ut uespere! † Numquam tibi Querole opus est ut cum istaec omnia nos exercere, tu aut tributum cogites †. Nobis autem cotidie nuptiae, natales, ioca, debacchationes, ancillarum feriae. Propter hoc non omnes fugere serui, propter hoc quidam nec manumitti uolunt. Quis enim tantam expensam tantamque inpunitatem praestare possit libero?

75. Sed nimium hic resedi. Meus ille, credo, iam nunc clamabit ut solet. Fas erat me facere quod praecepit, id est ut ad sodales pergerem. Sed quidnam hic fiet? Accipienda et mussitanda iniuria est. Domini sunt: dicant quod uolunt, quamdiu libuerit, tolerandum est. Dii boni numquamne indulgendum est mihi, quod dudum peto, ut <sit> meus ille durus et dirus nimis aut municipe aut ex togato aut ex officii principe? Quam ob rem istud dico?

76. Quia post indulgentiam sordidior est abiectio. Quid igitur optem nisi ut faciat ipse quod facit? Viuat ambitor togatus, conuiuator iudicum, obseruator ianuarum, seruulorum seruulus, rimator circumforanus, circumspectator callidus, speculator captatorque horarum et temporum matutinus, meridianus, uespertinus. Inpudens salutet fastidientes, occurrat non uenientibus utaturque in aestu tubulis angustis et nouis.

SCAENA VII

Mandrogerus Querolus Sycophanta

MANDROGERVS

77. Depone ab humeris, Querole, pondus tam graue: satisfactum est religioni quod tute ipse malum fortunam portasti foras.

QVEROLVS

O Mandragerus, fateor, numquam fieri posse hoc credidi. Potentiam tuam et religionem ipsa res probat: arcula istaec, iamdudum ut a me introlata est, quam leuis mihi soli fuit, et nunc quam grauis est duobus!

MANDROGERVS

Nescis nihil esse grauius fortuna mala?

QVEROLVS

Edepol noui et scio.

MANDROGERVS

Dii te seruent, homo. Mihi ipsi hoc praeter spem uenit quod laudas modo. Nullam umquam domum sic purificatam retineo. Quicquid erat calamitatis egestatisque inclusimus.

QVEROLVS

Mirror hercle unde pondus.

MANDROGERVS

Enarrari subito hoc non potest. Ceterum solet euenire ut istaec calamitas moueri multis non possit iugis. Iam istinc ergo ministri nunc mei lustrum istud in fluuios dabunt. 78. Tu autem monita quae iam nunc dabo, sensibus imis cape. Mala haec fortuna quam abstulimus redire temptabit domum.

QVEROLVS

Nec dii sinant! Vna sit illi istaec et perpetua uia!

MANDROGERVS

Triduo ergo istoc periculum tibi est ne haec ad te redire temptet res mala. Tu igitur uniuerso hoc triduo domi clausus esto nocte ac die. Nihil de domo tua foris nunc dederis nihilque intra aedes recipias. Vicinos, cognatos, amicos, omnes tamquam profanos respue. Ipsam bonam fortunam clamantem pulsantemque hodie nemo audiat. Exacto autem hoc triduo illud domi non habebis quod ipse ex ipsa excluseris. Abi ergo intus.

QVEROLVS

79. Ego uero ac libens, dum tantummodo inter me ac fortunam meam solum paries intersit.

MANDROGERVS

Celeriter hunc abegi. Hem, Querole, fortiter claude nunc fores.

QVEROLVS

Factum est.

MANDROGERVS

Seras et catenas adhibe.

QVEROLVS

Tamquam pro memet fecero.

SCAENA VIII

Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus

MANDROGERVS

80. Pulchre edepol res processit. Inuentus, spoliatus, clausus est homo. Sed ubinam ornem respicimus uel ubi arculam istam confringemus atque abscondemus, ne furtum indicia prodant?

SYCOPHANTA

Nescio, edepol, nisi ubicumque in flumine.

SARDANAPALLVS

Credis, Mandrogerus, prae gaudio ornem illam inspicere non ausus fui.

SYCOPHANTA

Neque ego.

MANDROGERVS

Atqui, hercle, ita facto opus fuit, ne mora suspicionem afferret.

SYCOPHANTA

Verum est.

MANDROGERVS

Primum fuit ut inueniretur. Istud iam sequitur: tutum est.

SYCOPHANTA

Quicquid libet narres, Mandrogerus, recedamus qualibet. Ego autem non credam mihi nisi aurum inspexero.

MANDROGERVS

Neque ego dissimulo: pergamus.

SYCOPHANTA

Hac atque illac, tantum ad secretum locum.

MANDROGERVS

Pro nefas, uiae omnes seruantur, ripae frequentatur, pergamus quocumque celeriter.

SCAENA IX

Arbiter Pantomalus

ARBITER

81. Hem Pantomale, domi quid agitur? Vester ille quid facit?

PANTOMALVS

Quod nosti bene!

ARBITER

Ergo queritur.

PANTOMALVS

Non plane, ita sit nobis incolumis atque propitius.

ARBITER

Atqui, hercle, solet esse ingratus.

PANTOMALVS

Quid uis fieri? Sic se res habet. Caelum numquid aequaliter administratur? Sol ipse non semper nitet.

ARBITER

Bene, Pantomale noster, tandem pro dominis solus qui haec dictitas.

PANTOMALVS

Eadem dico, uobis absentibus praesentibusque.

ARBITER

Credo, nam semper noui te bonum.

PANTOMALVS

Tu nos bonos ac semper felices facis, qui nostrum illum bene mones.

ARBITER

Feci et facio semper.

PANTOMALVS

Vah, utinam ille mores servaret tuos essetque apud nos tam patiens atque indulgens quam tu cum tuis!

ARBITER

Non agnosco haec, Pantomale, suffragia; nimium nosmet praedicas.

PANTOMALVS

Edepol nos omnes scimus et laudamus plurimum. Vtinamque illa tibi omnia eueniant, quod nos optamus seruuli!

ARBITER

Immo tibi, hercle, pelligibus ossibusque uestris eueniat quicquid optastis mihi!

PANTOMALVS

Ah! Cur ita suspicaris? Numquidnam in aliquo non grauas?

ARBITER

Non, sed quia uobis naturale est odisse dominos semper sine discrimine.

PANTOMALVS

Male imprecamur multis, uerum est, et saepe et libere, sed illis sycophantis et maliloquis quos nosti bene.

ARBITER

82. Age iam credo. Sed quidnam tu dominum facere aiebas?

PANTOMALVS

Rem diuinam coeperat. Magus praesto erat cum ministris. Intus omnes tunc ibant simul.

ARBITER

Quidnam est hoc quod fores clausas uideo? Credo diuinam rem gerunt. Euoca illinc aliquem.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

PANTOMALVS

Hem Theocles, hem Zeta. Aliquis huc adsit cito. Quidnam esse hoc dicam? Silentium est ingens: nemo adest.

ARBITER

Solebant non ita somniculari ianitores ista in domo.

PANTOMALVS

Credo hercle religionis causa ab importunis cautio est. Eamus huc ad pseudothyrum quam nosti bene.

ARBITER

Quid si illic clausum est?

PANTOMALVS

Ne vereare me duce. Noster ille est aditus: claudi, non intercludi potest.

SCAENA X

Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus <Querolus>

MANDROGERVS

83. O me miserum!

SYCOPHANTA

O me infelicem!

SARDANAPALLVS

O me nudum et naufragum!

SYCOPHANTA

O magister Mandrogerus!

SARDANAPALLVS

O Sycophanta noster!

MANDROGERVS

O pater Sardanapalle!

SYCOPHANTA

Sumite tristitiam, miseri sodales, cucullorum tegmina. Plus est hoc quam hominem perdidisse: damnum uere plangitur. Quid agitis nunc, potentes, quid de thesauris cogitatis? Aurum in cincerem uersum est utinamque totum sic fieret aurum: magis essemus diuites.

MANDROGERVS

84. Depone paulisper inane pondus, lacrimas demus funeri. O fallax thesaure, ne te ego per maria et uentos sequor, propter te feliciter nauigauī, propter te feci omnia. Mathesim et magicam sum consecutus, ut me sepulti fallerent? Aliorum fortunam exposui: fatum ignorauī meum. Iam iam omnia recognosco uaria haec phantasmata. Erat hic plane bona fortuna, sed alteri debebatur non mihi. Nostra haec mutauere fata: thesaurum nos, sed alienum inuenimus. Quaenam est haec peruersitas? Numquam ego fleui meum, nunc plago alienum. Et te, Querole, iustus non tangit dolor?

SARDANAPALLVS

O crudele aurum, quisnam te morbus tulit? Quis te sic rogos adussit? Quis te subripuit magus? Exheredasti nos, thesaure. Quonam redituri sumus, tot abdicati? Quae nos aula recipiet? Quae nos olla tuebitur?

MANDROGERVS

85. Accede, amice, aulam iterum atque iterum uisita.

SYCOPHANTA

Aliam spem quaerere, amice, poteras; haec iam non calet.

MANDROGERVS

Perlege, quaeso, iterum titulum funeris atque omnem scripturae fidem.

SARDANAPALLVS

Quaeso, inquam, sodes, funus egomet quodlibet contingere nequeo: nihil est quod metuum magis.

SYCOPHANTA

Meticulosus homo es tu, Sardanapalle! Ego perlego: TRIERINVS TRICIPITINI FILIVS CONDITVS ET SEPVLTVS HIC IACET. Hem me miserum, hem me miserum!

MANDROGERVS

Quidnam tibi est?

SYCOPHANTA

Anima in faucibus. Audieram egomet olere aurum, istud etiam redolet.

MANDROGERVS

Quo modo?

SYCOPHANTA

Clastrum illud plumbeum densa per foramina diris fragrat odoribus.
Nunquam ante haec comperi aurum sic ranciscere. Vsurario cuilibet
faetere hoc potest.

MANDROGERVS

Quisnam cincerum est odor?

SYCOPHANTA

Ille pretiosus atque tristis, cultus quem poscit miser.

MANDROGERVS

Honorifice hoc bustum tractatum apparet, cuius adhuc sic redolet
dignitas.

SYCOPHANTA

86. Ego istaec non pertulisse, si recinenti ac monenti credidissem
graculae.

SARDANAPALLVS

Ego in laqueos non incidissem, si monita curti seruassem canis.

MANDROGERVS

Et qualiter te admonuit?

SARDANAPALLVS

Egredienti mihi ad angiportum suras omnes conscidit.

MANDROGERVS

Vtinam tibi crura ipsa eneruasset, ne umquam inde mouisses pedem. O
Euclio funeste, parumne uiuus inlusisti? Ne defunctus desines? Et quid
ego non merui, qui agelasto illi et perfido fidem accommodaui? Et
fortunas meas in ipso risit exitu.

SYCOPHANTA

87. Heia, quid nunc facimus?

MANDROGERVS

Quid autem, nisi quod dudum diximus ut nos saltem de filio eius
Querolo ulciscamur probe atque illum, quoniam est credulus, mirificis
ludamus modis? Aulam illi per fenestram propellamus clanculum ut et
ipse lugere incipiat quem nos iamdudum plangimus. Pedetemptim
accede atque ausculta Querolus quid rerum gerat.

SARDANAPALLVS

Consilium placet.

MANDROGERVS

Accede edepol, sed urbane respice.

SARDANAPALLVS

Attat quid ego uideo? Omnes nunc intus homines fustes et uirgas tenent.

MANDROGERVS

Credo edepol isti illam malam fortunam expectant creduli. Accede atque homines miris terrifica modis. Malam fortunam nam illam dicito esse te et comminare tamquam in aedes inruas.

SARDANAPALLVS

88. Io, Querole.

QVEROLVS

Quis tu homo es?

SARDANAPALLVS

Fores celeriter tuidest.

QVEROLVS

Quam ob rem?

SARDANAPALLVS

Vt domum rursus ingrediar meam.

QVEROLVS

Hem Zeta, hem Pantomale, hac atque illac obsistite. Abi hinc potius, mala fortuna, quo te sacerdos detulit.

SARDANAPALLVS

Hem, Querole!

QVEROLVS

Quid, rogo, nomen tu uocitas meum?

SARDANAPALLVS

Ego sum tua fortuna quam redituram praedixit magus.

QVEROLVS

Abscede hinc; ego hodie fortunam non recipio nec bonam.

MANDROGERVS

Heus tu, Sycophanta, ad ianuam sta, homines seuoca, dum ego bustum hoc per fenestras ingero.

SYCOPHANTA

Aperite hanc ianuam.

QVEROLVS

Omnes celeriter huc accurrite.

MANDROGERVS

Ecce tibi thesaurum, Querole, quem reliquit Euclio. Talem semper habeas, talem relinquo filiis! Omnia sunt perfecta; nos hinc ad nauem celeriter ne quod etiam nunc subito hic nobis nascatur malum.

SARDANAPALLVS

89. Ah, quid hodie acciderit, subeundum est. Tantum recurram huc paululum. Perdidi mysterium, nisi ipse Queroli uerba audio. Homo est autem et credulus et formidolosus plurimum. Qualiter nunc ille exhorrescit mortuum? Admouebo aurem hac leuiter. Hem quidnam ego audio? Omnes intus gaudent, tripudiant: nulla spes mihi est. Auscultabo iterum. Actum est, felicitas ad istos uenit, nobis ergo, nobis male. Omnes intus saccos, capsas, scrinia requirunt, aurum isti tractant, solidi intus tinniunt. Heu, me miserum! Vita erat, ubi nos mortem putabamus esse conditam. Errauimus miseri, sed non simpliciter errauimus et non semel. Metamorphosis hic agitur: bustum abstulimus, aurum abiecimus. Sed quid ego nunc? Solum hoc restat nunc mihi ut pro fure iam nunc tenear. Ibo ad coniuratos meos, ne tantum facinus uerumque funus solus egomet defleam.

SCAENA XI

Lar familiaris

LAR FAMILIARIS

90. Tandem urna peperit, auri grauida pondere, uilisque mater grande puerperium dedit, indigna quae frangeretur. Tanta hoc non meruit fides. Magna plane aula et memorabilis, uno atque eodem tempore, domino fidem persoluit, furtum fecit furibus. O sapiens Euclio, nos iactantes non sumus, thesaurum seruasti uiuus, liberasti mortuus. Omnes itaque homines nunc intellegant neque adipisci neque perdere ualere aliquid, nisi ubique faueat totum ille qui potest.

91. Quantum ad personam Queroli spectat, perfecta iam sunt omnia. Sed Mandrogerontem illum furem ac perfidum nunc inlaqueari uolo qui, ubi primum hoc audierit remque omnem agnouerit, continuo rediturus

est, ut thesaurum diuidat. Codicillos etiam proferre audebit quibus ita coheres scriptus est, si aulam Querolo sine fraude ostenderet. Quid huic merito eueniat, nisi quod iam nunc fiet? Ferat quod facere uoluit, nam quod fecit nostrum est.

SCAENA XII

Querolus Arbiter Pantomalus

QVEROLVS

92. O Arbiter, iamne credis quod uidisti modo?

ARBITER

Edepol credo et scio.

QVEROLVS

Quid tu, Pantomale, dicis?

PANTOMALVS

Quid ego dico nunc? <Queri> ut posthac desinas.

QVEROLVS

Mens mihi gaudio est confusa. Quid primum stupeam et gaudeam? Consiliumne senis nostri an diuinitatis?

ARBITER

In primis bonum diuinitatis, nam si ad hominem respiciendum est, facile intellegitur et apparet furem tibi plus profuisse quam patrem.

QVEROLVS

Quid de memet censes, qui tam tarde agnouerim fragmenta urnae illius quam iamdudum noueram?

ARBITER

Ego mihi non credideram, nisi quod ilico inspexi locum terramque motam: ante hoc non credidi.

PANTOMALVS

Atqui ego nihil dubitationis recepi, ubi in testulis quasdam litteras uidi.

QVEROLVS

93. Ergo istaec omnia Mandrogerus ille fecit?

ARBITER

Aut quid fieri aliud potest?

QVEROLVS

O sceleratum hominem, magum mathematicumque qui sese diceret. Egone manibus meis praesidium paternum ut efferrem de domo, ego memet domi recondere, ego ut redeunti obuiarem thesauro? Hoc est plane illud quod mihi Lar Familiaris praedixit meus, etiam renitenti ac repugnanti, uentura mihi bona omnia.

ARBITER

Quam pulchre factum est ut cupiditas sic falleretur hominis fallacissimi!

QVEROLVS

Credis, Arbiter, meos ut nosti mores munificos nimis, munerare, hercle possim hominem, si nanciscerer, ita ridicule sceleratus fuit atque ipse sese lusit in omnibus.

ARBITER

Ille quidem, ut scimus, male meruit perfidus, sed quoniam tibi per illum bene uenerunt omnia, omnes illi bene optamus facto, non merito suo.

QVEROLVS

94. Attat quidnam est? Nisi fallor, Mandrogerus ille est eminus. Quidnam ille hic reuenit? Nouum credo aliquod praestigium iterum hac exhibet. Abi celeriter intus, Pantomale, et fragmenta urnae illius hic ad nos exhibe.

ARBITER

Placet, hercle.

QVEROLVS

O bone Arbiter, fraudulentum isti magnam iniciamus calumniam. Thesaurum nostrum ab hoc ereptum poscimus modo atque adstruamus ab ipso nobis alienum mortuum esse coniectum domi.

ARBITER

Ita fiat! Consilium placet.

QVEROLVS

Propositum ergo retineam<us>: sequuntur cetera.

SCAENA XIII

Mandrogerus Querolus Arbiter <Pantomalus>

MANDROGERVS

95. Aue, mi Querole.

QVEROLVS

Etiam salutas, furcifer, quasi hodie me non uideris?

MANDROGERVS

Vidi edepol te uisumque iterum gaudeo.

QVEROLVS

At ego iam nunc, si uiuo, faciam ne tu iterum gaudeas.

MANDROGERVS

Eho, quid commerui?

QVEROLVS

Rogas sceleste, qui hodie domum expilasti meam?

MANDROGERVS

Missa istaec face: non sum alienus uobis. Domum egomet istam iampridem colo.

QVEROLVS

Iterum ad magicas? Aurum subripuisti hodie meum.

MANDROGERVS

Fortassis iure feci: non debebatur et mihi?

QVEROLVS

Pulchre, edepol, solus exinde hic fui. Vbinam mihi nunc tu frater nasceris et nouellus et senex? Vnde subito tam uetustus, qui nuper natus non eras? Nam si fratrem meum te esse adseueres, perditte, illud nunc restat, ut te dicas bimulum, nam tertio anno pater meus ille Euclio, cum est profectus, me, hercle, reliquit solum atque unicum.

MANDROGERVS

96. Superflua sunt ista: coheres ego sum, non frater tibi.

QVEROLVS

Non recte edepol † fieri istud solebat †: nam mallem, amice, fratrem te quam coheredem esse asseras.

MANDROGERVS

Quid multis opus est, Querole? Quod scriptum est, lege. Sume igitur. Noui fidem uestram.

QVEROLVS

Heracle, explorasti. Hem quid istuc est? "Senex Euclio Querolo salutem dicit filio. Quia furtum tibimet fieri metuerem uel per seruum uel per

extraneum quemlibet, Mandrogerontem, fidelem amicum et peregre mihi cognitum ad te direxi, ut is tibimet quod reliqui sine fraude ostenderet. Huic tu medium thesauri dabis, si fides ipsius atque opera expostulat." Hem, sodes, paululum in parte huc ades. Nihil huic deberi res ipsa exponit et docet, sed usquequaque, si placet, in summam, si libuerit, aliquid dabitur muneris. Tu igitur patris mei amicus ac sodalis peregre fuisti?

MANDROGERVS

Ipsa res docet.

QVEROLVS

Nimirum inde tam fideliter nobis commissa istaec taces. Age amice, quoniam institutus es heres, da quod possit diuidi.

MANDROGERVS

97. Edepol inuestigauit ac dedi integrum atque inlibatum thesaurum.

QVEROLVS

Eho, tu mihi thesaurum aliquod dedisti?

MANDROGERVS

Tu negas?

QVEROLVS

Nisi omnia in memoriam redigis, forsitan aliquid exciderit. Mihi quem tu narras thesaurum?

MANDROGERVS

Quem tibi Euclio reliquit, ego tradidi.

QVEROLVS

Et aurum ad te quemadmodum peruenit, homo alienissime?

MANDROGERVS

Iocabar equidem, fidem [equidem] postea ut perspiceres meam.

QVEROLVS

Tu ergo thesaurum et secretum illud quod noster senex dereliquerat, abstulisti?

MANDROGERVS

Vtique hoc tibi cessit bene. Alter enim non reddidisset.

QVEROLVS

98. Age iam, sodes, <nos> lusisti satis: restitue potius, ueram ut cognoscamus fidem. Diis gratias, uicine Arbiter, quod spes nostra in tuto est.

MANDROGERVS

Dixin paulo ante facere hoc non potuisse extraneum?

<QVEROLVS>

Agimus gratias.

[QVEROLVS]

Dii te seruent, amicorum optime, qui et mihi superstiti et defuncto illi seruasti fidem. Sed ubinam, quaeso, aulam illam condidisti? Fiat plane quod ille praecipit senex. Exprome thesaurum, diuisio celebretur, quoniam praesto est Arbiter.

MANDROGERVS

Immo potius tu aurum exprome et fidem tuam, quoniam egomet partes explicui meas.

QVEROLVS

Fatigas nos, Mandrogerus, an uere loqueris?

MANDROGERVS

Edepol, uere loquor atque honeste, nam qui totum habere potui, partem peto.

QVEROLVS

99. Ergo inter manus <tuas> thesaurum fuit nostrum?

MANDROGERVS

Fuit, hercle.

QVEROLVS

Tu nusquam hodie pedem, nisi restitues quod abstulisse te fateris, quia ire infitias non potes. Heia, inquam, restitue quod abstulisti.

MANDROGERVS

Reddidi.

QVEROLVS

Cui? Quando? Quo modo?

MANDROGERVS

Hodie per fenestram.

QVEROLVS

Ha, ha, he, tu thesaurum ubi repperisti?

MANDROGERVS

Apud aedes sacras.

QVEROLVS

Quo aditu extulisti?

MANDROGERVS

Hac per istam ianuam.

QVEROLVS

Quid igitur fuit causae ut per fenestram redderes?

MANDROGERVS

Tu, inquam, thesaurum illum asportasti foras.

QVEROLVS

Pulchre, edepol, condicionem codicillorum inpleuisti, qua praeceptum est ut thesaurum mihi sine fraude ostenderes. Verum tamen praescriptionem hanc transeo, qua uti possum, etiamsi aurum nunc ipse mihi traderes. Haec superflua sunt, ubi res nusquam apparet. Redde quod negas.

MANDROGERVS

O tempora, o mores, o pater Euclio! Hancine mihi tu domi fidem praedicabas? Reddidi, fateor, omnesque per deos ipsumque thesarum inlibatum intra aedes proieci tuas.

QVEROLVS

100. O Arbiter bone, plus iste admisit quam putabimus. Hic, nisi fallor, ipse est qui urnam illam funestam nobis proiecit in domum.

MANDROGERVS

Dii te seruent: ipsam ego proieci. Tandem apparet ueritas.

QVEROLVS

Dic, quaeso, Mandrogerus, fragmenta si aspexeris, potestne agnoscere?

MANDROGERVS

Ita ut compaginari per me possint omnia.

QVEROLVS

Hem, Pantomale, nescio quid paulo ante hic proferri iusseram.

ARBITER

Praesto sunt partes illae in quibus titulus inscriptus fuit.

QVEROLVS

101. Agnoscisne, Mandrogerus?

MANDROGERVS

Agnosco, hercle. Tandem cessent partes et praestigia.

QVEROLVS

Si uerum agnoscis, lege celeriter quod scriptum hic fuit.

MANDROGERVS

Et legi et lego. Cedo huc mihi, Pantomale, fragmentorum paginas:
TRIERINVS TRICIPITINI FILIVS CONDITVS ET SEPVLTVS HIC IACET.

QVEROLVS

Eho scelestissime, dispicis? Si uiuorum neglexisti gratiam, etiamne mortuis manus intulisti ad ludum et ludubria? Neque contentus eruisse bustum atque honores ultimos, per fenestram etiam funestas mihi proiecasti reliquias. Quid ad haec dicis? Thesaurum abstulisti, uiolasti sepulchrum, perdidisti domum meam non solum compilasti, uerum etiam polluisti, sacrilege. Tu negas?

MANDROGERVS

102. Quaeso, quandoquidem me fortuna sic destituit, nihil quaero ulterius, uale.

QVEROLVS

At ego, hercle, quaero cui mala omnia conguessisti, scelus. Hem, Pantomale, nunquam ab istoc pedem. Ego iam nunc ubinam praetor sedeat, inuestigabo celeriter atque omnia istaec exequar iure et legibus.

MANDROGERVS

Quaeso, Arbiter, pro me ut uerba facias: nihil nisi ueniam expostulo.

ARBITER

O mi Querole, nunquam tam celeriter usque ad sanguinem. Ignosce ac remitte: haec uera est uictoria.

QVEROLVS

103. Age, reliquiae defuncti illius recondantur. Quid de thesauro fiet?

ARBITER

Quid dicis, Mandrogerus?

MANDROGERVS

Iuro per deos, iuro per ipsam quam rupi fidem, mihi nec aurum nec thesaurum esse.

QVEROLVS

Remoue paulisper inania; putemus nos paululum in iudicio stare. Ornam certe illam tu abstulisti?

MANDROGERVS

Factum est.

QVEROLVS

Elige nunc, Mandrogerus, utrum uoles, bustum illic an aurum fuit, quandoquidem causa eiusmodi est ut multis constet modis.

MANDROGERVS

Auribus teneo lupum neque uti fallam neque uti confitear scio. Vtrum dixero, id contra me futurum uideo. Dicam tamen: aurum illic fuit.

QVEROLVS

104. Redde igitur.

MANDROGERVS

Hoc iam factum est.

QVEROLVS

Factum doce.

MANDROGERVS

Ornam tu recognoscis?

QVEROLVS

Quid uis ut respondeam? Primum egomet aulam non recognosco. Satisne hoc sufficit?

MANDROGERVS

Quid? Titulum non recognoscis?

QVEROLVS

<Non> magis quam te quem hodie primum hic noscito. Sed finge nunc a nobis ornam et titulum recognosci. Redde quod in aula fuit.

MANDROGERVS

Tu autem quid in aula, quid fuisse dicis?

QVEROLVS

Ego interim non praeposui. Tu fare quod uelis.

MANDROGERVS

Et uos a me aurum quemadmodum postulatis, cum res ipsa bustum et cincerem comprobet?

ARBITER

Ergo adquiescis ut bustum illic fuerit?

MANDROGERVS

Adquiesco quandoquidem ita sic se res habet. Hac non processit: alia temptandum est uia.

QVEROLVS

O stulte, sacrilegium confiteris, dum furtum negas.

MANDROGERVS

Quid si nihil illic fuit?

QVEROLVS

Quidnam igitur postulas? Aurum si fuit, abstulisti, si non tulisti, non fuit.

MANDROGERVS

105. Vos, quaeso, dicite uicissim: quidnam illic fuit?

QVEROLVS

Nobis interim sufficit purgare nosmet, obiecta repellere, nam si te ingredimur, <alia est> temptandum uia.

MANDROGERVS

Quodnam hoc monstri genus est? Ego totum feci, solus totum nescio. Iam iam, quaeso, quoniam mihi neque res neque causa superest, simpliciter dicite utrumne furtum an sacrilegium ego commisi, nisi forte illud nunc restat mihi ut, qui furtum non potui sacrilegium neque uolui, utrumque fecisse conuincar nefas.

QVEROLVS

Etiamne circuitione rem geris? Quid aliud autem in causa est, nisi quod praesidium abstulisti et cineres subdidisti, unum fraudulenter aliud nequiter? Neque enim te bustum expetisse, aurum abiecisse credere quisquam potest.

MANDROGERVS

Optime totum hoc adseritur et mihi ipsi ueri simile uidetur. Sed si quid creditis, non est ita.

QVEROLVS

106. Age iam bono animo esto, nil praeter sacrilegium perpetrasti: aurum autem ibi non fuit.

MANDROGERVS

Furtum igitur non commisi, dii te seruent. Vicimus, nam istoc ego tempore poenam malo quam pecuniam debere. Sed illud, quaeso, exponite unde <pondus> tantum illic erat?

QVEROLVS

Nescis, magus, nihil esse grauius fortuna mala?

MANDROGERVS

Recognosco.

QVEROLVS

Etiam quaeritas unde pondus? Tegmen urnae illius non uidisti plumbeum?

MANDROGERVS

Iam iam omnia sibi conueniunt. His praestigiis etiam certus falli non potuisset magus?

ARBITER

107. Nondum intellegis, inepte, inpositum nobis esse ab illo quem bene noueras? Vnde autem illi thesaurum homini prope pauperi? Ac si habuisset ille, ergone iste secretum nescisset patris tibiue ille indicaret quod non crediderat filio? Porro autem, pater familias ille thesaurum si sciebat, illi tandem crediderat loco tibiue illic patuisset aditus?

MANDROGERVS

Edepol quid dicam nescio.

ARBITER

Ergo Euclionem tu non noueras? Habuit senex ille multa haec laetissima, qui te etiam defunctus ridet.

MANDROGERVS

Edepol, tandem intellego. Illius plane hic nequitiam recognosco, frequenter ille similibus me lusit modis. Quaeso igitur, date ueniam quod cineres illos abstuli: aurum credidi.

ARBITER

Bene excusas, Mandrogerus: agnosco ingenium lepidissimum, agnosco plane Euclionis nostri sodalem, tales semper ille dilexit senex.

MANDROGERVS

108. Sinite quaeso me abire.

ARBITER

Hem, Querole, humanum ac misericordem semper fuisse te scio. Hominem tam elegantem abire ne permiseris. Non unius officii homo iste est: magum mathematicumque hic habes; tantum quod primum est, furtum facere non potest. Recipe, quaeso, amicum ueterem et nouum, quandoquidem pater Euclio solum hunc tibi reliquit in bonis.

QVEROLVS

Ah, sed furem timeo.

ARBITER

Quid nunc furem metuis? Iam totum hic abstulit.

MANDROGERVS

Quaeso, Querole noster, patri egomet tuo me iam deuoueram, tibi nunc seruire cupio, quandoquidem hodie sic misertus es mei. Da uictum, qui uitam indulsisti.

QVEROLVS

109. Si ambo ita uoltis, fiat. Potesne discere leges nouas?

MANDROGERVS

Ha, ha, he, illas egomet ex parte condidi.

QVEROLVS

Senatus consultum dico egomet seruilianum et parasiticum.

MANDROGERVS

Ohe, uisne interdictorum capita iam nunc eloquar ad legem Porciam, Caniniam, Furiam, Fufiam, consulibus Torquato et Taurea?

QVEROLVS

Potesne obseruare omnia?

MANDROGERVS

Istud apud me paruum est. Tu nunc ut ediscam iubes: ego docere iam uolo.

ARBITER

Hui, multarum palmarum hic est. Recipe, quaeso, iure instructissimum.
Talem quaerere homines pro magno solent.

QVEROLVS

Quoniam ita uultis, fiat. Sed ubinam illi sunt socii atque adiutores tui?

SCAENA XIV

Querolus Sycophanta

SYCHOPHANTA

110. Nosque praesto sumus, o parens ac patrone.

QVEROLVS

O Sycophanta, o Sardanapalle, haec uestra est religio? Sed causa iam hic
praestitit, uos abite quolibet.

SYCOPHANTA

Et nosmet scimus, Querole, quoniam tris edaces domus una non capit.
Verum quaesumus, uiatici nobis aliquid ut aspergas, quoniam spem
omnem amisimus.

QVEROLVS

Viaticum ego uobis? Quonam pro merito?

SYCOPHANTA

Nos cum Mandrogeronte huc uenimus.

QVEROLVS

Digna causa [...]

.....

Gundalo¹

LICA²

LARI, kućni lar
GUNĐALO, Dobrivojev sin
STARI MANDA, parazit
SALADIN, parazit
ŽIKA FANTOM, parazit
PANTA MALER, Gundalov rob
KOMŠIJA SUDIĆ, Gundalov komšija

PREDGOVOR

1. Poštovani Rutilije, hvaljen i slavljen večno budi, ti koji si omogućio da se dostojanstveno i bezbrižno posvetimo ovoj zabavljivoj delatnosti; smatrajući me dostojnim najužeg kruga odabranih, činiš mi veliku, dvostruku uslugu: jedno takvo priznanje i sama ova družina, velika su čast.³

2. Čime bih mogao dostojno da se odužim za tu uslugu? Novca, tog pokretača i vladara svih stvari i briga, niti ja imam u izobilju, niti on tebi nešto znači. Ovo moje malo delo stalo me je poviše truda: time ti je ukazana čast i vraćen dug, to nek ti je nagrada. A da bi se našlo i ponečeg prijatnog u našem delu, uzimali smo građu iz tvog filozofskog razgovaranja. Sećaš li se kako si često ismevao one koji oplakuju svoju sudbinu i kako si akademičarski podupirao ili obarao šta god ti padne na pamet? Šta pak вреди ova naša knjiga? Ima li u njoj čega istinitog, znaće Onaj koji jedini ima znanje; a mi smo je pisali kao komad za uz trpezu.

3. Priča ide ovako: Naš junak Gundalo imao je oca Dobrivoja, tvrdicu. Taj je jednom davno bio napunio urnu zlatom, i sve uredno udesio da izgleda kao pepeo pokojnog mu oca, nalio mirišljava ulja, i još stavio i natpis; urnu zakopa u kući, ukrca se na lađu, a o onom zlatu nikome ni reći. Našavši se na samrti u tuđini, on napisao oporuku kojom ostavi jednom tamošnjem parazitu deo sinovljevog nasleđstva pod uslovom da sinu pošteno pokaže skriveno blago. Ne računajući na prevaru, starac

mu objasni gde se nalazi blago. Taj parazit dođe kod Gundala i, prekršivši datu reč, predstavi se kao čarobnjak i astrolog, i šta već sve jedna lopuža može da izmisli; počne poput vidovnjaka da saopštava Gundalu njegove lične i intimne pojedinosti koje je saznao od svog dobrotvora.

4. Gundalo mu poveruje i zatraži od njega pomoć, a parazit-čarobnjak očisti kuću od čini, ali kad je na miru pregledao urnu, prevari ga staro lukavstvo, i on zaključi da urna i jeste to što se činila – sud sa posmrtnim ostacima – te pomisli kako je namagarčen. Da bi se osvetio, prišunja se Gundalu pod prozor i krišom ubaci urnu; razbijena u paramparčad, otkrije pravu vrednost pepela. Tako je, paradoksalnim i neverovatnim načinom, zlato uništio pošto mu je bilo nevidljivo; uništenjem, on ga je vratio.⁴ 5. Kasnije, čuvši za to, parazit se brže-bolje vrati da traži obećani deo. Ali kako je priznao da je urnu uzeo, a nije dokayao da ju je vratio, ispade kriv prvo za krađu, a zatim i za skrnavljenje posmrtnih ostataka. Na kraju se svak vrati onome što mu sleduje po sudbini i zaslugama: onaj ostade gospodin, a ovaj parazit. 6. Ova knjiga je posvećena tebi, istaknuti prijatelju, neka te zdravlje i sreća prati.

PROLOG

7. Poštovani gledaoci, molimo vas za mir i tišinu kako biste čuli ovu našu pesničku razonodu koja grčko umeće⁵ iznosi negrčkim jezikom, i latinsku starinu⁶ ponovo izvodi u naše vreme. Takođe vas molimo i čovečanski se nadamo da ćete biti blagonakloni prema onome ko radi vas nije štedeo svoj trud. 8. Danas ćemo izvesti *Ćup*, ali ne onaj stari već jedan novi, tražen i nađen na tragu Plautovom. Radnja je ova: s jedne strane imamo jednog srećnika spasenog sudbinom, a sa druge prevaranta prevarenog vlastitog podvalom. Glavni junak je Gundalo, koji će se uskoro pojaviti ovde; on je naš zlovoljni lik, a sreća će se osmehnuti baš njemu. Na drugoj strani biće Stari Manda, nesrećni jedan prevarant. Prvi što će se pojaviti, kućni lar Lari, uputiće vas u celu priču. No, ako vas je ovo izlaganje malo ugnjavilo, zaplet će vas razonoditi.⁷

9. Za sve što budemo prikazivali i govorili neka nam, po starom običaju, bude oprošteno. Neka se niko ne oseti prozvanim ovime što će biti upućeno čitavoj publici, i neka niko ne doživi lično ovu opštu zabavu. Najzad, neka niko ništa ne prepozna u našoj priči, koja je sva

izmišljena **10.** Komad se zove *Gundalo* ili *Ćup*, sami presudite i odlučite.⁸ Ne bismo se usudili da na scenu izađemo hramljući, da u tome ne sledimo velike i slavne uzore.⁹

SCENA PRVA

Lari

LARI

11. Ja čuvam i pazim ono domaćinstvo kome sam dodeljen; trenutno sam nadležan za ovu kuću iz koje sam upravo izašao. Ja sprovodim odluke sudbine, pa ako je na vidiku nešto povoljno, ja malo pospešim; ono loše, gledam da ublažim. Trenutno upravljam sudbinom Gundala; on jeste malo nezgodan, ali u stvari nije loš. Dosad je on imao koliko mu treba, što je dobar početak, ali sad će baš da se obogati. On je to i zaslužio, jer, grdno se varate ako ne verujete da u životu čovek dobija po zaslugi. Izložicu ukratko tok i sled događaja.

12. Dobriroje, otac našeg Gundala, bio je jedna stara tvrdica, sav sumnjičav. On je jednom prilikom gomilu zlata sakrio u urnu; na taj način je, tobože odajući poštu posmrtnim ostacima očevim, javno sakrio zlato. Urnu ostavi u kući i zakopa kod mog žrtvenika, pa ode u tuđinu: meni poveri zlato, a ukućanima — pepeo. Ode tako starac i ne vrati se.

13. Našavši se na samrti, spomenuo je blago samo jednom prevarantu i pokvarenjaku; međutim, ili je smetnuo s uma, ili nije smatrao za bitno da mu kaže da je posredi urna sa natpisom. Toliko je Gundalu sudbina odredila; tako u kući ima blago koje stoji naočigled svih, a za koje niko ne zna.¹⁰ Dabome, mogao sam lako da obavestim svog gospodara o blagu, bilo u snu, bilo odgovorom iz proročišta, ali, da bi ljudi konačno shvatili da se nikome me može oduzeti što mu je od boga dato, ovo zlato prepušteno neverniku sačuvaće se — samom krađom. Sad će još malo i taj lopov, lopov koji će zapravo sve dovesti u red. Taj će, kad pronađe urnu, pomisliti da su posmrtni ostaci... baš kako je starac i predvideo?¹¹ Blago će vratiti onaj koji ga je ukrao: ostaće bez celog jer nije bio zadovoljan jednim delom. Tako će prevarant podvaliti drugome, ali na svoju štetu. No, da ne pomislite kako sa mnom gubite vreme, izložicu nekoliko stvari.

14. Kao što znate, našem dragom Gundalu smeta sve, po mogućstvu i sam bog; kako se samo lako razljuti, to je prosto smešno. Meni je baš

zabavno da se raspravljam sa njim i da pobijam besmislena ljudska mudrovanja. Imaćete priliku da čujete čoveka suprotstavljenog sopstvenoj sudbine i sami presudite. Priznaću mu da sam ja njegov lični duh, ali vrlo oprezno, da se ne okomi na mene, jer ume taj da me proklinje danonoćno.

15. Ali evo, već ga čujem kako kune sreću i sudbinu. Sad će kod mene, čuo je da mu je stari umro u tuđini. U što se nasekirao! Kako to kod ljudi obično ide,¹² biće da je čuo kako nije ništa nasledio. A ja, šta ću sad? Ne mogu tek tako da otperjam odavde, jer već sam se isuviše upustio. Baš zgodno da sam našao ovaj kukasti¹³ trozubac, dobro će mi doći u samoodbrani, još kako! Ako mi danas ne siđe sa grbače, daću mu ja nešto da se s pravom žali. A odakle ovaj trozubac ovde? Jutros sam video ribare da prolaze ovuda, izgleda da je njima ispao.

SCENA DRUGA

Gundalo, Lari

GUNĐALO

16. O, usude i sudbino,¹⁴ sudbo kleta i prokleta! Kad bi samo smela da se pojaviš, pa da vidiš kakvu sudbinu bih ja tebi zgotovio...

LARI (*za sebe*)

Trebaće meni danas ovaj trozubac, vidim ja. Nego, da mu se ja javim, da porazgovaramo. (*naglas*) Zdravo, Gundalo.

GUNĐALO

Evo, opet ista gnjavaža — „zdravo, Gundalo“. Čitav život, gde god stigneš, pozdravljaš sve žive i šta od toga? Sve i da ima neku svrhu, bilo bi mi mrsko.

LARI

Eto ti ga: namćor u duši. Jedan mu zasmeta, on ljut na sve.

GUNĐALO

Dobro, prijatelju, šta hoćeš od mene? (*zvanično*) Potražuješ neka dugovanja ili si mi uhvatio lopova?

LARI

Ej, Gundó, mnogo si razdražljiv.

GUNĐALO (*za sebe*)

Eto. Oladiš čoveka ljubazno, a on još i vređa!. (*krene*)

LARI

Stani, čekaj.

GUNĐALO

Nemam vremena.

LARI

Stani kad ti kažem, mora tako.

GUNĐALO

17. Ej, to je već prisila.¹⁵

Ajde, pričaj šta je.

LARI

Znaš li ti zašto ja nosim ovaj trozubac?¹⁶

GUNĐALO

Bogami ne znam, mada je dobra stvarčica ako slutiš neki belaj.

LARI

Dobra je da ti proburazim cevanice ako me samo pipneš.

GUNĐALO

Pa da, rekoh ja: rizično je i da se pozdraviš sa nekim. Sporazum je sasvim na mestu: ne diram ja tebe, ne diraš ti mene. A sad, doviđenja, prijatno! Pa ti posle idi i druži se!... eto šta čovek dobije kad je ljubazan.

LARI

Aman, čoveče, stani, ja sam taj koga tražiš i proklinješ.

GUNĐALO

Neka, radije bih da mi cevanice ostanu čitave.

LARI

Nisi li maločas proklinjao svoju sudbinu?

GUNĐALO

Proklinjem je i tužim.

LARI

Pa onda dođi, evo me, tu sam.

GUNĐALO

Ti si moja sudbina?

Goran Vidović

LARI

Ja sam Lari, kućni duh: sudbina — to sam ja.

GUNĐALO

Pa ti si meni odavno na meti! Da nisi mrdnuo!

LARI

Imaj na umu trozubac, kažem ti, pazi se dobro.

GUNĐALO

More, ti da se paziš!

LARI

Pazim se ja.

GUNĐALO

Ma, kakvo je ovo sad priviđenje?

LARI

Marš, tupavi ljudski stvore, nema nikakvog priviđenja! Odbij, ili ću te izbušiti tripot odjedanput!

GUNĐALO

18. Opa, ovaj stvarno deluje kao nekeav duh ili avetinja. Tako polunag korača i sav beo, blještava figura. Bogami, Lari, svaka čast, danas ti baš dobro ide. Ali nije mi sve baš jasno. U redu što si polugo, ali otkud si tako beo? Bio sam uveren da ti obitavaš negde sa ugljem u ognjištu, a ti kô da si iz mlina izašô.

LARI

Uzgred, tek da se zna, meni imaš da zahvališ za te tvoje lukave doskočice u nevolji. Nego, ajde sad slušaj. Tvoja kuknjava, Gundalo, mada potpuno besmislena, ipak nas je podstakla, te ti tako ja dolazim da ti objasnim smisao svega, od samog početka; to se inače ne radi, nikome dosad nije takva prilika pružena.

GUNĐALO

Šta, ti si upoznat sa suštinom ljudskog života? I možeš meni da objasniš?

LARI

Upoznat sam dobro, uverićeš se. A ti, izvoli, istresi danas sve što te muči.

GUNĐALO

Nije mi za to dovoljan jedan dan.

LARI

Iznesi ukratko bar ponešto, sve ću ti objasniti o tome.

GUNĐALO

Jedna stvar me samo zanima: zašto nepošteni uvek dobro prođu, a poštteni loše?

LARI

Najpre, kako to kod vas ide, da vidimo tačno o kome se radi. Da li to govoriš samo u svoje ime ili ljudi u celini?

GUNĐALO

I jedno i drugo.

LARI

Kako možeš da braniš interese drugih i sebe samog, kad si si sam grešan?¹⁷

GUNĐALO

Ja kriv nisam nizašta, u to sam siguran.

LARI

Tužba će ostati bez osnova ako sam podnosilac bude kompromitovan.¹⁸ U koje ti sebe svrstavaš, u dobre ili loše?

GUNĐALO

Ja se žalim na pokvarene, a ti pitaš na kojoj sam ja strani?

LARI

Ako te uverim da i sam pripadaš onima na koje se žališ, u čije ćeš ime onda govoriti?

GUNĐALO

Ako mi dokažeš da sam zlotvor, onda ću morati da prihvatim opravdanost moje nesreće.

LARI

19. Brzo da mi sad odgovoriš: koliko puta misliš da si debelo zgrešio?

GUNĐALO

Ja koliko znam, nijednom.

LARI

Nijednom? Već si sve zaboravio?

GUNĐALO

Ama, nisam ništa zaboravio, nego ničega nije ni bilo.

LARI

Ih, Gundžo, kao nikad nisi nešto ukrao?

GUNĐALO

Nikad otkad sam prestao!

LARI

Ha ha, pa da, to je isto kô da nikad nisi, jel' da!?

GUNĐALO

Ne krijem ja šta je bilo; kao momak još, odradim ja tu i tamo ponešto... ali, kažu, valja se pomalo.

LARI

20. Čuj! Pa, kad se valja, što si batalio? Dobro, dosta o tome. Da čujemo malo o lažima. Šta kažeš?

GUNĐALO

Ih, laži... pa zar neko uopšte i govori istinu? Pusti me sa tim, to svi rade.

LARI

Ako svi rade, onda nije greh, je li? A šta ćemo sa preljubom?

GUNĐALO

Ma ni to nije greh.

LARI

A otkad je to, molim te, dopušteno?

GUNĐALO

Mene si našô, ti kao ne znaš. Takve stvari ne mogu ni da se dozvole ni da se zabrane.

LARI

I šta ćemo sad, Gundžalo? Ne čini li ti se da živiš suprotno pravilima?

GUNĐALO

Pa, ako me za takve stvari prozivaš, onda niko nije nevin.

LARI

Ne zaboravi da imam ja još štošta da te pitam.

GUNĐALO

Pa to je sve, nema više ničeg.

LARI

21. Znači, nikome nisi poželeo smrt?

GUNĐALO

Nikome.

LARI

A ako dokažem da jesi?

GUNĐALO

Nema tu šta da se dokaže.

LARI

A taštu i tasta, kažeš, nisi ni imao, a?

GUNĐALO

Ej, opet ti: to su opšta mesta.

LARI

Dakle sve priznajesh?

GUNĐALO

Pa, kad me tako pritegneš...

LARI

Ako se tebi sve ovo čini beznačajnim, živo me zanima šta onda smatraš grehom. Ajde sad brzo ispričaj koliko si se puta lažno zakleo

GUNĐALO

Tako mi Dobre Dese, takve stvari – nikad!

LARI

Reci barem koliko puta preko hiljadu, ajde eto samo to, molim te!

GUNĐALO

Daj, ne misliš valjda na one uobičajene i u šali!?

LARI

Nije mi baš najjasnije kakve su ti to laži u šali, ali su mi interesantnije ove što su oslabile od svakodnevne upotrebe. I šta ćemo sad? Nikad nisi svesno i namerno pogazio reč? Nikad nisi izjavio da voliš nekoga koga si ustvari mrzeo?

GUNĐALO

Jo, uništi me! Šta mi sve natovari! Jeste, priznajem, često sam govorio ono što nisam stvarno mislio.

LARI

Elegantno si, znači, ti to odradio: 'oće to tako. Koliko mi je samo draže kada reči izdaju, a vera ustraje. Pa, jel' ti misliš da tebe tvoje reči ne obavezuju? Često slažeš i kad ništa ne kažeš: prećutati istinu ti je isto kao izreći laž.

GUNĐALO

Eto, sve smo istresli, za sve sam kriv. Uzdravlje!

LARI

22. Čekaj, Gunđalo, ništa mi još nismo završili. Ima još dve stvari: prvo, da ti dokažem da nisi nesrećan nezasluženo; drugo, da sam već shvatiš da si čak i srećan.

GUNĐALO

Šta, zar nisam unesrećen?

LARI

Jesi, ali svojom krivicom. Sve ću ti dokazati, samo iznesi šta ta najviše muči.

GUNĐALO

Žalim ti se, dragi duše, najpre na prijatelje.

LARI

Bože pomози! Šta ćeš tek sa neprijateljima? Dobro de, kad te to neki prijatelj izneverio?

GUNĐALO

Najviše me nerviraju bliski prijatelji; sa poznanicima imam najmanje problema.

LARI

Šta se čudiš? Ti si drag onome ko te ne zna; ko god te upozna bolje, taj te omrzne.

GUNĐALO

To je sve tvoja zasluga, Lari, ti sve tako udesio.

LARI

Sad mi je jasno šta tebe muči. Imam ja lek za to, ako hoćeš.

GUNĐALO

Hoću, nego šta.

LARI

23. Nemoj nikad sa budalama da se družiš, i nikada se u njih ne uzdaj.¹⁹
Sa glupacima i pokvarenima lakše je biti u zavadi nego u slozi.

GUNĐALO

A šta ako razumnog ne nađem?

LARI

Onda budi pametan, pa zagospodari glupima.

GUNĐALO

A kako to?

LARI

Ne želiš da budeš prevaren?

GUNĐALO

Naravno da ne.

LARI

Onda ne veruj nikome. Sam si kriv ako te namagarče; nisu ti ništa krivi hohštapleri. Dalje, želiš da te uvažavaju?

GUNĐALO

Nego šta.

LARI

Kreći se među najbednijima.

GUNĐALO

Jeste, i to što kažeš.

LARI

Ti bi, dalje, da ne moraš da strahuješ od podvale, naročito od bliskih?

GUNĐALO

Ako je ikako moguće.

LARI

Onda ti opet kažem što sam već rekao: ne zbližavaj se ni sa kim previše. Vi ljudi ste po prirodi okrenuti sami sebi: ne podnosite dostojnog rivala. Prezirete sve koji su ispod vas, zavidite onima iznad sebe, a stalno ste u sukobu sa sebi ravnima.

<GUNĐALO>

A šta ti predlažeš?

<LARI>

Nauči kako treba da se postaviš prema porocima i ljudskoj prirodi. Izbegavaj druženja, gozbe, pijanke i masovna okupljanja. Najbolje ćeš čoveka približiti sebi ako ga obavežeš labavo! Ne tražim ja da žurke, orgije, i raspuštene zabave rađaju ljubav, nego samo da ne izazivaju mržnju.

GUNĐALO

Kako to da mnogi od ovog društva uvek izvuku veliku korist?

LARI

Jeste, znam. Misliš na one što sve kriju? Neki su vrlo snalažljivi, neke sreća prati. Ali ti nisi taj tip.

GUNĐALO

24. Evo šta me još muči. Ja sam siromašan, kao što znaš; uostalom, možda je sve to tvoje maslo. Sve to mogu da istrpim, ali ne mogu da podnesem da niko siromahu ne oprašta, niti je kome dovoljno da te nazove samo siromahom.

<LARI>

A šta još kažu?

<GUNĐALO>

Šta ti sve samo natrpaju! Nesposobnost, bezobzirnost, lenjost, proždrljivost. Lenčugu predstaviš kao strpljivog, a surovog kao energičnog, i eto ti — sve naopako! Niko te ne pita koliko možeš i šta znaš;²⁰ uvek ispadne da imućan daje sve od sebe, a siromah da zabušava.

LARI

Ima ko se o tome brine, Gundalo. Ja hoću da čujem šta tebe lično brine i muči; sve to što si naveo, to su svačije nevolje, to su muke siromašnih od kad je sveta i veka. A ti, ti nisi ni bogat ni siromašan; prihvati to i bićeš srećan.

GUNĐALO

Znaš li da sam nedavno ostao bez oca?

LARI (ironično)

Eto, vidiš kako može! Ti si, recimo, jedinstven slučaj — to se još nikom dosad nije desilo! Pa šta? Zar nije pravedno da sin sahrani oca?

GUNĐALO

Jeste, naravno, ali otac mi nije ništa ostavio.

LARI

O, teške li žalosti! Ti žališ što si oca sahranio za džabe? Ti za njim ne žališ, ti si na njega ljut. Niti je njemu za života išta falilo, niti tebi sad fali: i to je ne malo nasljedstvo. Ti se još i ljutiš? Čitav život živeo je za tebe, tek pod stare dane okrenuo se sebi. Kamo sreće da ti svojim naslednicima ostaviš koliko je tebi Dobrivoje! Daj nešto drugo: ovo ti ništa ne priznajem.

GUNĐALO

25. Imam roba, ne mogu očima da ga vidim: Panta Maler, ime mu odlično pristaje.²¹

LARI

Eh, blago tebi kad imaš samo jednog; takvih malera bude i više.

GUNĐALO

Ali ima ih dosta koji hvale svoje robove.

LARI

Njihovi tek nisu nizašta.

GUNĐALO

Pa što ih onda hvale?

LARI

Jer nisu ni svesni svoje nesreće.

GUNĐALO

26. Meni je nevreme sve uništilo... pa nije valjda da je svima tako?

LARI

Ne, naravno da nemaju svi iste muke: tebi je nevreme, nekom drugom je nešto drugo.

GUNĐALO

Ali ja, evo, ne pamtim kad je neko od mojih drugara bio u nekoj nevolji.

LARI

Grešiš silno.

GUNĐALO

Izvini, molim te, zaboravio sam da se ti posebno brineš o mojim drugarima. 27. Evo, setio sam se još nečega: komšija mi je šljam najgori.

Goran Vidović

LARI

E to stvarno jeste užas! Ali, ne zaboravi da sam za tog jednog opet ja zaslužan. Ti ipak imaš posla samo sa jednim; zamisli kako je onima što ih imaju više.

GUNĐALO

Lari, duše dragi, čuvaj mi ovog jednog, kô boga te molim, samo da ih ne bude dvojica.

LARI

Dakle, opet sam ja u pravu, a? Ajde mi sad reci koga smatraš srećnijim, sebe ili onoga na koga se žališ?

GUNĐALO

Može li se to uopšte porediti? Ima li ikakve sumnje u to da je onaj ko drugoga natera na kukanje srećniji nego onaj koji je nagonjen na kuknjavu?

LARI

A da te odmah uverim da je on nesrećniji?

GUNĐALO

Da čujem, baš me zanima.

LARI

Ali to ću ti samo nagovestiti. Približi se sad malo.

GUNĐALO

Šta je sad, što ne pričaš glasno? Nije valjda da se ti plašiš?

LARI

Kako i da se ne plašim kad živim sa tobom? Pridi i pažljivo slušaj.

GUNĐALO

Ajde, slušam... (*Lari mu šapuće na uho*) Ha, ha, ha... imao, držao, neka mu... sve zajedno sa svojim. Bravo, doktore, svaka čast!²²

<LARI>

Pa zar nije?

<GUNĐALO>

E sad se više ni na šta ne žalim.

LARI

Ma šta mi reče!? To će tebe malo držati, posle ćeš opet ti po starom.
28. Nego, pošto nisi dokazao da si nesrećan, preostaje da ja tebe uverim da jesi srećan. Zdrav si, jel' tako?

GUNĐALO

Rekao bih.

LARI

I to ti ništa ne znači?

GUNĐALO

Šta, i to se računa?

LARI

Daj, Gunđalo, zdrav si a kažeš da nisi srećan? Pazi ti samo da ne bude kasno kad se setiš da si bio srećan.

GUNĐALO

Već sam ti rekao: ako gledam sebe, sa mnom je sve u redu; ali u poređenju sa drugima, ništa mi ne valja.

LARI

Ali kod tebe lično sve je kako treba?

GUNĐALO

Istina.

LARI

Pa šta ti onda ne valja?

GUNĐALO

Kako je to drugima još bolje?

LARI

To je već zavist.²³

GUNĐALO

Imam razloga za zavist kad sam bedniji od najgorih.

LARI

A šta ako ti pokažem da si srećniji od onih koje si sad uzeo na zub?

GUNĐALO

Onda ćeš me ubediti da više nikome ne dam da se žali.

LARI

29. Da budem što kraći i jasniji, preći ću odmah na stvar. Reci u čijoj bi koži voleo da budeš i odmah ćeš dobiti sudbinu kakvu želiš. Ali jedno nemoj zaboraviti: nema posle kukanja — izabereš, i dobijaš sve što uz to ide.

GUNĐALO

Pošteno, prihvatom. Želim bogatstvo i počasti vojskovođe, makar i osrednjeg.

LARI

Mogu ja to da ti pružim, ali razmisli možeš li ti to da izdržiš?

GUNĐALO

A šta to?

LARI

Da ratuješ, da zadobijaš rane, da se boriš prsa u prsa?

GUNĐALO

U, to nikako.

LARI

U tom slučaju prepusti slavu i trofeje onima koji mogu.

GUNĐALO

Onda mi sredi neko mestašce u državnoj službi.

LARI

Pa da budeš nadležan za naplatu i isplatu?

GUNĐALO

Da, vidiš, to mi je promaklo... neću onda ni jedno ni drugo. 30. Ako imaš ikakvu moć, Lari, učini da budem moćan, a da ne budem ni na kakvom položaju .

LARI

U kom smislu moćan?

GUNĐALO

Da mogu da pljačkam koga hoću, da ubijam bez reda, a moje komšije — i da pljačkam i da ubijam.

LARI

E, baš! To što tražiš, to nije moć, to je razbojništvo. Bogami ne znam kako bih ti to mogao omogućiti. U stvari, setio sam se: imam rešenje. Idi ti lepo pa živi kod Bedak-Bare.²⁴

GUNĐALO

I šta onda?

LARI

Tamo važi plemensko pravo; nema muvanja, tamo se glavni propisi snose sa hrasta i upisuju u kosti.²⁵ Tamo i seljaci podnose tužbe, a presude donose civili. Tamo svako radi ono šta hoće, tamo raste svako voće. Ako si bogataš, nazovu te »patak«.²⁶ Tako se to kaže u našoj Grčkoj!²⁷ Šume i pustare — zar je to za nekog sloboda? Da ne spominjemo i ostale strahote, i ovo je već previše.

GUNĐALO

Ja niti sam bogat, niti želim da se bakćem sa tim hrastom. To šumsko pravo, nije to za mene.

LARI

Ako nisi u stanju da se stalno preganjaš, bolje traži nešto mirno i pošteno.

GUNĐALO

31. Daj mi privilegije onih lupeža što se šetkaju uparađeni.²⁸

LARI

Ti misliš da su oni srećni?

GUNĐALO

Naravno.

LARI

Može, ako to hoćeš, ništa lakše. Izvešćemo to iako je nemoguće. Baš to želiš?

GUNĐALO

Više nego išta.

LARI

Skrenuću ti pažnju samo na neke detalje. Zamisli samo kako je u tim haljinama: nedovoljne za zimu, a predebele za leto; zamisli vunene nazuvke i klizave sandale kako spadaju natopljene kišom, napunjene

prašinom i ulepljene od znoja i blata, zamisli tanušnu obuću bušnu na sve strane, koja zapinje dok hodaš: kako je umazana, pomislio bi da je od govana. Po vrućini si u dokolenicama, po zimi si golih nogu; mraz, a ti u sandalama, sparina, ti u čizmama. Obavljaš sumnjive poslove, sastančiš pre svitanja, zavisiš od sudijine užine, tople, hladne, blesave ili ozbiljne. Prodaj se, glasaj i vrbuj po narudžbini, ispolji svoj bes i mržnju. Konačno, ostaješ siromašan; stičeš izvesnu zaradu, ali mnogo više — osećaj krivice. Da ne pričam dalje, nije baš pametno takvima se zamerati.

GUNĐALO

Ni to mi ne odgovara **32.** Hoću da se obogatim kao oni državni blagajnici.²⁹

LARI

Ti im zavidiš, a ne uzimaš u obzir njihov danonoćni stres. Mladost ti prođe jureći za novcem, a pod stare dane tražiš sebi domovinu, na svom imanju si novajlija, penzionisani političar; školovani ćata, ali na gazdinstvu nevešt. Blizak sa neznancima, a svojim najbližima stranac. Čitav vek proživiš u mržnji, obezbediš sebi lepu sahranu, bog se već pobrine za naslednike. Nema razloga da im zavidiš; ušteđevina vukova često postane plen lisica.³⁰

GUNĐALO

33. Neću ni blagajnik da budem. Zadovoljiću se džeparcem pomorskih trgovaca.

LARI

Ti onda lepo izvoli pa se ukrcaj i isplovi: sve što imaš ostavićeš na milost i nemilost mora i vetra.

GUNĐALO

To ne bih nikad uradio... priušti mi onda bar Titovu kolekciju.³¹

LARI

Onda ti sleduje i Titova reuma.

GUNĐALO

Taman posla.

LARI

Onda ništa od kolekcije.

GUNĐALO

Dobro, neću ni to; ali zato hoću one sviračice i bludnice kakve ima onaj došljak, ona krvopija zelenaška.

LARI

Eto ga: sad je jasno šta ti zaista želiš! Izvoli, ugosti celu ekipu: evo, stižu ti Mila, Divna, Ljubica... a evo ti i kila našeg Mrcivoja.³²

GUNĐALO

Ej, šta će mi ona?

LARI

Izabrao si da budeš u njegovoj koži, to ne ide bez kilaže. E, moj Gundalo, znaš onu staru: „sve ima svoju cenu!“ Ne možeš i ovce i novce: ili sve ili ništa.³³

GUNĐALO

34. Čekaj, čekaj, znam šta mi treba: obraz kao đon.

LARI

Ti si se nameračio baš na ono što ja ne dam. Ako želiš da se posvetiš mešetarenju,³⁴ budi bez trunke obraza, ali pozdravi se odmah sa pameću.

GUNĐALO

A što to?

LARI

Ko god je pametan mora imati malo stida.

GUNĐALO

More, Lari, sad više ne tupi!

LARI

More, Gundó, ne tuži sudbine!

GUNĐALO

35. Zar se nikad nećeš promeniti, nesrećo jedna?

LARI

N nećeš to doživeti.

GUNĐALO

Dakle, niko nije srećan?

LARI

Ima ih, ali to nisu ti na koje ti misliš.

GUNĐALO

Kako to misliš? Ja ti sad navedem nekoga zdravog i bogatog, i ti ćeš tvrditi da baš taj nije srećan?

LARI

U redu, bogatog ćeš prepoznati, ali otkud znaš da je zdrav?

GUNĐALO

Vidi se po držanju kad je neko krepak.

LARI

A šta ako je umno oboleo?

GUNĐALO

To ne mogu da znam.

LARI

E, moj Gundalo, vi mislite da je jedino telo ranjivo; koliko je tek samo ljudski duh slab i nestalan! Sreća je nemoguća dokle god postoji nada, strah, strast, pohlepa, očajanje. Kako je, na primer, tamo nekome, koji pokazuje jedno, a oseća nešto sasvim drugo? Ili je, možda, u društvu raspoložen, a kod kuće tuguje? Ili, da ne pominjem nešto još strašnije, možda ženu uopšte ne voli, ili je pak voli preko mere?

GUNĐALO

Ako niko nije srećan, onda niko nije ni pravičan.

LARI

I to ću ti reći: ima, doduše, pravičnih ljudi, ali oni prvi stradaju. Šta bi još želeo da budeš?

GUNĐALO

Vala, ništa više. Neka mi bude moja sudbina, kad već neku bolju nisam našao.

LARI

36. Pošto si konačno shvatio da si srećan, hoću još da znaš da ćeš sad postati još i srećniji. Danas ćeš se dokopati gomile zlata.

GUNĐALO

Ma daj, šališ se? Nemoguće.

LARI

Zašto je nemoguće?

GUNĐALO

Nema odakle.

LARI

Ako ti ne razumeš, meni je još teže da to ostvarim.

GUNĐALO

Da se nije otvorio neki kralj ?

LARI

Ma jok.

GUNĐALO

Da neće možda neki prijatelj da me časti?

LARI

Ni blizu.

GUNĐALO

Da nisam nešto iznenada od koga nasledio?

LARI

Ma kakvi.

GUNĐALO

Da neću slučajno otkriti neko zakopano blago?

LARI

Sve i da ti se blago krije u kući, pre bi ga neko drugi ugledao.

GUNĐALO

Pa kako ću onda da imam nešto ako ga ni od koga ne dobijem?

LARI

37. Idi sad, i radi sve što ti je na štetu.

GUNĐALO

A zašto tako?

LARI

Tako treba. Ako ko počne da te maže i zavlaci, ti prihvati i dopusti mu.

Ako ti dođu lopovi, lepo ih ugosti... i razbojnice, razume se!³⁵

GUNĐALO

A ako mi neko kuću potpali, treba da dospem ulja, je li?

LARI

Znao sam da mi nećeš poverovati.

Goran Vidović

GUNĐALO

Pa šta će mi lopovi i razbojnici?

LARI

Da bi ti uzeli i to malo nade i sigurnosti što imaš.

GUNĐALO

I šta onda?

LARI

Onda si bogat.

GUNĐALO

Kako to?

LARI

Tako što izgubiš sve što imaš.

GUNĐALO

I sve to zbog čega?

LARI

Da bi se usrećio.

GUNĐALO

Kako?

LARI

Tako što se unesrećiš.

GUNĐALO

To ti je ono što kažu: u tmini je istina.³⁶ I šta ja sad konačno da radim?

LARI

Sve što je na tvoju štetu.

GUNĐALO

Daj reci šta je, da ne učinim slučajno nešto sebi u korist.

LARI

Šta god danas da učiniš, biće za tvoje dobro.

GUNĐALO

A ako ja neću?

LARI

Hteo-ne hteo, danas će ti velika sreća pokucati na vrata.

GUNĐALO

A ako ne otvorim?

LARI

Ušunjaće se kroz prozor.

GUNĐALO

A ja zamandalim prozore?

LARI

Mamlaze jedan, pre će se i nebo i zemlja otvoriti nego što ćeš ti da sprečiš i izbegneš ono što je neminovno.

GUNĐALO

38. Koliko sam ja shvatio, što mora biti, biće, ja se tu ništa ne pitam?

LARI

Mogao sam da pretpostavim da nećeš biti zahvalan nego da ćeš dosledno ostati Gundalo.

GUNĐALO

A gde ćeš ti sad?

LARI

Oдох u tvoju, zapravo našu kuću; idem posle kud mi dune, ali znaj, iako ću tabanati uzduž i popreko, za tebe sam uvek tu.

GUNĐALO

39. Nikad u većem zbunu nisam bio nego danas... i sad treba da postupim kako mi je rečeno? Pa da li je ikome ikad savetovano da svojevolejno prođe što gore? I da se skloni s puta nadolazećoj katastrofi? „Ostani“, kaže, „bez onoga što imaš, da bi stekao još više“. Ako ostanem bez svog, odakle mi tuđe? „Idi“, kaže, „i potraži neke lopove, a razbojнике lepo da ugostiš“. Ako bi se to saznalo i dokazalo, svaki sudija bi me s punim pravom samleo zbog saučesništva.

40. Gde sad čovek da traži neke lopuže? Gde je sad ona crna banda, spečena i čađava što danju gamiže pod zemljom, a noću sa pentra po krovovima? Gde su ti džeparoši što 'ladno skidaju nakit i đinđuve? Ako se ne varam, eno jednog takvog, i to u sred posla. Hej, secikese, ti mi trebaš! Uh, pazi... dobro je, nakit je sačuvan. Eto, već sam zaboravio na zadatak, nema nade za mene. Zabranjeno mi je da se suprotstavljam lopovima i da ih rasterujem... velika budalaština, ništa mi se to ne sviđa.

41. Bogami, ako se ne varam, fin neki ovaj što je pričao sa mnom. Čime sam to ja zaslužio da se baš meni prikaže nebesko predskazanje? Tu se nešto čudno zbiva, vidim ja. Nego, sve se nešto bojim da se nije već odigrala najavljena krađa. Odoh ja unutra, pa ako zateknem koga, smesta ima da leti napolje.

SCENA TREĆA

Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

STARI MANDA

42. Ima ljudi koji se na sav glas hvale kako love divlje zverke i idu tragovima hitre divljači, pa kolju na spavanju ili satiru kako stignu. Ali za moj zanat potrebna je žica pa je i ulov veći: moja delatnost je javna, a moja lovina su ljudi. I to kakvi! Sve sami bogatuni i budžovani, sve gospoda! Ime mi je Stari Manda, parazit sam — tim se dičim! Ima ovde jedan sud, nanjušio sam ga izdaleka. Sud sa jelom po receptima starih majstora? Ma, kakvi sudovi,³⁷ kakvi bakrač: ovo jelo je zakuvaio stari Dobrivoje, samo on zna njegov šmek... i štek!³⁸ Šta nije jasno? Zbog zlata sam došao — aroma je njegova za sva podneblja. Dragi moji regruti i pripravnici, da čujem prve utiske. Kad ćete ispeći zanat i ući u tajne posla, da možete da prenosite dalje?

ŽIKA FANTOM

43. Da znaš samo, Manda, šta sam sinoć sanjao!

STARI MANDA

Daj, reci, ako na dobro sluti.

ŽIKA FANTOM

Sanjao sam da smo se dokopali onog zlata.

STARI MANDA

I onda?

ŽIKA FANTOM

Video sam zlatnike³⁹...

STARI MANDA

Uh, to ne valja.

ŽIKA FANTOM

...i još neke lančice i narukvice, kukice i klinove⁴⁰.

STARI MANDA

Da nisi slučajno video i batine i bukagije!?

SALADIN

Kakav baksuz! Još samo robiju da je video! Ćuti, prognozer, jezik pregrizô! Ja sam, evo, sanjao sahranu.

STARI MANDA

U, kô bog! Svaka čast!

SALADIN

A mi, kao, nekud nosimo ukop.

STARI MANDA

Odlično.

SALADIN

I još sve u glas naričemo za tamo nekim pokojnikom.

STARI MANDA (*Žiki*)

Jesi li čuo, tupane? To se zove predskazanje, a ne te tvoje halucinacije. Sahrana znači radost, a suze ukazuju na smeh; i još mi nosimo pokojnika – veselje nam ne gine. **44.** Počujte sad moj san, poruka je jasna kao dan: u snu mi neko govori da se ovo zlato čuva samo i isključivo za mene i da niko neće moći da ga pronađe osim mene; ali dodaje da ću od svog tog blaga moći samo da se lepo ožderem.

ŽIKA FANTOM

Bogami odličan san. Zar smo i tražili išta osim punog želuca!?⁴¹

SALADIN

Zaista izvrstan san. Neka te sreća prati, Manda, a i nas koji pratimo tebe.

STARI MANDA

45. Nego, Žiko, ako su mi ovi podaci ispravni, mi smo već stigli.

SALADIN

To je ta adresa.

ŽIKA FANTOM

Ček' da vidimo šta piše.

STARI MANDA

Pored je svetinja, preko puta menjačnica.

ŽIKA FANTOM

Sve je kako piše.

STARI MANDA

Znači tu smo...

SALADIN

Šta kaže dalje?

STARI MANDA

Visoka kuća.

ŽIKA FANTOM

Eno je.

STARI MANDA

Vrata od čamovine.

SALADIN

To je ta kuća.

STARI MANDA

Pazi što su niski prozori... ne znam što uopšte zaključavaju vrata. A i vrata nisu nizašta koliko su rešetke razmaknute. Miran kraj, nema šta, ovi kao da nikad nisu čuli za lopove... a ja sam zlato nanjušio. Ali mi ćemo to drugačije da odradimo. Žiko, Sale, ako ste junaci britkog uma i nevinog pogleda, sad dajte sve od sebe. A ja kao pravi kiničar⁴² sreću pronalazim, uzimam je i predajem. Vi razapnite mreže, dok ja ispitam teren.⁴³ Samo se čvrsto držite našeg dugo smišljanog i detaljno razrađenog plana.

ŽIKA FANTOM

46. Iza atrijuma desno je trem, sveta odaja levo.

STARI MANDA

Dobro si zapamtio.

SALADIN

U svetoj odaji su tri figurice.

STARI MANDA

Tačno.

ŽIKA FANTOM

U sredini je žrtvenik.

STARI MANDA

Baš tako.

SALADIN

A ispred žrtvenika — zlato.

STARI MANDA

I eto, imamo ga. Jeste li sve zapamtili? Znete li kako ćete prepoznati Gundala?

ŽIKA FANTOM

Lakše nego tebe. Ti se pobrini za čudotvorstvo, izmišljanje prepusti nama

STARI MANDA

Dobro, idem ja onamo da se sklonim, pratiću odande; kad dođe pravi trenutak ili ako u međuvremenu nešto iskrсне, odmah stižem.

ŽIKA FANTOM

Mi ćemo se malo odaljiti, da ne bude sumnjivo.

SCENA ČETVRTA

Gundalo, Žika Fantom, Saladin

GUNĐALO (*zamišljeno*)

47. Onaj od malopre nestade bez traga, niti je šta unutra brljao; taj očigledno nije ljudsko biće.

SALADIN (*Žiki*)

Evo ga, to je taj. (*glasno*) Baš bih voleo da vidim na delu onog tipa; svakakve vidovnjake i astrologe sam sretao, ali ovakvog još nikad. Taj stvarno ima šesto čulo, pravi vidovnjak, a ne kao oni zabavljači.

GUNĐALO (*za sebe*)

O kom to vidovnjaku ovi pričaju?

SALADIN

Ono dosad nisam video: čim te ugleda, oslovi te po imenu, kaže kako ti se zovu roditelji, sve ti nabroji robove i sve ukućane, kao da ih lično zna; navede ti sve šta si celog života radio i šta imaš u planu — ma sve.

GUNĐALO (*za sebe*)

Bogami, opasan neki; ovo bi valjalo čuti.

Goran Vidović

SALADIN

Daj, života ti, da odemo nekako kod njega.

[SALADIN]

Stvarno sam i ja mamlaz, kud ne odoh odmah!

ŽIKA FANTOM

Znaš da bih i ja baš išao, nego nemam vremena.

GUNĐALO (*za sebe*)

48. Sad sam se zainteresovao, daj da saznam sve. (*naglas*) Zdravo da ste, prijatelji.

ŽIKA FANTOM

Zdravo i ti bio, kad nama zdravlje želiš.

GUNĐALO

Šta ima? Pričate nešto poverljivo?

SALADIN

Poverljivo je za obične ljude, ali ne i za mudrace.

GUNĐALO

Čujem, pominjete nekog čarobnjaka.

SALADIN

Jeste, pričali smo o nekom tipu koji sve pogađa i predviđa, ali ja ne znam ko je taj.

GUNĐALO

Zar takav stvarno postoji?

SALADIN

Kako da ne. Nego, čuješ, Žiko, ajde kad te molim da odemo tamo zajedno, što si takav...

ŽIKA FANTOM

Kažem ti, išao bih ja i inače, nego sad sam u gužvi.

SALADIN

Sačekaj još malo.

GUNĐALO (*Žiki*)

Druže, stani, ne moraš baš iz ovih stopa: i mene zanima ko je taj o kome ste pričali.

ŽIKA FANTOM

Ej, zaista imam nekog posla; kod kuće su mi neki prijatelji i rodbina, već me čekaju.

SALADIN

Stvarno tvrdoglav, jedva da ga nagovoriš. Pusti sad prijatelje i rodbinu, ostani malo.

GUNĐALO

49. Hajde družo, išao bih i ja sa vama, samo ako ne smetam.

SALADIN

Nešto se plašim da se ne smori kad nas vidi ovoliko.

ŽIKA FANTOM (*Saladinu*)

Evo, baš dobro, imaš sa kim da ideš; samo mene ostavi na miru.

GUNĐALO (*Saladinu*)

Čuj, pusti ga ako mu se ide. Ajmo samo ti i ja.

SALADIN

Trebalo bi da ide sa nama, on ga bolje zna.

GUNĐALO (*Žiki*)

Kad je već tako, bilo bi pošteno da nam učiniš.

ŽIKA FANTOM

Ako ćemo pravo, on bolje zna ko je taj: štaviše, lično ga poznaje.

GUNĐALO

Sad mi iskreno recite: ko je taj tip i gde se nalazi?

ŽIKA FANTOM

50. Ja znam samo da ga zovu Stari Manda.

GUNĐALO

Kakvo ime! Odmah se vidi da je čarobnjak!

ŽIKA FANTOM

Taj ti prvo ispriča tvoju prošlost, pa kad potvrdiš, ispriča ti budućnost.

GUNĐALO (*Žiki*)

Takvo čudo od čoveka, a ti nećeš da se sastaneš sa njim?

ŽIKA FANTOM

Bih ja, nego baš nemam vremena.

Goran Vidović

GUNĐALO

Ajde, budi drug, i mi bismo tebi učinili.

ŽIKA FANTOM

Hvala za to... kad ste baš zapeli, učiniću vam. Ali, pazite šta vam kažem, takvi umeju često da budu prevaranti.

GUNĐALO

Da znaš da sam sad hteo to da kažem; nije valjda od onih što nose čarobni štapić i što se šetkaju sa ekipom?⁴⁴

ŽIKA FANTOM (*za sebe*)

He he, ova naivčina je pravi pacijent za takve.

SALADIN

Pa ne može nam ništa osim da nas slaže.

ŽIKA FANTOM

Imam ideju ako se slažete: da uzmem ja prvo da ga istestiram, da ga izvozam levo-desno; ako bude znao sve tačno da odgovori, znaćete da je pravi čarobnjak.

SALADIN

Odlična ideja. Ali, gle, eno ga prolazi!... neverovatno, baš ono što smo hteli! Kako je samo produhovljen i uzvišen!

GUNĐALO

Ajde da mu se obratimo pa da se sklonimo negde u stranu da se na miru ispričamo.

SCENA PETA

Gundalo, Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

ŽIKA FANTOM

51. Naše poštovanje, Manda.⁴⁵

STARI MANDA

Moje ništa manje.

GUNĐALO

Zdravo da si, slavni proroče nebeski, po delima svojim nadaleko čuveni.

ŽIKA FANTOM

Možeš li da pretpostaviš šta nas zanima?

STARI MANDA

Pa... možda i mogu.

ŽIKA FANTOM

Želimo da se saznamo neke stvari i da tvoju izuzetnu mudrost vidimo na delu.

STARI MANDA

Nisam baš planirao, ali ako vas nešto zanima, slobodno pitajte.

ŽIKA FANTOM

Nemoj ako ti nije zgodno, treba nam tvoja potpuna pažnja; ovo bi moglo da potraje.

STARI MANDA

52. Slušam vas.

ŽIKA FANTOM

Mi bismo najpre da saznamo koji su to sveti obredi najvažniji, ili bar najlakši.⁴⁶

STARI MANDA

Moć se javlja u dva vida: jedna zapoveda, druga se povinuje — tako se upravlja. Viša moć jeste sjajna i uzvišena, ali je često delotvornija ona niža. O ovoj višoj nema potrebe da pričamo, stoga ako uspete da izbegnete zavist i trošak, uzdajte se u moć nižih.

ŽIKA FANTOM

53. A ko su ti izvršioci koje sad treba ispoštovati?

STARI MANDA

Ukratko, najvažnije je ovo troje: svemoćne planete, strašne guske i divlje pseće vilice. Samo pogledajte njihove kipove po hramovima i svetilištima i sve će vam biti jasno. Klonite im se sa puta ili ih pridobijte i na konju ste.

ŽIKA FANTOM

Čekaj, ti to pričaš o onim planetama koje ceo svet okreću?

STARI MANDA

O njima je teško i pričati, a još teže približiti im se.⁴⁷ U svom ždreću preturaju atome, zvezde prebrojavaju, a mora premeravaju; jedino sebe ne mogu da preobraze.

ŽIKA FANTOM

Ja sam čuo da one kontrolišu sve.

STARI MANDA

54. Ih! Ako je sve pod kontrolom, kako onda da objasnimo brodolome? Gde god osete nestašicu, tamo sateraju ljude, a to postižu tako što naizmenično menjaju mesta. Strašnim olujama prenose letinu tamo-amoo, a nekolicina na kvarno prigrabi sav usev.

SALADIN

Kô da je to neka novost da se letine prenose!

STARI MANDA

Ako im dune, mogu svemu da promene oblik i sastav — a kakve su to samo kombinacije, jedva da primetiš! Prstom mrdnu i očas posla jedno se u drugo pretvara: vino u pšenicu, pšenica u vino. Zlatna polja ječma lako nastaju iz čega god zamisliš. Bez po muke šalju duše pokojnika na nebesa ili u podzemlje.

ŽIKA FANTOM

Znači, one se moraju nekako umilostiviti.

STARI MANDA

Eee... ne može to svako. Njihova sedišta su nepristupačna i zahtevna. Ako mene pitate, častite ih u nekom malom zabačenom svetilištu.

ŽIKA FANTOM

55. A gde se uglavnom nalaze takva mesta?

STARI MANDA

Gde god hoćeš: ovamo i onamo, i gore i dole, i na kopnu i na moru.

ŽIKA FANTOM

Može li neki nesrećnik tim neuhvatljivim zvezdama da uđe u trag?

STARI MANDA

Nije lako pristupiti im, a čak i da uspeš — nema nazad.

ŽIKA FANTOM

Zašto?

STARI MANDA

Na samom ulazu stoje svakojaka mračna stvorenja koja samo mi znamo: grabljivice, pseće vilice, besne gliste, sove zloslutnice i noćni akrepi. Gujama dovlače spolja, a unutra šibama proganjaju. Opasno je prići im,

ali je nemoguće pobeći: gomila im budi silan apetit. Šta još, Gundalo?⁴⁸
Ako su ti nebesa naklonjena, bolje da ništa o ovome ne znaš.

ŽIKA FANTOM

56. Dobri vraču, moram ti reći da nam se ta stvorenja nikako ne sviđaju.
Reci nam sad malo o onim guskama... valjda one nisu tako jezive...

STARI MANDA

To su oni koji se u ime ljudi mole pred žrtvenicima i oltarima; vratovi su im kao u labuda, a hrane se mrvicama sa stolova. Proroci su to najlažljiviji: vazda nešto tumače želje ljudi, i to loše; stalno kazuju molitve, ali uvek daju besmislene odgovore.⁴⁹

ŽIKA FANTOM

Pa ti to misliš na labudove? Bio sam ja nedavno u proročistu, ali nisam video nikakve labudove, već samo guske: sve izvile glavu onim dugim šijama, sve bez ruku al' krilate. Prvo nešto zvižde i šište svojim trokrakim jezicima, onda jedna cikne i sve u glas počnu da grakću.

STARI MANDA

Teško je njih zasititi. Hleba niti znaju niti vare, nego zobaju mrve sočne pšenice, često i trnje, a neki čak jedu i ječam sa satrulim mesom.

ŽIKA FANTOM

Žali bože troška!

STARI MANDA

Davno reče Tuljeviću Marko: „guske se hrane o javnom trošku, a kerovi se maste pred dvorima.“⁵⁰

ŽIKA FANTOM

O prevrtljivih li dvonožaca! Mora biti da su od tate mađioničara i mame kameleona!⁵¹

SALADIN

Uh, ništa od ovih; pričaj malo o psećim vilicama, ako i one išta valjaju.

STARI MANDA

57. To su stražari i nadzornici, koji po hramovima i svetilištima čuvaju ulaze i zastore; imaju pseće njuške, debele trbuhe i izuvijane ruke: gore su psi, a dole ljudi. Nadžak-baba, veštičara stara, kad se ono pretvori u kaju, te se spari s Lajavim Psoglavcem, te okoti deset lajavića: svakom hramu po deset dodeli. Ako naiđe u hram neki slučajni prolaznik, oni

odmah zareže i zauraju na sav glas. Samo da bi ušao mora dobro da plati, a da bi se pomolio — još više. Od obreda su načinili tajni kult i javnu pijacu: na prodaju je sve što je od opšteg značaja i što je besplatno. Njih stalno moraš da častiš — ako nemaš puno, onda koliko imaš. Pogledajte samo šta sve ljudi rade i oprostite nam.⁵² Lakše je doći do boga nego do *sudije*.⁵³

ŽIKA FANTOM

Sad je stvarno dosta: kakvi su to samo zlotvori, gore nisam u životu video.

SALADIN

Blago vama kad niste imali posla sa psećim vilicama! Kakvog sam ja kurjaka video — al' bi junak zaginuo onde da ga nije zlatna grana spasla.⁵⁴

ŽIKA FANTOM

58. Je li, a šta je sa majmunima?⁵⁵

STARI MANDA

Oni upisuju budućnost, što bi vi rekli — događaje, i okreću listove ljudske sudbine. Nisu oni opasni, samo su naporni i licemerni. Pospješ im malo siće, skroz se raspamete i odmah se sjate. Ako li im samo daš oraščiće i šljivcige, okupi se cela horda!

ŽIKA FANTOM

59. Ništa nam još nisi rekao o onim letećim grabljivicama.

STARI MANDA

One se brinu da ljudi daju dovoljno zavetnih poklona bogovima. Ne uteruju one samo redovna dugovanja, već i ona vanredna, čak i nasleđena. Ako ne platiš u predviđenom roku, iznudiće mučenjem. U stanju su da lete sa kraja na kraj sveta, proganjajući plen svojim kukastim kandžama, a stalno obleću oko trpeza. Otimaju šta god dohvate, a što ne uzmu, to zatruju. Sa tim čudovištima najbolje je ne petljati se, ali ponekad moraš da ih nahraniš da se smire.

SALADIN

60. Nisi spomenuo noćobdije, kozohode i jarcolike.

STARI MANDA

Bezbrojna su takva čudovišta, ali su bedna i beznačajna; svi se se klanjaju samo jednom bogu — Panji.⁵⁶

ŽIKA FANTOM

61. Šta nam savetuješ da radimo kad su svi obredi naopaki?

STARI MANDA

Ako već hoćete prost odgovor, najbolje je kad čoveku sudbina predodredi srećnu budućnost.

GUNĐALO

Da, tako smo i mislili. Ali na koji način se sama sudbina može umilostiviti?

STARI MANDA

Evo kako: mora se odavati pošta duhovima, jer oni usmeravaju odluke sudbine. Njih treba pridobiti i podmiriti, a ako se zla sudba slučajno u kući krije, treba je u ćošak saterati i napolje izbaciti.

GUNĐALO

62. Pravo zboriš, nema šta. Nego, uputi nas podrobnije, daj nam potvrdu svoje moći i mudrosti: čuli smo šta znaš, ajde sad da se oprobaš u nečemu što ne znaš.

STARI MANDA

Ne biva to tek tako ni iz čega, ali evo navešću vam par detalja, biće vam jasno... Evo, na primer, ja vas prvi put vidim, ne znam ni ko ste ni šta ste.

SALADIN

Istina.

STARI MANDA

Ti se zoveš Saladin, i siromašan si.

SALADIN

U pravu si... samo ne bih baš da svi čuju.

STARI MANDA

Rodom si iz neke zabiti.

SALADIN

Jesam.

STARI MANDA

I zato su ti i nadenuli kraljevsko ime.⁵⁷

SALADIN

Jeste, tako kažu.

STARI MANDA

Po prirodi si grebator i siledžija, prava jedna vucibatina.

SALADIN

Dobro, Manda, nisam baš tražio da me tako nagadiš!

STARI MANDA

Izvini, ali ja ne smem da lažem. Jel' te još nešto zanima?

SALADIN

Još nešto!? Mogao si slobodno i ovo da preskočiš, što se mene tiče! Ako imaš još toga, izvoli obrati se mojim drugarima.

ŽIKA FANTOM

63. Ja bih, ako može, da mi predviđiš budućnost, ali reci mi samo ono što je dobro.

STARI MANDA

Moram da krenem od početka; ti si, Žiko, iz ugledne i poštene kuće.

ŽIKA FANTOM

Dabome.

STARI MANDA

Dakle, ološ od malih nogu.

ŽIKA FANTOM

Pa, može se reći.

STARI MANDA

U nevoljama si do guše.

ŽIKA FANTOM

I ja to kažem.

STARI MANDA

Oružje, požari, brzaci: stalno ti je glava u torbi.

ŽIKA FANTOM

Sve je tačno što kažeš — kao da me znaš ceo život.

STARI MANDA

Suđeno ti je da nemaš ničeg svog...

ŽIKA FANTOM

Jasno.

STARI MANDA

...ali tuđeg podosta.

ŽIKA FANTOM

Da, to mi je dovoljno.⁵⁸ 64. Hajde sad demonstriraj nešto ovom našem prijatelju.

STARI MANDA

Što da ne. (*Gundalu*) Prijatelju, ako se ne varam, tebi je ime Gundalo.

GUNĐALO

Jeste, živ mi bio.

STARI MANDA

Koliko je to sati?

[ŽIKA FANTOM]

Između šest i sedam.⁵⁹

GUNĐALO

Svaka čast, tačan si kao sat. Nego, šta kaže?.

<STARI MANDA>

Mars u trigonu, Saturn u opoziciji sa Venerom, Jupiter u kvadratu, u sukobu sa Merkurom, Sunce je okruglo, Mesec u opadanju... Gundalo, koliko ja vidim po položaju tvojih planeta, sreća ti nije baš naklonjena.

GUNĐALO

I meni se čini.

STARI MANDA

Od oca nisi ništa nasledio, od prijatelja ništa ne dobijaš.

GUNĐALO

Baš tako.

STARI MANDA

Evo, sve ću ti reći: imaš lošeg komšiju i još goreg roba.

GUNĐALO

Još kako.

STARI MANDA

A znam i kako ti se zovu robovi.

Goran Vidović

GUNĐALO

Da čujem.

STARI MANDA

Jedan je Panta Maler...

GUNĐALO

Jašta.

STARI MANDA

... a drugi je Željko.

GUNĐALO

Tačno.

ŽIKA FANTOM

Neverovatno, čovek od boga nadahnut!

STARI MANDA

Hoćeš još? Ja, na primer, nisam nikad bio u tvojoj kući, jel' tako?

GUNĐALO

Apsolutno.

STARI MANDA

Trem ti je desno od ulaza, a preko puta je sveta odaja.

GUNĐALO

Tako je.

STARI MANDA

U svetoj odaji stoje tri figurice.

GUNĐALO

Stoje.

STARI MANDA

Jedna je Čuvarkuća, a dve su kućni duhovi.

GUNĐALO

65. Uverio si me u svoju moć i stručnost, sad mi reci gde je izlaz iz moje situacije.

STARI MANDA

Treba nam neko mesto gde možemo da se odmah sklonimo, da na miru obavimo posao. Ona tvoja sveta odaja mora biti da je mirna i zavučena...

GUNĐALO

Jeste.

STARI MANDA

I u njoj nema ničega?

GUNĐALO

Ničega osim figurica.

STARI MANDA

Trebalo bi da se tu obavi jedan obred, ali ni ti ni tvoji ukućani ne smete da prisustvuju.

GUNĐALO

Kako ti kažeš.

STARI MANDA

Mora neko sa strane to da obavi...

GUNĐALO

Meni ne smeta.

STARI MANDA

Ali gde sad da nađemo dobrovoljce?... Bilo bi najbolje kad bi ovi dobri ljudi hteli da ti učine.

STARI MANDA (*Žiki i Saladinu*)

Drugari, pomozite mi, učinite dobro delo. Ako bude ikad vama trebala pomoć, moći ćete da računate na mene.

ŽIKA FANTOM

Mi ti o tome nemamo pojma, ali ako situacija zahteva, učinićemo šta treba.

SALADIN

Da, ljudski je da se izađe u susret kad te neko zamoli.

STARI MANDA

Momci, svaka čast, pravi ste drugovi.

GUNĐALO

66. Au, dođavola! Ja bi onda po pravilu trebalo napolju da ostanem sam!? Panto, ovamo: trči brzo nađi komšiju Sudića, dovuci ga ovamo kako znaš i umeš... ma, u stvari, znam ja tebe... idi i uglavi se u neku birtiju i ne izlazi ceo dan.

Goran Vidović

STARI MANDA

Gundalo, za delovanje sudbine neophodan je povoljan trenutak.

GUNĐALO

Pa?

STARI MANDA

Položaj zvezda je dobar, čas je povoljan. Moramo sad da delamo, posle nema vajde.

GUNĐALO

U tom slučaju, ajmo odmah unutra.

STARI MANDA

Idi ti prvi, eto nas za tobom. E, da, zamalo da zaboravim: imaš li neki stari sanduk viška?

GUNĐALO

Toga bar ima.

STARI MANDA

Trebaće nam jedan da iznesemo zle čini.

GUNĐALO

Daću vam i ključeve, pa zaključajte vrata toj nesreći.

STARI MANDA

Sve je spremno: tvoja kuća ima da svane i zablista, to je naš posao.

SCENA ŠESTA

Panta Maler

PANTA MALER

67. Jasno je kao dan da nijedan gospodar nije dobar, ali sasvim sam siguran da je moj ubedljivo najgori. Nije on, doduše, nešto opasan, ali je jako nezgodan i neprijatan. Ako se desi se neka krađa u kući, on digne dževu kao da je u pitanju kakav zločin; kad primeti da je nešto ukradeno, počne da galami i psuje najstrašnije! Čak se buni i kada neki rob iskoristi za potpalu krevet, sto ili stolicu, što u žurbi često biva. Ako krov prokisne ili se vrata razglave, on okupi publiku, pa se sit iskuka; tad je stvarno nepodnošljiv. Sve isplate i račune ispisuje lično; još traži i pare nazad ako mu se neki trošak ne opravda.

68. Ići sa njim na put, to je božja kazna — težak je kao crna zemlja! Prva kritika padne kad ne ustanemo na vreme... a mi popili pa se uspavali. Svi pospani i mamurni, a tek tad počinje vika i panika: stoka se razišla, čuvari pobegli, mazge rasparene, zaprega naopako, a mazgar više ni sebe samog ne može da vodi. A ovaj kao da nikad nije video incidente na putovanjima; pa zar ikad ide sve po planu!? Umesto da malo popusti i sačeka da se smiri situacija, on se uhvati za svaku sitnicu i izvodi uzroke i posledice. Kad se kola pokvare ili izmorena stoka klone, on neće da pripomogne, već samo urla: „što mi nisi ranije skrenuo pažnju!? “ — kao da i sam nije mogao već da primeti. Ali on je gospodar, može mu se! A kad slučajno uoči nekakav propust, napravi se lud i ništa ne spominje, nego sačeka pa te zaskoči tek posle, tako da ne možeš da se pravdaš kako si, evo, baš sad pošao to da obaviš.

69. Kad god nas pošalje s nekim zaduženjem, moramo tačno na vreme da se vratimo; oprašta nam samo jedan dan zakašnjenja: eto koliko je podmukao i čime se sve služi — namerno provocira, samo traži povod. Mi uvek iskoristimo i taj poslednji dan, jer on, zauzvrat, ako mu zatrebaš tog i tog dana, iz predostrožnosti zakaže dan pre — da ga slučajno ne izradiš.

70. A tek što je nezgodan ako popiješ!... provali te odmah: čim te ugleda onako musavog, zna tačno šta si pio i koliko; ne možeš da ga smuvaš, ne dâ da ga praviš budalom. Pošteno služiš, daš sve od sebe i opet ne valja. Ako se voda oseća na čađ, ako su čaše masne — gotov si! Najgora je cepidlaka: izgrebano ili napuklo posuđe, bokal prljav ili bez drški, umazane buteljke, pa još oštećene i krpljene voskom — odmah mu skoči pritisak! I kako posle tako naopakom čoveku da učiniš po volji?

71. Ne promakne njemu ni razblaženo ili pomešano vino; mi, naime, često mešamo dve vrste vina: uzmeš bure starog kvalitetnog i dopuniš novom tekućinom... pa zar je to preljuba!? A Gundalu je čak i to nedopustivo i, kô za baksuz, uvek primeti.

72. Čak i za one bezvredne komadiće srebra spljoštene u tanke pločice⁶⁰ sumnja da ga gulimo i zamenjujemo nečim; a to se desilo samo jednom. I dalje je srebrne boje — kô da se vidi tu neka razlika. Ima milion fazona da se iskvari svaki novčić. Sve možemo da pokvarimo, i tu smo nepopravljivi.⁶¹ Ne možeš po izgledu nikako da ih razlikuješ: para kô para, sve su iste. Zato zlato proveriti temeljnije nego čoveka: detaljno

ispregleda i ispita starost, boju, vrednost, pismo, potkovanost,⁶² poreklo, izmeri i poslednji mrvicu; tako da, gde god ima zlata, tu je zlato sasvim čisto.

73. Gundalo je to ranije tolerisao, ali iskvarili ga mangupi. Na primer, naš komšija Sudić, kome sam se sad uputio, to je pokvarenjak kakvog nema! Robove slabo hrani, a nameće im obaveza preko glave; kad bi mogao, zakinuo bi im na meri,⁶³ samo da nešto učari. Tako on uzme pa razmenjuje iskustva sa mojim gazdom kad se slučajno ili dogovoreno sretnu. A ja, kad sve uzmem u obzir, ako baš moram, biram ipak ovog mog: kakav je da je, barem ne otima od svojih; druga je stvar što stalno urla i što voli dobru batinu. Sve u svemu, dabogda crkli obojica!

74. Inače, nama robovima nije uopšte tako loše kao što se često misli. Možda delujemo stalno pospani, ali nije to bez razloga: štedimo se za noć, jer mi bdimo dok ne svane. Rob kunja preko dana da bi bio oran kad svi spavaju. Noć je po meni najbolja prirodna pojava. Mi živimo noću: čim se smrkne — nama svane! Iako nas mami da idemo danju, na kupanje idemo noću: brčkamo se sa robinjama i služavkama — to se zove sloboda! Provodimo se i mi sjajno i luksuzno, samo se to ne vidi. Ja u zagrljaju držim голу curicu, kakvu moj gazda jedva može da vidi i obučen; ja im polivam butkice, uvijam im čuperke, grlim i grle me, mazim i maze me: to ne može nijedan gospodar. Najlepše od svega je što među nama nema ljubomore: svako od svakoga krade, pa nikome ništa ne fali. Svi se držimo zajedno, pazimo na gospodare i ne družimo se sa njima. Jadni oni čiji su gospodari budni cele noći: koliko robu oduzmeš od noći, za toliko si mu skratio život. Koliko je samo slobodnih ljudi koji bi hteli danju biti gospodari, a noću robovi! Dok mi noću ovako vršljamo, Gundalo, ti misliš o parnicama i porezima, a nama su svaki dan svadbe, rođendani, zabave, orgije, žurke robinja. Baš zbog toga i ne žele svi robovi da pobjegnu ili da budu oslobođeni, jer nijedan slobodan čovek ne može ovako nekažnjeno da vileni i da se troškari.

75. Nego, ja ovde zaglavio, a onaj moj sigurno već grmi po običaju. Bio je red je da ga poslušam i odem do svojih drugara. A ovako, šta sledi? Ništa, ima da me izmaltretira, a ja ima da ćutim. Šta ćeš, gazda je to: može da se istresa do ujutru, ti moraš da trpiš. Samo da mi se bog smiluje da ovaj moj namćor od gospodara postane gradski funkcioner, advokat ili carski službenik. Zašto to kažem?

76. Dabogda imao pa nema! Ja mu samo želim ono što i sam želi. Neka se lakta onako utogljene, neka titra sudijama, stražari na vratima; neka bude rob robova, sreski špijun, podmukli doušnik; neka vreba i grabi svaki trenutak od jutra do večeri; nek licemerno klima glavom svima od reda, nek vuče za rukav koga stigne, a po vrućini neka paradira u nerazgaženim čizmama.⁶⁴

SCENA SEDMA

Stari Manda, Gundalo

STARI MANDA

77. Pusti, Gundalo, nemoj da se istegliš, mnogo je teško; svoju dužnost si obavio što si ga izneo iz kuće.

GUNĐALO

Da znaš, Manda, da nisam verovao da će ovako ispasti; tvoje magijske moći su se potvrdile... zle čini, nema šta: ovaj sanduk sam svojevremeno glatko uneo sam, a sad ga jedva zajedno iznosimo.

STARI MANDA

Sada znaš da nema ničeg težeg od prokletstva.

GUNĐALO

Bogami sam se uverio.

STARI MANDA

Neka ti je sa srećom, dobri čoveče! Ni ja se nisam nadao da će sve ovako dobro da prođe. Kuću sam ti očistio kao nijednu dosad: odstranili smo svu opasnost i nesigurnost.

GUNĐALO

I dalje mi nije jasno otkud je sanduk tako otežao...

STARI MANDA

Ozbiljne su to stvari, objasniću ti drugi put; često nesreća bude još teža — treba ti čitavo krdo volova da je izmestiš. Ne brini se, moji pomoćnici će baciti otpad negde niz reku. 78. A ti moja upozorenja dobro zapamti:⁶⁵ zla sudba će pokušati da ti se vrati!

GUNĐALO

Ju, daleko bilo! Samo nek ide što dalje i nek se ne vraća!⁶⁶

STARI MANDA

Opasnost od njenog povratka trajaće tri naredna dana; zato nemoj još tri dana uopšte izlaziti iz kuće. Nemoj ništa da unosiš unutra, niti šta da iznosiš; ne primaj goste, sve ih 'ladno oteraj — i komšije, i prijatelje, i rodbinu. Sve i da ti Sreća lično zalupa na vrata, ne obraćaj pažnju. Kad isteknu tri dana, u kući neće biti više onoga što si sam izbacio. Uđi sad unutra.

GUNĐALO

79. Ako me samo zid deli od moje sreće, idem i ništa me neće sprečiti.⁶⁷

STARI MANDA (*za sebe*)

Brzo sam ga se rešio. (*Gundalu*) Ej, ne zaboravi da dobro zabraviš vrata.

GUNĐALO

Evo, gotovo.

STARI MANDA

I lanac i rezu da staviš.

GUNĐALO

Kao za sebe da radim.

SCENA OSMA

Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

STARI MANDA

80. Vala smo lepo ovo odradili: našli ga, ojadili i zatvorili. Moramo sad negde da pregledamo urnu, a ovaj sanduk da izlomimo i bacimo negde, da nas ne oda.

ŽIKA FANTOM

Možda najbolje negde niz reku.

SALADIN

Veruješ, Manda, da od sreće nisam imao hrabrosti da pogledam u urnu?

ŽIKA FANTOM

Ni ja.

STARI MANDA

I bolje što niste, bilo bi sumnjivo.

ŽIKA FANTOM

Dobro kažeš.

STARI MANDA

Samo kad smo mi nju pronašli i odneli... sad smo bezbedni.

ŽIKA FANTOM

Da se mi sklonimo negde pa pričaj slobodno šta god hoćeš; ništa je ne verujem dok ne ugledam zlato.

STARI MANDA

Ni ja, priznajem. Ajmo, brže.

ŽIKA FANTOM

Bilo gde, samo da je skrovito.

STARI MANDA

E maler! Putevi su pod nadzorom, na obalama ima sveta... moramo negde da se ušunjamo, samo brzo.

SCENA DEVETA

Panta Maler, Komšija Sudić

KOMŠIJA SUDIĆ

81. EJ, Panto, šta se radi kod vas? Kako ti je gazda?

PANTA MALER

A kako bi bio – loše.

KOMŠIJA SUDIĆ

Znači, gundža i dalje.

PANTA MALER

Baš naprotiv. Nek nam je živ i zdrav!

KOMŠIJA SUDIĆ

Hm... nešto mi se čini kako je stalno namrgođen.

PANTA MALER

A šta bi ti hteo? Tako ti je to: ni nebo nije svuda isto, ni sunce ne sija bez prestanka.

KOMŠIJA SUDIĆ

Svaka čast Panto, ti si jedini koji tako lepo priča pred gospodarima.

PANTA MALER

Ja bih isto ovako pričao vama i u lice i iza leđa.

Goran Vidović

KOMŠIJA SUDIĆ

Verujem ti. Oduvek sam znao da si valjan momak.

PANTA MALER

Kako i ne bih bio, kad moj gospodar ima takvog savetodavca kao što si ti.

KOMŠIJA SUDIĆ

Da, uvek sam tu da pomognem.

PANTA MALER

Eh, kamo lepe sreće da se ugleda na tebe i bude tako blag i velikodušan kao što si ti prema svojim!

KOMŠIJA SUDIĆ

Baš me nahvali... Nisam primetio da sam na takvom glasu.

PANTA MALER

Ali mi znamo; vidimo mi kad neko stvarno vredi. Dabogda ti se desilo što ti robovi žele!

KOMŠIJA SUDIĆ

More, dabogda vi na svojoj koži doživeli to što meni želite!

PANTA MALER

Ih, nije valjda da sumnjaš u mene!? Zar sam ti nešto skrivio?

KOMŠIJA SUDIĆ

Nisi, ali vazda robovi mrze gospodare, i to sve od reda.

PANTA MALER

Jeste, i šakom i kapom, ali samo one koji zasluže: znaš na koga mislim — na one klevetnike i trovače.

KOMŠIJA SUDIĆ

82. Ubedio si me. Nego, šta reče da ti radi gazda?

PANTA MALER

Počeo je bio da sprovodi nekakav obred; došao mu je i neki čarobnjak sa pomoćnicima, pa su svi ušli unutra.

KOMŠIJA SUDIĆ

A što su vrata zabravljena? Izgleda da je ritual u toku.... pozovi nekoga da dođe odande.

PANTA MALER

Ehej, Božo, Željko! Neka dođe neko ovamo...! Ma kome ja pričam...
mrtva tišina, nema žive duše.

KOMŠIJA SUDIĆ

Nije se dosad dešavalo da vaši vratari zadremaju.

PANTA MALER

Izgleda da su neke posebne mere uvedene zbog ovog obreda. Idemo, ući
ćemo na zadnji ulaz.⁶⁸

KOMŠIJA SUDIĆ

Šta ako je i tamo zaključano?

PANTA MALER

Ništa se ne sekiraj, to prepusti meni: ne mogu mene nijedna vrata da
odvrate.⁶⁹

SCENA DESETA

Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

STARI MANDA

83. Jaoj, jadan ja!

ŽIKA FANTOM

Jao, muke teške!

SALADIN

Golja i propast živa – to sam ja!

ŽIKA FANTOM

Jao, gazda-Manda!

SALADIN

Žiko, prijatelju!

STARI MANDA

Saladine, Sale Veliki, pomagaj!

SALADIN

Pokrijte se tugom i bolom, sapatnici moji! Ovo je gore nego kad ti neko
umre: ovo stvarno boli! O bogovi svemoćni, šta ste nam to uradili!? Šta je
sa blagom!? Zlato se pretvorilo u pepeo i prah; da je obrnuto, bili bismo
bogati.

STARI MANDA

84. Ostavi za trenutak taj bezvredni tovar, treba oplakati ovog pokojnika. O varljivo zlato, što li sam te gonio kroz morske oluje? Za sve sam se pobrinuo, sve je bilo dobro krenulo. Zar sam izučio magiju i astrologiju da bi me namagarčio pokojnik!? Drugima sam sudbinu predvideo, a svoju sam prevideo. Sad mi je jasna ova ludnica: sreća je bila već spremljena, ali ne meni. Sudba nam je okrenula leđa — našli smo blago, ali nije za nas. Sve naopako, da čovek ne poveruje: nikad nisam oplakivao nekog svog, a sad naričem za nepoznatim! Gundalo, sram te bilo, kako ti nas nije žao!?

SALADIN

Prokleta zlato, od čega si se razbolelo!?... čiji te sad pepeo pokriva, koji te se čarobnjak dokopao? Zašto si nas razbaštinilo!?... ostali smo bez igde ičega — kao slamke među vihorove... u kom će *nas* ćupu sahraniti? Kom ćemo se prikloniti carstvu?

STARI MANDA

85. Ajde uzmi još jednom pročešljaj urnu.

ŽIKA FANTOM

Odustani, vidiš da nas je oladila.⁷⁰

STARI MANDA

Pročitaj mi još jednom natpis i sve ostalo što piše.

SALADIN

Ej, molim te, ako nije problem, ne bih da pipam taj pepeo, užasavam se toga...

ŽIKA FANTOM

Al' si metiljav! Daj to ovamo. *OVDE LEŽI SAHRANJEN I UPOKOJEN TRIFUN TRIGLAVČIĆ.*⁷¹ Jaoj, gadosti! Kakav užas!

STARI MANDA

Šta bi, čoveče?

ŽIKA FANTOM

Fuj, želudac će na nos da mi izade....Čuo sam da zlato ima poseban miris, ali ovo baš smrdi!⁷²

STARI MANDA

Kako to?

ŽIKA FANTOM

Izgleda da je ovaj olovni poklopac bušan pa ispušta smrad. Ko bi rekao da može ovako gadno da vonja... ovo ni najveći zelenaš ne bi izdržao...

STARI MANDA

Pa kakav je miris pepela?

ŽIKA FANTOM

Kakav i priliči ovom tužnom događaju: žalostan i skup.

STARI MANDA

Izgleda da je ovaj pepeo jako značajan, kad i dalje tako dostojanstveno miriše.

ŽIKA FANTOM

86. Trebalo je da znam da će ovo da se desi... lepo me je čavka upozoravala..

SALADIN

Ne bi ja ovako izvisio⁷³ da sam poslušao savete kusah pasa...

STARI MANDA

A šta su ti rekli?

SALADIN

Ništa, čim sam kročio u sokače, izujedali su me po nogama...

STARI MANDA

Uh, što te nisu osakatili, ne bi nigde mrdnuo! O Dobrivoje, lešu jedan! Zar nas nisi za života dovoljno izvezao, nego bi još i s onoga sveta? Sam sam kriv: vukao me za nos — mrtav ozbiljan!⁷⁴ — a ja mu poverovao. Sigurno se i sad smeje mojoj sudbini!

ŽIKA FANTOM

87. E, a šta ćemo sad?

STARI MANDA

A šta bi drugo? Idemo lepo da iskalimo bes na Gundalu, da se izbezumi onako naivan: ubaćićemo mu tajno urnu kroz prozor. Neka i on malo oplakuje ovog pokojnika za kojim mi već naričemo. (*Saladinu*) Prišunjav se i oslušni šta radi Gundalo.

SALADIN

Dogovoreno.

STARI MANDA

Ajde lagano.

SALADIN (*prilazi kući*)

Vidi, vidi... svi uzeli motke i batine...

STARI MANDA

Čekaju valjda da se vrati ono prokletstvo... Kakve ovce! Sad im uteraj strah u kosti: idi i predstavi se kao zla sudbina i zapreti im kako ćeš da provališ unutra.

SALADIN (*lupa na vrata*)

88. Oj, Gundalo!

GUNĐALO

Koji si sad pa ti?

SALADIN

Videćeš kad otvoriš.

GUNĐALO

A što bih otvarao?

SALADIN

Da bi se ja vratio tamo gde pripadam.

GUNĐALO

Željko, Panto, brzo ovamo, ne puštajte. Beži sudbo kleta, gubi se, vrač te odneo!⁷⁵

SALADIN

Ej, Gundžo?

GUNĐALO

Šta je, šta me zoveš?

SALADIN

Ja sam tvoja zla sudbina, čarobnjak ti je rekao da ću se vratiti.

GUNĐALO

Gubi se odavde, danas ni dobra sudbina nije dobrodošla.

STARI MANDA

Žiko, idi do vrata da im skreneš pažnju,⁷⁶ da mogu da ubacim urnu kroz prozor.

ŽIKA FANTOM

Otvorajte vrata!

GUNĐALO

Brzo svi ovamo!

STARI MANDA (*ubacuje urnu*)

Evo ti tvoje nasljedstvo, Gundalo; to ti je stari Dobrivoje ostavio, to ti sleduje, to svojoj deci ostavi! (*Žiki i Saladinu*) Sve je gotovo; idemo brzo da uhvatimo neki brod dok nas nije zadesila još neka muka.

SALADIN

89. Šta je bilo, bilo je, samo kad se završilo. Ali, ipak... moram samo da se vratim da vidim šta radi Gundalo, to veselje ne smem propustiti; onako naivan i plašljiv sigurno se prestravio od onog pokojnika. Prići ću da čujem... ček, ček, šta je bre ovo? Svi veseli, skaču od radosti... gotov sam, nema mi spasa! Da čujem opet... jeste, to je to: *blago* njima — teško nama! Grabe vreće i kofe... pa oni lopatama ono zlato sakupljaju, koliko ga je samo!... i zveck a li zveck a! Kakva propast! Sve naopako: spolja jadac, a iznutra gladac! Debelo smo omašili, i to ne jednom! Uzesmo pepeo, a vratismo zlato — čista alhemija! Šta ću ja sad? Jedino mogu da uspem kao lopov. Kakav užas... Ne mogu da podnesem, moram sa saborcima da podelim tugu.

SCENA JEDANAESTA

Lari

LARI

90. Porođaj je uspeo: zlatom oplodena majka, naizgled bezvredna, izneverena i slomljena, veliko čedo donese. Slavna je to i veličanstvena urna: verna svom gospodaru, istovremeno se spasla se od krađe. O mudri Dobrivoje (svoje zasluge da ne spominjem): sačuvao si za života, predao posle smrti. Sad je svima jasno da bez naklonosti više sile niti šta može propasti, niti se može oduzeti.

91. Za Gundala je sve već završeno; ali Mandi ću da sednem za vrat. Ta lopuža pokvarena, čim čuje šta se desilo, vratiće se da traži svoj deo; čak će i dokaz da podnese da mu je sledovalo nasljedstvo ako Gundalu pošteno pokaže blago. Već je dobio taj sve što je zaslužio. Za ono što je

Goran Vidović

nameravao da uradi, neka ispašta; za ono što je zaista i učinio — za to sam ja odgovoran.

SCENA DVANAESTA

Gundalo, Komšija Sudić, Panta Maler

GUNĐALO

92. Vide li ti ovo, moj komšija? Da li možeš da poveruješ?

KOMŠIJA SUDIĆ

Videh, bogami, sve mi je jasno.

GUNĐALO

Panto, šta ti kažeš?

PANTA MALER

Ja? Da sad konačno prestaneš da jadikuješ.

GUNĐALO

Kakva sreća! Sad mi ništa nije jasno; šta treba više da me čudi i raduje: očeva zamisao ili nebeska volja?

KOMŠIJA SUDIĆ

Biće da je nebeska, jer ako gledamo ljudski učinak, jasno je da ti je onaj lopov više pomogao nego otac.

GUNĐALO

Šta mi bi da nisam prepoznao komade urne?... celog života mi je u kući...

KOMŠIJA SUDIĆ

Ne bih ni ja nikad poverovao da nisam video raskopanu zamlju gde je stajala urna.

PANTA MALER

Ja sam odmah znao, čim sam video šta piše.

GUNĐALO

93. Znači onaj Manda je za sve kriv?

KOMŠIJA SUDIĆ

A ko bi drugi?

GUNĐALO

Kakva je ono samo bitanga... a predstavio sa kao astrolog i vidovnjak. Zar da ja rođenim rukama iznesem iz kuće očevu ušteđevinu? Malo je

falilo da ostanem zabarikadiran u sopstvenoj kući i da sprečim da mi se blago vrati. Pa da, to je tačno ono što mi je prorekao moj kućni duh, Lari: rekao je da će mi sreća doći ma koliko se ja opirao.

KOMŠIJA SUDIĆ

Baš je dobro ispalo: lažljivi prevaranti sami sebe nasankali!

GUNĐALO

Ti, Sudiću, znaš kako ja umem da budem velikodušan; ja bih bio u stanju da za ovo stvarno nagradim čoveka, ako bi se pojavio; a ovako, hteo je da me pokrade i sam je sebe napravio budalom.

KOMŠIJA SUDIĆ

Pazi, jasno je da je zaslužio sve najgore pošto je prevarant, ali treba da mu budemo zahvalni: on ti je učinio uslugu — ni kriv ni dužan.

GUNĐALO

94. Vidi ti to!... Jel' sam ja lud ili se ono Manda vraća? Šta li je rešio, da mi je znati? Sigurno je spremio još neku podvalu... Panto, idi brzo donesi ostatke one urne.

KOMŠIJA SUDIĆ

Pametno.

GUNĐALO

Sudiću, prijatelju, ajde sad mi njega malo da pravimo ludim. Pazi sad: tražimo od njega blago koje nam je ukrao, i navedimo ga kako nam je ubacio u kuću posmrtnu ostatke.

KOMŠIJA SUDIĆ

U, odlična ideja, jedva čekam!

GUNĐALO

Držimo se mi dogovora, ostalo će već doći samo od sebe.

SCENA TRINAESTA

Gundalo, Komšija Sudić, Stari Manda

STARI MANDA

95. Zdravo, Gundalo dragi.

GUNĐALO

Šta mi se javljaš, lopurdo, kao da se nismo danas već videli.⁷⁷

Goran Vidović

STARI MANDA

Videli smo se, nego mi je drago da se vidimo opet.

GUNĐALO

Neće ti biti uopšte drago, veruj mi.

STARI MANDA

Šta je sad, da nisi ljut zbog nečega?

GUNĐALO

Opelješio si me, barabo jedna, a još se pitaš?.

STARI MANDA

Pusti sad to. Nisam ja došao s ulice: ja sam sa ovom kućom već dugo u dobrim odnosima.

GUNĐALO

Šta je sad, opet neka magija? Ama, uzeo si mi zlato.

STARI MANDA

A možda sam ja kao suvlasnik imao pravo na to?

GUNĐALO

Čudno, jer ja sam do sad bio jedini nasljednik, a evo od danas imam brata, koji se rodio kao starac. Kako si odjednom tako mator, kad do malopre nisi bio ni rođen? Protuvo jedna, ako budeš i dalje tvrdio da si mi brat, nema druge nego da ti čestitam drugi rođendan, jer kad je pre tri godine otišao, Dobrivoje je imao samo mene.

STARI MANDA

96. Možeš da tupiš tako koliko hoćeš: ja sam ti sunasljednik, a ne brat.

GUNĐALO

Pa, neće biti... pre ćeš me ubediti da si mi brat.

STARI MANDA

Nema šta da se ubeđujemo; tako je već dogovoreno, lepo piše, uzmi pročitaj. (*pruža Dobrivojevo pismo*)

GUNĐALO

Vidi, vidi... pa ti znaš šta pričaš. Da vidimo šta kaže ovde: „*Stari Dobrivoje piše Gundalu, sinu svome. Plašeci se da bi ti pokraden mogao biti, bilo od robova svojijeh, bilo od stranca kakvoga, ja tebi uputih Mandu Staroga, vernog mi prijatelja iz zemlje tuđinske. Njega zamolih da ti časno i pošteno pokaže nasljedstvo tvoje; te ako on prema veri svojoj tako i učini, a ti mu*

polovinu blaga udeli.“ Obrati pažnju, priđi malo. Koliko ja vidim, tu samo piše da treba da te častim ako tako odlučim, štaviše ako mi se ćefne. Ti si taj tamošnji prijatelj moga oca?

STARI MANDA

Kao što piše.

GUNĐALO

Nije ni čudo što si prećutao te poverljive detalje. Dobro, druže, pošto imaš pravo na nasledstvo, daj ga pa da ga podelimo.

STARI MANDA

97. Ja jesam pronašao blago, ali sam ti ga vratio celo i netaknuto.

GUNĐALO

Šta reče?... ti si meni dao neko blago?

STARI MANDA

A ti tvrdiš da nisam?

GUNĐALO

Ne znam baš da li se razumemo, možda ti je nešto promaklo: o kakvom blagu ti to pričaš?

STARI MANDA

O blagu koje ti je Dobrivoje ostavio i koje sam ti ja vratio.

GUNĐALO

Vratio? A kako si ti uopšte i došao do njega, neznani junače?

STARI MANDA

Ah da, bio sam se malo našalio; nisam, naravno, ni pomišljao da prekršim datu reč.

GUNĐALO

Ti si, znači, uzeo skriveno blago koje je stari sakrio?

STARI MANDA

Da, i treba da mi budeš zahvalan: neko drugi ti ga sigurno ne bi vratio.

GUNĐALO

98. Dobro, dosta si terao šegu, sad ga daj, pa da se uverimo u tvoje poštenje. (*komšiji*) Bogu hvala pa će sve dobro ispasti.

STARI MANDA

Ne rekoh li malopre da to nije mogao učiniti neko nepoznat?

<GUNĐALO>

Svaka čast!

[GUNĐALO]

Manda, sad si me stvarno oduševio: ostao si veran i mom pokojnom ocu i meni, pravi si prijatelj. Nego, gde si beše zadenuo onu urnu? Da obavimo sve kako je stari zamislio... Donesi blago pa da obavimo svečanu podelu dok nam je tu komšija Sudić.⁷⁸

STARI MANDA

Pošto sam objasnio moju stranu priče, jasno je da sada ti treba da ispoštuješ dogovor i doneseš blago.

GUNĐALO

Čekaj, Manda: jel' nas zamlaćuješ ili si ozbiljan?

STARI MANDA

Vrlo sam ozbiljan, a i vrlo častan: vratio sam tovar ceo, a sad tražim jedan deo.

GUNĐALO

99. Hoćeš da kažeš da je zlato bilo kod tebe?

STARI MANDA

Bilo.

GUNĐALO

Nigde da nisi mrdnuo dok ne vratiš šta si ukrao: sam si priznao, nema vrdanja. Čuješ kad kažem, vraćaj šta si ukrao.

STARI MANDA

Vratio sam.

GUNĐALO

Kome? Kad? Kako?

STARI MANDA

Danas, kroz prozor.

GUNĐALO

He he, a tako, aha... A gde si našao zlato?

STARI MANDA

U svetim odajama.

GUNĐALO

A kuda si ga izneo?

STARI MANDA

Na ova vrata.

GUNĐALO

A zašto si ga posle ubacio kroz prozor?

STARI MANDA

Ma, ti si ga sam izneo napolje.⁷⁹

GUNĐALO

Pa lepo si ti održao svoje obećanje da ćeš mi pošteno pokazati blago. Čak i da mi sad vratiš blago, neću iskoristiti pravo pomilovanja.⁸⁰ Uzalud se mi objašnjavamo, kad nema zlata. Vraćaj već jednom.

STARI MANDA

O dobri Dobrivoje, o sramote, o bruke!⁸¹ I ovo ti je kuća kojoj sam se ja obavezao na vernost!? Kunem se bogom da sam vratio blago celo celcato, ubacio sam ti ga kroz prozor.

GUNĐALO (*komšiji*)

100. Ču li ti ovo, dobri moj komšija? Priznade čovek i ono što nismo ni slutili. Ma, jel' moguće da je to onaj što mi je ubacio urnu sa posmrtnim ostacima u kuću?

STARI MANDA

Hvala bogu da je konačno istina izašla na videlo! Ja sam ubacio, naravno da sam ja.

GUNĐALO

A je li, Manda, dal' bi slučajno mogao da prepoznaš tu urnu, ali u komadima?

STARI MANDA

I da ih sastavim, ako treba.

GUNĐALO

Ej, Panto, ajde donesi ono što sam ti rekao.

KOMŠIJA SUDIĆ

Evo onih komada gde je bio natpis.

GUNĐALO

101. I, Manda, jel' ti ovo poznato?

STARI MANDA

Naravno da mi je poznato... Najzad da se sklope delovi i razreši ova zabuna.

GUNĐALO

Ako stvarno govoriš istinu, pročitaj brzo šta je tu pisalo.

STARI MANDA

Pročitao sam već, pročitacu i sad; Panto, daj te komade. *OVDE LEŽI SAHRANJEN I UPOKOJEN TRIFUN TRIGLAVČIĆ.*

GUNĐALO

I šta sad kažeš, barabo? Nije te sramota što si izneverio poverenje prijatelja za života, sad ni pokojniku ne daš mira od svojih bezprizornih šala! Nije ti dosta što si pepeo iz groba iskopao, nego si mi posmrtnu ostatku kroz prozor ubacio! I šta ćemo sad? Propalice jedna, ukrao si zlato i oskrnavio grob; kuća mi nije samo opljačkana, već i osramoćena. Zar nije tako?

STARI MANDA

102. Vidim da se sve okrenulo protiv mene; odustajem, ništa mi više ne treba. Zbogom.

GUNĐALO

Ali treba meni, razbojniče, jer si mi život zagorčao. Panto, ne daj mu da makne... Odoh ja do načelnika da te prijavim, pa ćemo lepo sve da razrešimo kako nalažu zakoni i propisi.

STARI MANDA (*komšiji*)

Molim te, Sudiću, stani u moju odbranu; tražim samo da mi oprostite, ništa više.

KOMŠIJA SUDIĆ

Gundalo, druže, nemoj nikad tako preko tražiti osvetu; pređi preko toga, oprosti mu: to je prava pobeda.

GUNĐALO

103. Ajde da sakupimo prvo ove posmrtnu ostatke. A šta ćemo sa blagom?

KOMŠIJA SUDIĆ

Manda, šta ti imaš da kažeš?

STARI MANDA

Nikakvo zlato ni blago nije kod mene, zakletve mi pogažene: bog mi je svedok.

GUNĐALO

Pusti ta naklapanja... zamisli da smo na sudu: uzeo si urnu, jel' tako?

STARI MANDA

Tako je.

GUNĐALO

A sad moraš da se odlučiš da li je u njoj bilo zlato ili pepeo, da vidimo zbog čega se pokreće parnica.

STARI MANDA

Sad tek nisam pametan šta da radim;⁸² nit' znam kako da poreknem, niti kako da priznam. Ne znam šta je gore... ajde nek bude zlato.

GUNĐALO

104. Onda ga vrati.

STARI MANDA

Pa već sam vratio.

GUNĐALO

Dokaži.

STARI MANDA

Prepoznao si urnu?

GUNĐALO

Šta bi ti da čuješ? Kao prvo: ne, nisam prepoznao urnu, prvi put je vidim. Jel' to nije dovoljno?

STARI MANDA

Molim? I natpis isto prvi put vidiš?

GUNĐALO

Isto kao i tebe što danas prvi put vidim. Ali, ajde, recimo čak i da jesam prepoznao natpis i urnu: vrati ono što je u njoj bilo.

STARI MANDA

A šta ti tvrdiš da je u njoj bilo?

GUNĐALO

Ništa ja još ne tvrdim, ti treba da kažeš šta imaš.

STARI MANDA

Kako možete od mene da tražite zlato kad je očigledno da se u njoj sad nalazi pepeo pokojnika?

GUNĐALO

Sad se slažeš da je ipak to bio pepeo?

STARI MANDA

Pa slažem se kad je očigledno. (*za sebe*) Uh, neće moći ovako, moraću drugačije.⁸³

GUNĐALO

Vidiš kako si glup: ako porekneš krađu ispašćeš kriv za svetogrđe.

STARI MANDA

A šta ako je urna bila prazna?

GUNĐALO

Šta ti ustvari hoćeš? Ako je zlata bilo, ukrao si ga; ako ga nisi ukrao — nije ga ni bilo.

STARI MANDA

105. Ajde sad vi recite šta je to bilo u urni.

GUNĐALO

Pusti ti nas; ti si napao, mi se samo branimo i opovrgavamo te. Ako mi krenemo u napad, onda ćemo morati drugačije...

STARI MANDA

Kakva ludnica... Ja sam sve izveo, a ni sam ne znam šta se dogodilo. Kad sam već ostao i bez zlata i bez osnova za odbranu recite najzad da li sam ukrao ili sam oskrnavio; da ne ispadne ovako da sam optužen za oba, jer da oskrnavim nisam nameravao, a da ukradem nisam mogao.

GUNĐALO

Šta sad vrdaš? Optužba se svodi upravo na to da si na prevaru ukrao moje blago i iz čiste podlosti podmetnuo umesto njega pepeo. Ne misliš valjda da bi neko poverovao da si odneo pepeo a vratio zlato!?

STARI MANDA

Tako se sve poklopilo da bi i mene ubedilo, ali veruj mi da nije tako.

GUNĐALO

106. Ne brini se, glavu gore: pošto zlata nije bilo, samo si oskrnavio grob.

STARI MANDA

Bogu hvala, samo kad nisam lopov... Dobro sam prošao, ternutno mi je draže da mi odrede kaznu nego da mi uteraju dug. Nego, ajde mi objasni otkud beše onaj sanduk onako težak?

GUNĐALO

Šta je, veštac, zar ne znaš koliko je prokletstvo teško?

STARI MANDA

A da, zaboravio sam.

GUNĐALO

Sećaš se još koliki je bio onaj olovni poklopac?... još se čudiš otkud težina.

STARI MANDA

Da, da, sad je sve jasno, sve se poklapa. Kakva su se samo čudesa izdešavala, čak i iskusan čarobnjak bi se morao zbuniti.

KOMŠIJA SUDIĆ

107. Gde su ti klikeri? Znaš valjda kakav je bio tvoj drugar: on nam je namestio. Jer, odakle njemu uopšte blago kad je jedva sastavljao kraj sa krajem? Da je i imao zlato, valjda bi njegov sin to saznao; i zar bi tebi odao tajnu koju je krio od rođenog sina? A pritom, da je gazda⁸⁴ znao za blago, zašto bi ga ostavio baš tamo i tebi dozvolio da mu prideš?

STARI MANDA

Sad stvarno ne znam šta da kažem...

KOMŠIJA SUDIĆ

Ih, ti kô da ne znaš starog Dobrivoja. Imao je stari brdo takvih nestašluka... sad sigurno i u grobu umire od smeha.

STARI MANDA

Ma da, sad mi je sve jasno: to su tačno oni njegovi fazoni... koliko je samo puta mene tako namazao. Nego, ne zamerite mi što sam odneo onaj pepeo, mislio sam da je zlato.

KOMŠIJA SUDIĆ

Dobar ti izgovor, Manda. Baš si veseljak, nema šta; vidi se da si se družio sa Dobrivojem, takvi su baš po njegovom ukusu.

STARI MANDA

108. Pustite me da odem.

KOMŠIJA SUDIĆ

Gundō dragi, uvek si bio dobronameran i saosećajan; zar da ovako prefinjenog gospodina pustiš da ide? Imaćeš uz sebe čoveka vičnog mnogim poslovima: čarobnjaka i astrologa; a što je najvažnije, vidiš da je nesposoban za krađu. Prihvati novog-starog prijatelja, njega ti je pokojni Dobrivoje jedinog ostavio.

GUNĐALO

Ali strepim od krađe.

KOMŠIJA SUDIĆ

Ma kakva krađa, taj je već pokrao sve što se može pokrasti..

STARI MANDA

Gundō prijatelju, bio sam se obavezao tvom ocu; pošto si se danas smilovao na mene, sad bih rado služio tebi. Dao si mi da živim, sad daj mi i od čega ću.

GUNĐALO

109. Ako ste obojica za to, pristajem. Bi li ti mogao da primenjuješ neke aktuelne zakone?

STARI MANDA

Da ih promenjujem? Ha, ha! Pa ja sam jednim delom i zaslužan za njih.

GUNĐALO

Mislio sam konkretno na ovaj paket zakona o kulučenju i grebaturi.

STARI MANDA

Mogu sad da ti izdeklamujem po paragrafima ukaze iz kompletnog Krmonjić–Pašćićevog ustava, sa sve amandmanima Ljuše Ljutića iz vremena vlade Torokalo–Volovski.⁸⁵

GUNĐALO

A možeš li sve da ih primenjuješ?

STARI MANDA

Ništa lakše. Ti tražiš da učim, a ja bih da podučavam.

KOMŠIJA SUDIĆ

Hm, čovek od iskustva i karijere.⁸⁶ Moraš ga primiti u službu, vidiš da je neprevaziđeni pravni stručnjak — takvi zlata vrede.

GUNĐALO

Ako ste tako rešili, dogovoreno. A gde su oni tvoji pomoćnici?

SCENA ČETRNAESTA

Gundalo, Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

ŽIKA FANTOM

110. Evo i nas, oče i dobrotvore.

GUNĐALO

Crni Sale, crni Žiko, zar je to vaša religija? Ovde je već sve rečeno i rešeno, vi slobodno idite.

ŽIKA FANTOM

Gundalo, i sami smo svesni da je troje gladnih previše za jednu kuću... nego, pošto smo sad ostali bez ičega, nešto smo mislili da nam udeliš ponešto, čisto onako za put.

GUNĐALO

Da vam dam za put? A čime ste to zaslužili?

ŽIKA FANTOM

Time što smo sa Mandom došli ovde.

GUNĐALO

Pošteno... (*vadi novac*)

.....

(*kraj komedije je izgubljen*)⁸⁷

Napomene

¹ Za prevod su korišćena dva izdanja: G. RANSTRAND, *Querolus sive Aulularia, incerti auctoris comoedia* (Göteborg 1951) i C. JACQUEMARD-LE SAOS, *Querolus*, « *Le Grincheux* » (Paris 1994). Originalni tekst je dat gotovo u potpunosti prema čitanju pouzdanijeg i konzervativnijeg švedskog izdanja, u kojem, međutim, nema numeracije, pa se ova morala preuzeti iz francuskog izdanja. Francuska izdavačica ne objašnjava poreklo svog neravnomernog numerisanja po odeljcima; ono je ovde prihvaćeno takvo kakvo je. Francusko relativno novo izdanje s predgovorom i obimnim komentarom bilo je od pomoći, mada je u ponečem glomazno, a prevod, budući doslovan, na kritičnim mestima ne pomaže. Od ključnog je značaja bio s mukom stečeni F. CORSARO, *Querolus: Studio introduttivo e commentario* (Bologna 1965), premda mi je pristigao tek kada sam već bio odmakao u poslu. Ta studija je strogo naučno zasnovana, pisana koncizno i konkretno, bez odviše smelih pretpostavki (kakve su karakteristične za Jacquemard-Le Saos). Corsaro pak u komentaru referiše na vlastito izdanje, meni nedostupno; u njemu je i numeracija drukčija. Iz Corsarove studije saznaje se da je tom svom izdanju i on, poput nekih starijih izdavača, dramu podelio na činove. – Iako *Querolus* obiluje navodima i pozajmicama iz klasičnih pisaca (Corsaro ukazuje na više od pedeset takvih mesta), ja sam pobeležio samo najočiglednije i najneposrednije. Pored svojih zapažanja, u napomene uz prevod unosim i zaključke pomenutih izdavača, s poimeničnim referencama.

² Ime naslovnog junaka Gundala, *Querolus*, u vezi je sa glagolom *queri* “žaliti se”, “gundati”, i pripada tradicionalnoj komičkoj nomenklaturi, kao npr. *Pseudolus* ili *Poenulus*. – Ime antagoniste Starog Mande (*Mandrogerus*) nešto je zagonetnije, i postoji nekoliko predloženih rešenja: dovodi se u vezu sa biljkom mandragorom (*Mandragora officinalis*) kojoj se pripisivalo magijsko dejstvo; po drugoj etimologiji nastavak imena sigurno potiče od grčkog γέρον (na osnovu padežnih oblika -geronte i -gerontem), dok bi prvi deo bio izveden ili od glagola *mandere* “žvakati” (što bi se opravdalo ulogom parazita) ili od grčkog μάνδρα, lat. *mandra*, “obor” ili “krdo”; najzad, oblik *mandrogerontes* javiće se kod Liutpranda iz Kremone (*Relatio de legatione Constantinopolitana* 55), objašnjen kao *monachi vetuli*. – Upotreba imena asirskog kralja Sardanapala (*Sardanapallus*) za drugog parazita nije potpuno jasna i možda podrazumeva neku komičnu asocijaciju razumljivu tadašnjoj publici; zvučno ime svakako je namerno odabrano kao kontrast poniznoj ulozi parazita, a kraljevsko-orijentalni prizvuk pokušao sam u prevodu da dočaram imenom Saladin. – Poslednji parazit Sikofanta (*Sycophanta*) kršten je poznatom zajedničkom imenicom kao i njegov prethodnik iz Plautovog *Trogrošnog dana*. – Dvokomponentno ime Gundalovog roba Pante Malera (*Pantomalus*) ima dva moguća objašnjenja: ili mixobarbarum παντο-*malus*, »Skroz-loš«, ili grčku kombinaciju παντ- + όμαλός (uz gubljenje aspiracije) »Skroz-ispravan«, što bi se, shvaćeno ironično, svelo na isto. – Gundalov komšija je

nazvan prosto Sudija (*Arbiter*) ali se ne može odgonetnuti sa kojim ciljem (v. u Predgovoru). – U komediji se još pominju (ali se ne pojavljuju) Gundalov otac Dobrivoje (*Euclio*), i robovi Boža (*Theocles*) i Željko (*Zeta*, možda rukopisna verzija čestog komičkog imena *Geta*).

³ Objašnjenje ove posvete v. u Predgovoru.

⁴ Tekst je oštećen, značenje sumnjivo. Jacquemard-Le Saos i Ranstrand ostavljaju problem otvoren; od mnogih emendacija prihvatio sam Corsarovo čitanje: *cum lateret perdidit, cum perisset reddidit*.

⁵ *Graecorum disciplinas*: po jednima komedija, po drugima filozofija (Corsaro).

⁶ Po svojoj prilici reč je o rimskoj palijati, koju autor načelno smatra svojim uzorom, ili bar želi da ostavi takav utisak.

⁷ Budući da nije jasno šta ovde tačno znači *lectio*, smisao bi mogao biti i drugačiji.

⁸ v. u Predgovoru.

⁹ v. u Predgovoru.

¹⁰ Upor. Pl. *Rud.* 1044 *etsi ignotus, notus*.

¹¹ Pošto bi čitanje *sic ille prospexit senex* protivurečilo ranijoj replici da je Dobrivoje ili zaboravio ili smatrao za nebitno da detaljnije objasni ćup, prihvatio sam jednu od ponuđenih ispravki: umesto potvrdnog *sic ille* (Ranstrand, Jacquemard-Le Saos), upitno: *sicine?*

¹² Doslovno iz Pl. *Cist.* 194.

¹³ *Hamigerum*: poetska kovanica, samo ovde potvrđena.

¹⁴ Doslovno iz Ter. *Phorm.* 841.

¹⁵ *Iam istud ad uim pertinet*: upor. Pl. *Capt.* 759 *vis haec quidem hercle est* i Ter. *Ad.* 943 *vis est haec quidem*.

¹⁶ *Scin tu quam ob causam tridentem istum gestito?* — jedan od mnogih primera indikativa u zavisno-upitnoj rečenici.

¹⁷ Tekst je oštećen, značenje nesigurno.

¹⁸ Parodiranje sudske i pozorišne terminologije (*explodere* „izviždati“).

¹⁹ Up. Men. frg. 694 φρόνησιν ἀσκῶν ἄφροσιν μὴ χρῶ φίλοις, ἐπεὶ κεκλήσει καὶ σὺ παντελῶς ἄφρων.

²⁰ Ranstrand: *nemo <non> ad censum* „svi gledaju koliko imaš“.

²¹ Za imena likova v. nap. 2.

²² Smisao je potpuno nejasan, možda nešto poput „šta je tražio to je i dobio“ ili „dabogda imao pa nema“; naročito nije jasno kakva bi to nesreća bila posredi. Neke od pretpostavki su bankrot ili „una disavventura coniugale“ (Corsaro); prema Ranstrandovom izdanju *seque* je stavljeno *inter cruces*.

²³ Lari parafrazira raniju Gundalovu repliku, v. napomenu 15.

²⁴ Zapravo „u oblasti Loare“ – v. u Predgovoru.

²⁵ Iako smisao nije sasvim odgonetnut, najverovatnije je reč o konkretnom primitivnom postupku iz lokalnog običajnog prava (Corsaro).

²⁶ *Patus*: samo na ovom mestu. Upor. DU CANGE 1883, s.v.: „gaza, thesaurus, πάτος in cod. Barbaro-Graeco Nicetae in Alexio Duca, ubi exponitur πλοῦτος, divitiae. Auctor Queroli: *Si dives fueris, Patus appellaberis...*“

²⁷ Pravo značenje je nejasno; po svemu sudeći, misli na Galiju.

²⁸ *Togatus* može biti državni službenik ili advokat; termin je naročito omiljen u doba kada toga više nije uobičajena garderoba rimskih građana (Corsaro).

²⁹ *Qui chartas agunt*: može se shvatiti i u širem značenju.

³⁰ Posredi je narodna izreka ili aluzija na određenu basnu (Corsaro).

³¹ *Capsas Titi*: nejasno i nekomentarano. *Capsae* su, između ostalog, kutije za svitke. Ne može se ni naslutiti ko je *Titus* ili *Titius* (ovo drugo znači »Pera Perić« – ali s kojom poentom?).

³² Za ženska imena simbolično su izabrani, između ostalih, Venerini epiteti; da li je pak pomenuti Nestor čuveni starac iz Ilijade, nije sigurno, kao ni šta tačno označava *pondus*: kilažu, kilu ili staračku slabost. (Corsaro); svakako asocira na Juvenala 6,326 *quibus incendi iam frigidus aevo Laomedontiades et Nestoris hirnea possit*.

³³ Gotovo doslovno iz Ter. *Heaut.* 325.

³⁴ *Uti foro*, baviti se biznisom; up. Ter. *Phorm.* 79 *scisti uti foro*.

³⁵ Korsaro na ovom mestu vidi parodiju Jevandolja (Corsaro).

³⁶ Up. Verg. *Aen.* 6,100 *obscuris vera involvens*.

³⁷ *Iuris conditores*: posredi je najpre plautovska igra rečju *ius* („pravo“ i „čorba“), koja bi se mogla koliko-toliko dočarati igrom rečju „sud“; stoga *iuris conditores* ovde znači istovremeno i „pravnici“ i „kuvari“; sa druge strane, poređenje blaga i hrane služi i da Manda opravda svoju ulogu parazita, čiji je osnovni cilj pun želudac.

³⁸ *Ollae condimentum*: nastavlja se »gastro-metafora« kroz igru rečju *condimentum*, koja može značiti „skrovište“ (od *condere*) i „začin“ (od *condire*). Precizno preporučano, „Samo Dobrivoje zna kakva je aroma ovog jela i samo on zna gde je sakrio posudu.“

³⁹ Konkretna moneta daje skroman doprinos dataciji komedije: *solidus* je u upotrebi od vremena Dioklecijana (OCD³, s.v. *solidus*).

⁴⁰ Vešto upotrbljeni termini koji od prvog ka poslednjem sve manje znače nakit a sve više lance i okove.

⁴¹ Verovatno je u to parodija konvencionalnog komičkog tipa, proždrljivog parazita.

⁴² *Cynicus magister* može značiti i „dreser pasa“ i „kinički filozof“; izgleda da je upravo ta neodređenost bila namera, shodno polemičkoj noti koju prema kinicima

ispoljava ova komedija bliska stoičkoj dijatribi (Corsaro).

⁴³ Zapravo *cubilia* „jazbina“, u skladu sa Mandinom najavom svoje delatnosti, lova na ljude.

⁴⁴ Vrlo je moguće da Gundalo aludira na konkretan kolegijum sveštenika kulta Nemeze pod nazivom *Nemesiaci* (Jacquemard-Le Saos).

⁴⁵ *Mandrogerus*: vokativ na - *us*, čest u celoj komediji, kod ovog imena dolazi uvek.

⁴⁶ Mandino izlaganje i cela ova scena predstavljaju velik problem, što prevodiocima, što komentatorima; taj, kako će se videti, tečaj iz magijsko-religijske prakse stoji potpuno van radnje i pun je nejasnih mesta. Mitološke alegorije koje će uslediti najverovatnije su satirično upravljene protiv vlasti i, po svoj prilici, hrišćanskog sveštenstva, a ko se tačno krije pod maskom određenih mitoloških bića i čudovišta, ostaje u domenu pretpostavki. Od odeljka 52 do 62 gotovo svaka rečenica predstavlja problem za sebe. Da nam je malo jasnija, ovu epizodu bismo mogli nazvati remek-delom.

⁴⁷ Up. Verg. *Aen.* 3,621 *nec uisu facilis nec dictu affabilis*.

⁴⁸ Iako je o njemu zapravo sve saznao od Dobrivoja, Manda još uvek mora da opšti sa Gundalom kao sa strancem (ime će mu »pogoditi« tek malo kasnije), pa bi se ovo moglo shvatiti ili kao autorov lapsus ili kao izvesna provokacija prevaranta koji je dobio krila; predložena je i emendacija *Quid plura, Querole?* u *Quid plura quaeris*, „šta te još zanima?“, ili pak prosto brisanje.

⁴⁹ Za Corsara je ovo očigledna aluzija na hrišćansko sveštenstvo i bogoslužjenje.

⁵⁰ Doslovan citat iz Cic. *Rosc. Amer.* 56 *anseribus cibaria publice locantur et canes aluntur in Capitolio*.

⁵¹ Kirka i Protej: mitološke ličnosti vične pretvaranju i samopretvaranju.

⁵² Ne baš jasna izjava; tumačenje daje Corsaro: „Manda govori iz pozicije sveta koji opisuje; smisao njegovih reči je ovaj: »kod vas je još gore«“.

⁵³ Tekst je oštećen, ponuđenih čitanja ima skoro deset.

⁵⁴ Up. Verg. *Aen.* 6,405-407 *si te nulla mouet tantae pietatis imago, | at ramum hunc, aperit ramum qui ueste latebat, | agnoscas*.

⁵⁵ Majmuni simbolišu istoričare ili pisare (Corsaro).

⁵⁶ *Panem deum*: hleb, sa asocijacijom na boga Pana.

⁵⁷ V. nap. 2.

⁵⁸ *Iam istud nobis sufficit*: namerno dvosmisleno: „dovoljno mi je to što uzimam od drugih“ i „dovoljno sam čuo od tebe.“

⁵⁹ U stvari *inter sextam et tertiam*, na razne načine emendirano da bi se postigao kakav takav smisao. Možda pak pitanje i odgovor podrazumevaju nešto drugo, u vezi s tumačenjem horoskopa koje će uslediti.

⁶⁰ Vrlo sporno mesto: *pauillum argenti leuibus tensum tympanis...* gde najveći problem

predstavlja imenica *tympanum* (pokušalo se dovodenje u vezu sa τύπτω), dok se za particip *tensum* predlažu mnoga različita čitanja (Corsaro).

⁶¹ *Mutare multa facimus et hoc mutari non potest*: isti glagol u dva konteksta, što sam pokušao da prenesem pomoću dva glagola suprotnog značenja.

⁶² *Litteratura* i *grauitas* su upotrebljeni dvosmisleno: *litteratura* bi za čoveka predstavljala obrazovanost, a za novčić natpis; *grauitas* za čoveka ozbiljnost, za novčić težinu (Corsaro).

⁶³ Up. Juv. 14,126 *seruorum uentres modio castigat iniquo*.

⁶⁴ Jedno od mesta za koje se pretpostavlja da imaju izvesnu metričku šemu; većtim ritmovanjem gotovo da se postiže efekat razbrajalice (CORSARO 1965: 59-60):

*Vivat ámbitór togátus,
cónvivátor iúdicúm,
óbservátor iánuárum,
sérvulórum sérvulús,
rímatór circúmforánuš,
circúmspectátor cállidús,
spéculátor cáptatórque
hórarúm et témporúm
mátutínus, méridiánuš,
uéspertínus. Ínpudéns
sálutét fastidiéntes,
occúrrat nón ueniéntibús
útatúrque in áestu túbulis
ángustís et nóvis.*

⁶⁵ Up. Verg. Ecl. 3,54 *sensibus haec imis (res est non parua) cape*.

⁶⁶ Up. Cic. Pis. 33 *unam tibi illam viam ac perpetuam esse*.

⁶⁷ Up. Cic. Cat. 1,10 *dummodo inter me atque te murus intersit*.

⁶⁸ *Pseudothyrum*: redak grčki kalk.

⁶⁹ U prevodu sam pokušao da prenesem efekat koji je u originalu postignut izborom prostog glagola i njegove složenice: *claudi, non intercludi potest*.

⁷⁰ Doslovno: „ova više ne greje“.

⁷¹ *Trierinus Tricipitini filius*: svi komentatori se slažu da natpis predstavlja prevod s grčkog; oblik *Tricipitinus* bi po tome, uz aluziju na poznato rimsko gentilno ime, nastao od grčkog prideva Τρικέφαλος, koji se, prema Jacquemard-Le Saos, javlja kao Hermesov epitet; ona zatim ime *trierinus* čita kao *trieriunius*, koje dovodi u vezu sa drugim Hermesovim epitetom ἐριούνιος „dobročinitelj“ (čije je pak značenje prema LSJ neizvesno), koji bi s dodatim brojevnim prefiksom glasio Τριერიούνιος (poput Τρισμέγιστος). LOCKWOOD (1913: 226 i 232) rekonstruiše Τριერიούνιος Τρικεφαλίου, uzimajući to kao dokaz da je *Querolus* potekao od izgubljene grčke komedije, koja bi bila nastala od Ezopove priče o Hermesovom kipu punom zlata.

⁷² Up. Pl. Aul. 216 *aurum huic olet*.

⁷³ Doslovno „ne bih upao u zamku (u obliku omče)“.

⁷⁴ *Agelastus*: redak grčki kalk.

⁷⁵ U stvari prosto „idi kamo te je vrač oterao“.

⁷⁶ Očigledno do nekih drugih vrata, pošto je Saladin na glavnim (Corsaro).

⁷⁷ Up. Pl. Amph. 683 *sic salutas atque appellas quasi dudum non videris*.

⁷⁸ Tj. kao svedok.

⁷⁹ Izgleda kao da je poslednjih nekoliko replika ispremeštano.

⁸⁰ *Perscriptionem* iz rukopisa je već u prvom izdanju emendirano u *praescriptionem*, „izuzeće“, u pravnoj terminologiji, inače dosta korišćenoj u celoj komediji (Corsaro: „*eccezione in giudizio, παραγγελία*“).

⁸¹ Još jedan u nizu citata iz Cicerona.

⁸² Doslovno „držim vuka za uši“: očigledno narodna izreka, javlja se i kod Terencija, *Phorm.* 506-7.

⁸³ Identičan izraz kao ranije, 45, i niže, 105.

⁸⁴ Tj. Dobri voje.

⁸⁵ Pored nekih postojećih naziva zakona, autor je u komične svrhe nabacao i neke izmišljene, i sve zajedno uklopio aliteracijom i »životinjskom« etimologijom.

⁸⁶ Up. Cic. *Rosc. Amer.* 17 *plurimarum palmarum*.

⁸⁷ Jacquemard-Le Saos po završetku komedije donosi tzv. *Lex conuiualis* ili *Decretum parasiticum*, tekst koji očigledno predstavlja parodiju na neki postojeći zakon, budući da određuje koja su prava parazita u slučaju raznih povreda ličnosti:

<SCAENA XV> — 111. Mercedem uulnerum uictus accipiat parasitus. In conuiuiio si fuerit ueste discussus, a rege conuiuii duplam mercedem reparationis accipiat. De liuoribus in quadrantem solidi unius, de tumoribus in trientem poena transibit, quod si et tumor fuerit et liuor solidi unius bessem iure optimo consequetur. Vnam uero unciam aporiae, hoc est excocionis, contemplationi concedimus. — 112. Placuit autem ut etiam de plagis et uulneribus infixis, summoto strepitu criminali, amicorum praestetur inspectio ita ut dodrantem solidi nec inspicientum gratia nec largientis excedat humanitas. In luxu autem et ossibus loco motis usque ad deuncem solidi iniuriarum commodum placuit extendi. Iam porro de ossibus fractis placuit conuenitque ut in minutalibus solidus, in principalibus uero ossibus argenti libra protenus traderetur. Quae autem uel principalia uideri ossa debeant uel minuta medicorum tractatus inueniat. Si autem parasitus amplius quam praefinitum est, uoluerit postulare plus petiti periculo stranguletur. Rex conuiuii iniuriarum merita etiam uoluntariis decertationibus cogatur exsoluere: ita ut praemium criminosi in mercedem transeat uulnerati. — 113. In tantum autem parasitis consuli iura uoluerunt ut si uulneribus adflictus, contestata lite defecerit, heredibus eius paterni laboris ac meriti praemia non negentur. Quod si parasitus, quamuis tractatus incommode, tamen de malis suis intestatus occiderit, unde auctor non egerit, heres agere non poterit. Qui causas mortis non reddiderit, insepultus abicia-

Goran Vidović

tur. Et haec omnia sic constituimus quasi inter hominum liberorum et aequalium lasciuiens turba desaeuiat, nam si a patrono uel seruo patroni parasitus contra leges pertulerit iniuriam, habebit fugiendi liberam potestatem.

Nije sigurno da taj opskurni tekst, koji donose rukopisi, zaista pripada komediji; jedina veza bile bi početne reči *Mercedem uulnerum uictus accipiat parasitus...*, nadovezane na poslednju Gundalovu repliku. Po Jacquemard-Le Saos, tri izdavača su taj tekst umetnula u trinaestu scenu, ali svaki na različito mesto. Moguće je, naravno, pretpostaviti i lakunu između Gundalove replike i »dekreta«. Ranstrand je sumnjivi tekst prosto izbacio; rešenje se čini opravdanim, pošto bi taj pasaż, koji se ne može nazvati ni epizodom, bio previše čak i za *Gundala*.

Sadržaj sveske 33–34 (1–2/2006)

GORAN VIDOVIĆ Novo lice komedije: Menandrovi <i>Parničari</i>	5
GORAN VIDOVIĆ Poslednja antička komedija	71